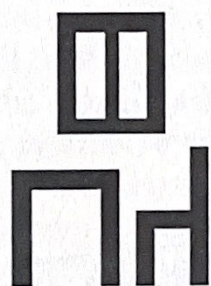

VIRGINIA WOOLFOVÁ

Vlastní pokoj

esej

VLASTNÍ POKOJ *

I.

Vážené a milé dámy,

možná si teď říkáte: Vždyť jsme vás žádaly o přednášku o ženách a literatuře! Co s tím má co činit vlastní pokoj? Pokusím se vám to objasnit. Když jste mne požádaly, abych tu promluvila na téma „Ženy a literatura“, sedla jsem si na břeh řeky a začala přemítat, co ta slova znamenají. Mohlo by se jimi prostě mínit pár poznámek o Fanny Burneyové, pár dalších o Jane Austenové, hold sestřám Brontëovým a popis haworthské fary pod sněhem, pár pokusů o vtip na účet slečny Mitfordové, uctívou vzpomínku na George Eliot, zmínku o paní Gaskellové – a bylo by hotovo. Ale při druhém zvážení se ta slova už nejevila tak jednoduše. Ten název, „Women and Fiction“, by mohl znamenat (a možná jste jej tak mínily) ženy a to, jaké jsou – anebo by mohl znamenat ženy a beletrii, kterou píší – anebo by mohl znamenat ženy a beletrii, která se píše o nich – anebo by mohl znamenat, že všechna ta tři hlediska jsou nějak vnitřně provázána a vy chcete, abych se nad nimi zamyslela v tomto světle. Ale když jsem o tématu začala přemýšlet tímto posledním způsobem, který mi připadal nejzajímavější, brzy jsem zjistila, že má jednu osudnou nevýhodu. Nikdy při něm nedojdu k závěru. Nikdy nesplním to, co je – jak dobře vím – hlavní povinností přednášejícího: dát vám po hodině řeči do rukou valounek ryzí pravdy, který si zabalíte mezi stránky zápisníků a navždy uschováte na krbové římse. Jediné, co jsem mohla udělat, bylo sdělit vám svůj názor na jednu nepříliš zásadní otázku, totiž tu, že pokud má žena psát literaturu, musí mít peníze a vlastní pokoj – čímž, jak samy uvidíte, zůstává klíčový problém skutečné podstaty ženy a skutečné pod-

* Následující esej vychází ze dvou přednášek, pronesených před Arts Society v Newnhamu a sdružením Odaa v Girtonu v říjnu 1928. Přednášky byly z časových důvodů kráceny a následně jsem v nich též provedla úpravy a doplnění.

bridgeských pozemcích a nádvořích za příjemného říjnového rána. Procházela jsem se kolejemí, kolem těch starobylých síní, a zdálo se, že drsnost přítomnosti je shlazena; tělo bylo jak uzavřené v zázračné skleněné skříňce, kterou nepronikal žádný zvuk, a mysl, osvobozena od styku se skutečností (pokud člověk zas nevkročil na trávník), se mohla svobodně usadit v jakémkoli rozjímání, které bylo v souladu s tou chvílí. Náhoda tomu chtěla, že jakási zatoulaná vzpomínka na kterousi starou esej o návštěvě Oxbridge o velkých prázdninách mi přivedla na mysl Charlese Lamba – svatého Charlese, jak řekl Thackeray, příkládaje si na čelo Lambův dopis. Skutečně, ze všech mrtvých velikánů (předávám vám své myšlenky tak, jak ke mně přicházely) je Lamb jedním z nejsympatičtějších; právě jeho by se člověk rád zeptal – „Pověz mi, jak jsi psal své eseje?“ Vždyť jeho stati jsou dokonce lepší než texty Maxe Beerbohma, říkála jsem si, i přes všechnu jejich dokonalost, díky tomu nespoutanému záblesku imaginace, tomu prudkému zášlehu génia v jejich středu, který v nich sice zanechává kazy a nedostatky, ale též spršku básnických hvězd. Lamb tedy přijel do Oxbridge před nějakými sto lety. Určitě napsal esej – na titul si nevzpomenu – o rukopisu jedné Miltonovy básně, který tu viděl, snad *Lycida*; a Lamb líčí, jak se zhrozil při myšlence, že by kterékoli slovo v *Lycidovi* mohlo být změněné. Představa, jak Milton v té básni přepisuje slova, mu připadala svatokrádežná. Při té vzpomínce jsem se snažila vybavit si co nejvíc veršů z *Lycida* a bavila se domněnkami, které slovo asi Milton změnil a proč. Pak mne napadlo, že ten rukopis, na který se Lamb díval, je ode mne vzdálen jen pár set yardů, takže bych mohla v Lambových stopách přejít nádvoří k té proslulé knihovně, kde je poklad uschován. Navíc jsem si při provádění tohoto plánu vzpomněla, že v té slavné knihovně je uložen i rukopis Thackerayova *Esmonda*. Kritici často tvrdí, že *Esmond* je Thackerayův nejdokonalejší román. Ale jeho styl napodobuje osmnácté století, je afektovaný a brání člověku ve čtení, pokud si dobře vzpomínám; leda by ovšem Thackeray vnímal styl osmnáctého století jako přirozený – což se dá ověřit pohledem na rukopis a zjiště-

ním, zda změny byly ve prospěch stylu, anebo smyslu. Ale pak by bylo nutné rozhodnout, co je styl a co význam, což je otázka, která – ale teď jsem skutečně došla ke dveřím, které vedly přímo do knihovny. Nejspíš jsem je otevřela, protože v tu chvíli se tam jak anděl strážný zjevil prošedivělý laskavý pán s omluvným výrazem, který místo bělostnými křídly zahradil cestu mácháním černého pláště, s politováním mne vyvedl a tiše mi přítom sděloval, že dámy mají do knihovny povolen přístup pouze v doprovodu profesora koleje či po předložení doporučujícího dopisu.

To, že jednu slavnou knihovnu poslala jistá žena k čertu, je slavné knihovně dokonale lhostejné. Ctihodná a klidná, nadutě spí se všemi svými poklady uzamčenými v hrudi a pokud se mne týče, bude tak spát navždy. Nikdy neprobudím ty ozvěny, už nikdy tu nepožádám o pohostinství, přísahala jsem, když jsem vztekle scházela po schodech. Do oběda stále zbývala hodina času, a co dělat? Procházet se po loukách? Sedět u řeky? Každopádně to bylo příjemné podzimní dopoledne: na zem slétalo rudé listí a provést se dalo snadno jedno i druhé. Ale k uchu mi dolehla hudba. Někde se konala bohoslužba nebo nějaká slavnost. Když jsem přecházela kolem vchodu do kaple, varhany vzosně zanařikaly. Dokonce i žal křesťanství zněl v tom jasném vzduchu spíš jako vzpomínka na žal než sám žal – dokonce i u stenů těch starodávných varhan se zdálo, že jsou zaobaleny smírem. Nijak jsem netoužila vstoupit, i kdybych směla, a tentokrát by mě mohl zastavit kostelník a chtít můj křestní list anebo doporučující dopis od děkana. Ale tyto velkolepé stavby jsou zvenčí často právě tak krásné jako uvnitř. Navíc bylo docela zábavné sledovat, jak se kongregace schází, vstupuje dovnitř a zas vychází, poletujíc kolem vchodu do kaple jak včely u česna. Mnozí měli baret a talár, některým ramena halily kožešiny, jiné sem museli dotlačit na vozíčku a další, i když jim ještě nebylo přes čtyřicet, vypadali zmuchlaně a byli namačkaní do podob tak jednotvárných, že připomínali ty obrovské kraby a raky, co se v akváriu s obtížemi kolébají přes písek. Opřela jsem se o zeď a univerzita skutečně vypadala jako svatyně uchováující vzácné druhy, které by br-

zy vymřely, kdyby musely bojovat o existenci na dláždění bulváru Strand. V mysli se vynořovaly letité historky o starých děkanech a starých učitelích, ale dřív, než jsem sebrala odvahu hvízdnout (říkávalo se, že na zahvízdnutí staříčků Profesor vyráží v klus), velectěné shromáždění zašlo dovnitř. Zůstal exteriér kaple. Její vysoké kupole a věžky stále pluje a nikdy nekotví, na míle daleko, i přes vrcholky kopců. I toto nádvoří s úpravnými trávníky a masivními budovami i sama kaple nejspíš kdysi byly bažinou, kalištěm sviní uprostřed rozkývaných trav. Koňská a volská spreženi, říkala jsem si v duchu, musela táhnout vozy s kamením z dalekých zemí, a pak byly šedivé kvádry, v jejichž stínu jsem právě stála, s nezměrnou námahou řádně usazený jeden na druhý, a pak malíři přinesli skla pro vitráže a zedníci se po staletí tamhle na střeše namáhali se štukou a cementem, se lžící a hladítkem. Každou sobotu musel kdosi z koženého měšce přesypávat zlato a stříbro do jejich starých dlaní, protože se jistě těšili na večer se džbánkem piva a kuželkami. Nekonečný proud zlata a stříbra, napadalo mne, musel vytrvale téct na tento dvůr, aby udržel přísun kamenů a zedníky při práci, aby splatil zarovnávaní, výkopy, jámy a vysoušení. Avšak tehdy lidé žili ve věku víry a k tomu, aby tyto kameny dosedly na hluboké základy, se peníze sypaly bez zábran, a když kameny dosedly, z truhel králů a královen a předních šlechticů se hrnuly další peníze s cílem zajistit, aby tu zněl kostelní zpěv a moudrá slova učenců. Dávala se léna, platily se desátky. A i když věk víry skončil a nastoupil věk rozumu, proud zlata a stříbra nevyschl. Zakládaly se nadace, udělovaly profesury – pouze zlato a stříbro už neproudilo z královských truhel, nýbrž z pokladen obchodníků a továrníků, z náprsních tašek mužů, kteří získali jmění například v průmyslu a v závětech z něj pak vraceli štědrý díl univerzitě, kde nabyli svých znalostí, aby udělila víc profesur, víc pozvání, víc stipendií. Tak vznikly knihovny a laboratoře, observatoře i skvostné vybavení drahými a citlivými přístroji, které teď stojí ve skleněných vitrinách, tam, kde se před staletími v rozvlněné trávě prostíralo kaliště sviní.

Procházela jsem se po nádvoří a zdálo se, že základ ze zlata a stříbra je dostatečně hluboký: dlažba pevně spočinula na divokých travách. Muži s tácy na hlavách zaměstnané přecházeli z jednoho schodiště na druhé. Květiny hýřily barvami v okenních truhlících. V pokojích vyhrával gramofon a útržky hudby se draly ven. Nešlo o tom nepřemýšlet – žádná z těch myšlenek nežila dlouho. Hodiny odbily. Byl čas jít na oběd.

Je to pozoruhodné, ale romanopisci se nám s oblibou pokoušejí vnutit názor, že pamětihodnost společných obědů vždycky spočívá v nějaké vtipné sentenci anebo uvažlivém činu. Jen zřídká se však slůvkem zmíní o tom, co bylo k jídlu. Patří k románové konvenci pomlčet o polévce, lososovi a kachně, jako kdyby polévka a losos a kachna byly zcela bez významu, jako kdyby si nikdy nikdo nezapálil doutník a nepopíjel víno. Zde si ovšem dovoluji se zvyklostem vzepřít a říct vám, že při této příležitosti oběd zahájily mořské jazyky ponořené v hluboké míse, které kolejni kuchař přikryl peřínkou z té nejbělostnější šlehačky – jen tu a tam byla zbarvena hnědými skvrnkami, jak na bocích laně. Pak přišly koroptve, ovšem pokud si teď představujete pouhý párek lysých, zahnědlých ptáků, tak se mylíte. Koroptve, početné a rozmanité, dorazily s celým doprovodem omáček a salátů, pikantních a sladkých, pěkně po pořádku, s plátky brambor tenkými jak mince, ovšem mnohem měkčími, a s kapustičkami zavinitými jak poupata růže, ale šťavnatějšími. A ještě jsme skoro ani neskončili s pečínkou a jejím doprovodem a tichý číšník, snad sám pedel ve vlídnější podobě, před nás postavil dezert, sladoučký náky v nařasených ubrouscích. Nazvat jej pudinkem, a uvést jej tak do spojení s rýží a tapiokou, by znamenalo dopustit se urážky. Mezitím vinné číše probleskly žlutí a probleskly nachem, vyprázdnilly se a byly naplněny. A tak se postupně uprostřed páteře, tam, kde sídlí duše, rozžihalo ne to bodové tvrdé elektrické světlo, je muž říkáme „brilantnost“ a které nám vyskakuje na jazyk a se rtů, nýbrž onen hlubší, jemnější a podzemský jas, onen sytý žlutý plamen rozumného rozhovoru. Není kam spěchat. Není proč se blýskat. Netřeba si nasazovat mas-

ku. Všichni půjdeme do nebe a van Dyck patří k nám – jinak řečeno, jak dobrý, zdálo se, je život, jak sladké skýtá odměny, jak malicherné jsou všechny neshody a smutky, jak obdivuhodné je přátelství a společnost našich blízkých, když se s dobrou cigaretou zanoříme do podušek v křesle u okna.

Kdyby mi přálo štěstí a po ruce byl popelník, kdybych z nezbytí neodklepávala popel z okna, kdyby všechno probíhalo maličko jinak, nejspíš bych nespátřila kočku bez ocasu. Pohled na to znenadání končí a jakoby zmražené zvíře, jak měkce tápe přes nádvoří, pro mne jakýmsi zášahem podvědomé inteligence změnil emotivní osvětlení. Jako kdyby někdo nechal padnout stín. Možná to skvělé rýnské už ztrácelo svou moc. Není pochyb: když jsem sledovala tu bezocasou kočku, která se zastavila uprostřed trávníku, jako by i ona pochybovala o světě, zdálo se, že cosi schází, zdálo se, že cosi je jiné. Ale co schází, co je jiné, ptala jsem se, naslouchajíc hovoru. A pro odpověď na tu otázku jsem se musela přenést do minulosti, dlouho před válku, a vybavit si před očima obraz jiného slavnostního oběda, pořádaného v místnostech nepříliš vzdálených – avšak jiných. Všechno bylo jiné. Hosté, jichž bylo mnoho a byli mladí, toho i onoho pohlaví, se zatím bavili dál; bavili se plynule, příjemně, volně, zábavně. Bavili se, a já si jejich hovor prohlédla na pozadí onoho druhého hovoru, a když se překryly, věděla jsem s jistotou, že první je potomkem, právoplatným dědicem druhého. Nic se nezměnilo, vůbec nic se nezměnilo, až na to – a tady jsem se napjatě zaposlouchala ne vlastně do toho, co se říkalo, nýbrž do mumlání či plynutí proudu kdesi zpoza. Ano, to bylo ono – tady proběhla změna. Před válkou by lidé na podobném slavnostním obědě říkali tytéž věci, ale jejich řeč by zněla odlišně, neboť v té době ji doprovázel jakýsi hučivý zvuk, neartikulovaný, ale melodický, vzrušující, proměňující hodnotu samotných slov. Bylo by možné to brumendo zachytit slovy? Za pomoci básníků snad ano. Vedle mne ležela kniha. Otevřela jsem ji a docela náhodou nalistovala Tennysona. A tu jsem četla, jak Tennyson zpívá:

Hled', z mučenky v zahradě
sklouzla slza překrásná:
hrdlička má milá jde,
jde má láska přejasná.
Růže volá: „Blíž se zdá.“
„Pozdě jde,“ lká bílý květ.
„Slyším,“ stulík šepotá.
Šeřík dí: „Kež je tu hned.“

Broukali si muži před válkou při slavnostních obědech právě toto? A ženy?

Mým srdcem zní ptačí nápěv
z hnízda blízko jasné říčky,
mé srdce je jabloň, již se
haluz sklání pod jablíčky.
Mé srdce je mušle v moři,
vznáší se jak lehké chmýří,
mé srdce je sama radost:
milý můj se ke mně blíží.

Broukaly si ženy před válkou při slavnostních obědech toto?

Představa, že by si lidé, byť neslyšně, broukali před válkou na slavnostních obědech takové věci, byla čímsi tak absurdní, že jsem propukla v smích a musela jej objasnit gestem namířeným k bezocasé kočce, která skutečně vypadala trochu podivně, chudák zvíře, bez ocasu uprostřed trávníku. Opravdu se tak narodila, anebo o ocas přišla při nějaké nehodě? Tvrdí se sice, že bezocasé kočky žijí na ostrově Man, ale jsou vzácnější, než si lidé myslí. Je to prazvláštní zvíře, spíš bizarní než krásné. Je pozoruhodné, jak mnoho záleží na ocasu – však víte, co lidé říkávají, když se zábava rozpadá a každý si hledá kabát a klobouk.

Tohle setkání díky přívětivosti hostitele trvalo až do pozdního odpoledne. Krásný říjnový den se smrákal a ze stromů v aleji, kterou jsem procházela, padalo listí. Zavírala se za mnou branka za brankou, jakoby s vlídnou nezvratností. Nespočetní pedelové vsouvali nespočetné klíče

do promazaných zámek a zajišťovali klenotníci pro další noc. Ta alej končí na silnici – její jméno stále zapomínám –, která vás dovede, když se dáte vpravo, do Fernhamu. Ale já měla spoustu času. Večeře byla až v půl osmé. Po takovém obědě skoro nebylo třeba večerět. Je zvláštní, jak útržek poezie působí v myslí a hýbe nohama do taktu po silnici. Ta slova –

Hleď, z mučenky v zahradě
sklouzla slza překrásná,
hrdlička má milá jde –

mi prozpěvovala v krvi, když jsem svižně vykročila k Headingley. A pak jsem přešla do jiného veršového metra a tam, kde je vodní hladina zvířena jezem, jsem si zpívala:

Mým srdcem zní ptačí nápěv
z hnízda blízko jasné říčky,
mé srdce je jablono...

Jací básníci, zvolala jsem nahlas, jak to člověk za soumraku dělává – jací to byli básníci!

Nejspíš s jakousi žárlivostí pocítovanou k naší době, i když taková srovnání jsou hloupá a nesmyslná, jsem dumala, zda dnes máme dva žijící básníky tak velké, jako byli tehdy Tennyson a Christina Rossetti. Samozřejmě tu nemá smysl srovnávat, říkala jsem si s pohledem do těch zpěněných vod. Důvodem, proč nás poezie podněcuje k takovému unešení, vytržení, je právě to, že oslavuje nějakou emoci, kterou jsme cítili (snad na slavnostních obědech před válkou), takže reagujeme snadno a s důvěrou, aniž bychom tu emoci krotili anebo ji srovnávali s jinou, kterou cítíme teď. Ale živí básníci vyjadřují emoci, která se v tu chvíli rodí a oni ji z nás dobývají násilím. Napřed ji nepoznáváme, často se jí z nějakého důvodu bojíme, bedlivě ji pozorujeme a žárlivě a podezřívavě ji porovnáváme s oním starým cítěním, které jsme znali. Odtud plyne obtížnost moderní poezie – a právě pro tuto obtížnost si ne-

jsme s to z žádného dobrého moderního básníka zapamatovat víc než dva po sobě jdoucí verše. Z tohoto důvodu – zradila mne paměť – můj argument uhynul na nedostatek materiálu. Ale proč, navázala jsem cestou k Headingley, jsme si při slavnostních obědech přestali neslyšně broukat? Proč Alfred přestal zpívat

Hrdlička má milá jde?

Proč Christina přestala odpovídat

Mé srdce je sama radost:
milý můj se ke mně blíží?

Svedeme to na válku? Když v srpnu 1914 zazněly výstřely, viděli muži a ženy v tvářích druhých lidí takto jasně, že zahynula romantika? Zvlášť pro ženy s jejich iluzemi o výchově atd. to byl jistě šok, vidět tváře našich vládců v záři vybuchujících granátů. Vypadali tak oškliví – Němci, Angličané, Francouzi –, tak tupí. Ale ať vinu svedete na cokoli a na kohokoli, iluze, která Tennysona a Christinu Rossetti inspirovala k tak niternému zpěvu o příchodu jejich milovaných, je dnes mnohem vzácnější než tehdy. Stačí jen číst, dívat se, poslouchat, pamatovat si. Ale proč říkat „vina“? Proč, pokud to byla iluze, nechvátit tu katastrofu, ať spočívala v čemkoli, která zničila iluzi a na její místo postavila pravdu? Vždyť pravda... ty tečky významují místo, kde jsem, hledající pravdu, minula odbočku do Fernhamu. Ba právě, co je pravda a co iluze, ptala jsem se. Jak zní pravda třeba o těchto domech, teď potměných a slavnostních s rudými okny v soumraku, ale v devět ráno hrubých a červených a zaneřádaných bombóny a tkaničkami od bot? A vrby a řeka a zahrady sbíhající k řece, jež jsou teď zastřené a krade se přes ně mlha, ale v jasném slunci jsou zlaté a rudé – co je v nich pravda, co iluze? Ušetřím vás zákrut a otoček svých úvah, protože na silnici do Headingley jsem řešení nenalezla, a mějte laskavě za to, že jsem zanedlouho zjistila svůj omyl ohledně odbočky a vykročila opět směrem Fernham.

Judyly tam v lahvě

Jelikož jsem již řekla, že byl říjnový den, neodvažuji se promhat vaši důvěru a ohrozit početné jméno literatury tím, že bych změnila roční období a popisovala šeříky převislé přes zahradní zdi, krokusy, tulipány a další jarní květiny. Literatura se musí držet fakt a čím pravdivější fakta, tím lepší literatura – tak se to tvrdí. Takže byl nadále podzim a listů bylo nadále žluté a padalo snad trochu rychleji než předtím, protože teď už byl večer (přesně vzato sedm třicet tři) a zvedl se větřík (dodejme, že z jihozápadu). Ale přes to všechno tu působilo cosi zvláštního:

Mým srdcem zní ptačí nápěv
z hnízda blízko jasné říčky,
mé srdce je jabloň, již se
haluz sklání pod jablíčky –

snad těmto slovům Christiny Rossetti musíme přičíst pobláznění představivosti – samozřejmě, že to nebylo nic jiného než představa –, že šeřík strásá své květy přes zahradní zdi, žlutásci se honí sem a tam a ve vzduchu se vznášejí pyl. Vál vítr, nevím, ze kterého směru, ale pozvedl nedorostlé lístky, takže to ve vzduchu zablesklo stříbřitou šedí. Byla to ta doba mezi světly, kdy se barvy prosycují a v okenních sklech plane purpurová a zlatá jak tep vzrušeného srdce, kdy bůhvíproč krása světa, odhalená a přec určená k brzkému zániku (v tu chvíli jsem vstoupila do zahrady, protože dveře z nedbalosti zůstaly otevřené a pedala nikde nevidět), krása světa, který musí tak brzy zaniknout, má dva břity, břit smíchu a břit děsu, a roztíná srdce v půli. Fernhamské zahrady se přede mnou rozkládaly v jarním soumraku, divoké a otevřené, a mezi dlouhými stébly, nedbale rozhozené, rostly narcisy a zvonky, možná navzdory všem pravidlům a v nepravou dobu, a závany větru jimi houpaly a komíhaly. Okna stavení, zakřivená jak okna lodí mezi štědrými vlnami červených cihel, se pod rychle letícími jarními mraky měnila od citrónové po stříbrnou. Kdosi ležel v síti a kdosi, ale v tomto světle to byly jen preludy, zpola domyšlené, zpola uviděné, se hnaly přes trávu – to ji nikdo nezastaví? A pak na terasu, jako

kdyby si vyšla nadýchat se vzduchu, podívat se na zahradu, vystoupila shrbená postava, hrozná a přitom pokorná, s vysokým čelem a chatrnými šaty – je to snad ta slavná badatelka, je to samotná J— H—? Všechno bylo mlhavé, ale i prudké, jako kdyby šátek vržený soumrakem přes zahradu protala nějaká hvězda nebo meč – a záblesk jakési strašlivé skutečnosti vyrážel z hloubi jara. Vždyť mládí –

Nalili mi polévku. V obrovské jídelně se podávala večeře. Kdepak jaro – byl říjnový večer. Všichni se shromáždili ve velké jídelně. Večeře byla připravena. Nalili mi polévku. Byl to čistý bujón. Neobsahoval nic, co by pobízelo obraznost. Přes průhlednou tekutinu by bylo vidět jakýkoli vzor, který by třeba mohl být přímo na talíři. Ale talíř byl bez vzoru. Byl čistý. Další chod bylo hovězí s doprovodem hrášku a brambor – jednoduchá trojice, upomínající na dobytčí kýty na zabláceném tržišti a nakrabacené kapustičky, zežloutlé na okraji, a na smlouvání a slevování a na ženy se síťkami v pondělí ráno. Nebylo důvodu stěžovat si na náš denní chléb – vždyť přísun jasně postačoval a horníci bezpochyby usedají k menším porcím. Následovaly švestky s polevou. A pokud někdo namítá, že švestky, i když umírněny polevou, jsou nevlídná zelenina (ovoce to není), šlachovitá jak lakomcovo srdce, a vydávají tekutinu, jaká snad teče v žilách škrtů, kteří si po osmdesát let upírali víno a teplo, a přesto nedali chudým, pak by si měl uvědomit, že vstřícnost některých lidí dokáže vlídně přijmout i švestky. Pak přišly sušenky a sýr a štědře koloval džbán s vodou, protože sušenky jsou z povahy věci suché, a tohle byly sušenky až do morku. Toť vše. Večeře skončila. Všichni vrzavě odsunuli židli, dveře sebou zamávaly v pantech a za chvíli už byla síň zbavena jakékoli stopy jídla a bezpochyby připravena na zítřejší snídani. Po chodbách a po schodištích s boucháním dveří a zpěvem scházelo a vycházelo mládí Anglie. A měl snad host, cizinec (protože zde ve Fernhamu jsem neměla o nic větší práva než v Trinity či Somerville, v Girtonu, Newnhamu či Christchurchi) říct: „Večeře nebyla dobrá,” anebo (seděla jsem teď s Mary Setonovou v jejím obývacím pokoji): „To jsme se tu nemohly navečeřet o samotě?” – protože kdybych něco takového

řekla, slídila bych a špiclovala v tajných ustanoveních domu, který se k cizinci staví s tak příjemným průčelím veselí a odvahy. Ne, nic takového nemohl člověk říci. A rozmluva na okamžik utichla. Člověk je, jaký je, směs srdce, těla a mozku, neuzavřených do samostatných oddílů, jako budou bezpochyby za milion let, a dobrá večere je tak nesmírně důležitá pro dobrý rozhovor. Nelze dobře myslet, dobře milovat, dobře spát, pokud jsme se dobře nenavečeřeli. Lampička v páteři, naplněná olejem z hovězího a švestek, nehoří. Všichni se *možná* dostaneme do nebe a van Dyck na nás, *doufejme*, čeká za nejbližším rohem – to jsou ony pochyby a nejistota, které cítí duše navečer po dlouhém dni a hovězím a švestkách. Naštěstí u mé přítelkyně, která učí fyziku, stojí prosklená skříň a v ní baňatá láhev se sklenkami – (ale především tu scházela mořský jazyk a koroptev) – takže jsme si mohly přísednout k ohni a napravit část škod napáchaných tím dnem. V minutce jsme se bez zábran proplétaly mezi všemi těmi terči zvědavosti a zájmu, které se za nepřítomnosti určité osoby utvářejí v mysli a stávají se přirozeným námětem hovoru při další schůzce – to, že jeden se oženil, druhý ne, jeden si myslí to, jiný tamto, jeden se k nepoznání zlepšil a s druhým to jde překvapivě z kopce – spolu se všemi těmi úvahami o lidské povaze a podstatě toho podivuhodného světa, v němž žijeme, které z těchto začátků samovolně vyráší. Zároveň s tím, co zněla tato slova, jsem si však se studem uvědomila proud, který sám od sebe vplynul a nesl vše vstříc vlastnímu konci. Mohly jsme mluvit o Španělsku anebo Portugalsku, o knize anebo dostizích, ale skutečným jádrem všeho řečeného nebyla žádná z těchto věcí, nýbrž výjev se zedníky na vysoké střeše před nějakými pěti sty lety. Králové a šlechtici nosili poklady v obrovských pytlích a sypali je pod zem. Ten výjev mi neustále ožíval v mysli a stavěl se vedle druhého, toho s hubenými kravami a zabláceným tržištěm a svrasklým hrachem a šlachovitými srdci starců – tyto dva obrazy, jakkoli nespojené a nesouvisející a beze smyslu, se neustále scházely a střetávaly se a já jim byla zcela vydána na milost. Pokud jsem nechtěla pokřivit celou rozmluvu, pak nejlepším postu-

učitelka - slečna

pem bylo vynést obsah své mysli na světlo, kde při troše štěstí ochabne a rozpadne se jak hlava mrtvého krále, když ve Windsoru otevřeli rakev. Stručně jsem tedy slečně Setonové řekla o zednících, kteří celá ta léta pracovali na střeše kaple, a o králích a královnách a šlechticích nesoucích na zádech pytle zlata a stříbra, které vhažovali do země, a o tom, jak přišli finanční magnáti naší vlastní doby a kladli snad šeky a směnky tam, kde ostatní kladli cihly a neforemné kusy zlata. To všechno leží tam, v základech kolejí, řekla jsem. Ale tato kolej, kde teď sedíme – co leží pod jejími ctihodnými červenými cihlami a pod divokou neuhrahanou travou zahrady? Jaká síla spočívá za nezdobeným porcelánem, z něhož jsme jedli, a (vylétlo mi to z úst dřív, než jsem to stihla zastavit) za hovězím, polevou a švestkami?

Nu, řekla Mary Setonová, kolem roku 1860 – Ale vždyť tu historii znáš, řekla, nejspíš unavená, že ji zas musí vyprávět. A pověděla mi: pronajaly se místnosti. Setkaly se výbory. Nadepsaly se obálky. Zkoncipovaly se výzvy. Uspořádaly se schůze, přečetly se dopisy, ten a ten slíbil tolik a tolik a naopak pan X nám nedá ani halíř. *Saturday Review* nás hrubě napadla. Jak shromáždit prostředky k pronájmu kanceláří? Uspořádáme bazar? Najdeme nějakou pohlednou dívku, která by se posadila dopředu? Vyhledejme si, co k tématu řekl John Stuart Mill. Dokázal by někdo přesvědčit vydavatele listu Y, aby otiskl dopis? Přemluvíme paní Z, aby ho podepsala? Paní Z je mimo město. Takhle to pravděpodobně probíhalo před šedesáti lety a spotřebovalo to nesmírné úsilí a velmi mnoho času. A teprve po dlouhém zápase a s krajními obtížemi sehnaly dohromady třicet tisíc liber.* A tak si samozřejmě nemůžeme dopřát víno a koroptve a sluhy, co na hlavách nosí cínové

* „Prý máme žádat nejméně 30 000 liber. ... Není to velká částka, když vezmeme v potaz, že v celé Velké Británii, Irsku i koloniích má působit jen jedna vysoká škola tohoto typu a jak snadné je shromáždit nesmírné sumy pro chlapecké školy. Ale když si uvědomíme, jak málo lidí si skutečně přeje, aby ženy byly vzdělané, je to velká suma.“ – Lady Stephenová, *Život slečny Emily Daviesové*.

mísy, řekla. Nemůžeme mít gauče a oddělené pokoje. „Pohodlí,“ řekla, citujíc z nějaké knihy, „bude muset počkat.“*

Při pomýšlení na všechny ty ženy, co pracují celá léta, s obtížemi shromáďují dva tisíce liber a s vypětím sil další dohromady třicet tisíc, jsme vykřikly opovržením nad trestuhodnou chudobou našeho pohlaví. Co dělaly naše matky, že nám nemohly odkázat žádné jmění? Pudrovaly si nosy? Hleděly do výkladů? Opalovaly se v Monte Carlu? Na krbové římsě stálo pár fotografií. Maryina matka – pokud to byl její portrét – možná byla marnotratná, když jí zbyl čas (její manžel byl kněz a porodila třináct dětí), ale v takovém případě jí tento bujný a hýřivý život se všemi svými radostmi zanechal na tváři až příliš málo stop. Působí domácky: stará paní v prostém šálu sepnutém velkou kamejí, usazená v proutěném křesle, pobízí kokršpaněla, aby se díval do objektivu, s oním pobaveným, a přesto napjatým výrazem člověka, který ví, že pes se pohne hned, jak stisknete spoušť. Ale kdyby začala podnikat, stala se výrobcem umělého hedvábí anebo magnátem na burze, a kdyby Fernhamu odkázala dvě stě-tři sta tisíc liber, mohly bychom dnes večer sedět pohodlně a bavit se na téma archeologie, botanika, antropologie, fyzika, povaha atomu, matematika, astronomie, relativita či geografie. Kdyby se paní Setonová a její matka a matka její matky bývaly naučily onomu velkému umění, jak vydělávat peníze, a odkázaly svůj majetek (jako jejich otcové a předtím jejich dědové) na založení stipendií a čestných pozvání a cen a profesur vyhrazených jejich vlastnímu pohlaví, mohly jsme tady nahoře se vším pohodlím o samotě povečeřet nějakého opeřence a láhev vína; mohly jsme bez neúměrné důvěřivosti doufat v příjemný a úctyhodný život strávený pod ochranou některé z velkoryse oceňovaných profesí. Mohly jsme provádět výzkum či psát, v údivu procházet pozoruhodnými místy Země, v zamyšlení usednout na schody Parthenonu anebo odcházet v deset do úřadu

* „Každý halíř, který se dal vyšetřit, byl vyčleněn pro stavbu, a komfort jsme museli odložit.“ – R. Strachey, *Naše věc*.

a spokojeně se vracet v půl páté, abychom napsaly pár veršů. Akorát že kdyby paní Setonová a jí podobné začaly v patnácti letech podnikat, nenarodila by se – a v tom byl háček – žádná Mary. Co si o tom myslíš? zeptala jsem se Mary. Mezi záclonami se černala říjnová noc, tichá a milá, s pár hvězdami zachycenými ve žlutnoucích stromech. Jsi připravena vzdát se svého podílu a svých vzpomínek (pochází z velké, ale šťastné rodiny) na hry a hádky nahoře ve Skotsku, které budeš až do smrti chválit pro jemnost ovzduší a kvalitu koláčů, jen proto, aby Fernham škrtem pera obdržel padesát tisíc liber? Neboť dar věnovaný koleji by si vynutil naprosté vymizení rodin. Vydělat jmění a vychovat třináct dětí – to by nikdo nevydržel. Zvažme fakta, řekly jsme. Především tu je devět měsíců, než se dítě narodí. Pak se narodí. Další tři-čtyři měsíce zabere kojení. Když kojení skončí, nejméně pět let padne na to, že si s dítětem hraješ. Nemůžeš přece děti nechat běhat po ulicích. Lidé, kteří viděli zdivočelé děti, jak se honí v Rusku, tvrdí, že to není příjemný pohled. Také se říká, že člověk se povahově formuje mezi prvním a pátým rokem. Kdyby paní Setonová vydělávala peníze, řekla jsem, jaképak vzpomínky bys měla na hry a na hašteření? Co bys znala ze Skotska, z jeho jemného ovzduší a koláčů a toho všeho? Ale klást si tyto otázky je zbytečné, protože by ses především nikdy nenarodila. Navíc je právě tak zbytečné se ptát, co by se mohlo přihodit, kdyby paní Setonová a její matka a matka její matky nakupily velké bohatství a složily je do základů koleje a knihovny, protože především bylo vyloučeno, aby nějaké peníze vydělaly, a za druhé – i kdyby to možné bylo, zákon jim upíral právo vydělané peníze vlastnit. Pouze v posledních osmačtyřiceti letech života měla paní Setonová vlastní peníze. Po všechna předchozí stalletí by patřily k majetku jejího manžela – tato myšlenka možná měla svůj podíl na tom, proč se paní Setonová a její matky držely od burzy stranou. Každý halíř, který vydělám, mohly by říct, mi vezme a utratí můj moudrý manžel – možná k založení stipendia anebo k poskytnutí profesury v Balliol anebo Kings, takže vydělávat peníze, i kdyby to

nějak šlo, nepatří mezi mé hlavní zájmy. Raději to nechám na manželovi.

Ať už ale vina spočívala na té staré dámě hledící na kokršpaněla anebo ne, stěží se dalo pochybovat, že našim matkám se z toho či onoho důvodu jejich záležitosti naprosto zásadně vymkly z rukou. Ani halíř nešlo utratit za „pohodlí“ – za koroptve a víno, pedely a trávník, knihy a doutníky, knihovny a volný čas. Jediné, co dokázaly, bylo vybudovat na holé zemi holé zdi.

A tak jsme při hovoru postávaly u okna a shlížely, spolu s mnoha tisíci jako každou noc, na kopule a věže toho slavného města. V podzimním měsíčním světle vypadalo velmi krásně, velmi tajuplně. Pradávný stavební kámen vyhlížel bělostně a ctihodně. Člověk pomýšlel na všechny ty knihy, shromážděné tam dole, na obrazy starých prelátů a hodnostářů, zavěšené v místnostech obložených dřevem, na malovaná okna, která vrhají na dlažbu zvláštní kruhy a zákruhy, na desky a památníky a nápisy, na vodotrysky a trávníky a na klidné pokoje s výhledem přes tichá nádvoří. A (odpusťte mi tu myšlenku) myslela jsem také na výtečné kuřivo a nápoje a hluboká křesla a měkké koberce: na dvornost, velkodušnost, důstojnost, jež vyrůstají z přepychu a soukromí a prostornosti. Není pochyb, naše matky nám neposkytly nic, co by se s tím vším mohlo srovnat – naše matky, které s obtížemi naškudlily třicet tisíc liber, naše matky, které kněžím u svatého Ondřeje vychovaly třináct dětí.

A tak jsem se vracela do penziónu, a když jsem procházela ztemnělými ulicemi, přemítala jsem nad tím a oním, jak už to na konci dne bývá. Přemítala jsem, proč nám paní Setonová nemohla odkázat žádné peníze a jaký vliv má na ducha chudoba a jaký vliv má na ducha bohatství, a vzpomínala jsem na ty podivné staré pány, co jsem viděla dopoledne, s chuchvalci kožešin na ramenou, a vybavilo se mi, že když se zapíská, jeden z nich vyběhne, a vzpomínala jsem na varhany hřmějící v kapli a na zavřené dveře knihovny a říkala jsem si, jak je nepříjemné stát před zamčenými dveřmi, a říkala jsem si, že možná ještě nepříjemnější je být zamčen uvnitř, a v úvahách nad zajištěnos-

tí a blahobytem jednoho pohlaví a chudobou a nejistotou druhého a nad vlivem tradice a nedostatkem tradice na duši spisovatele jsem si nakonec řekla, že je načase svinout nakrčenou kůži dne s jeho debatami a dojmy a vztekem a smíchem a hodit ji do křoví. Na modravých pustinách nebe plály tisíce hvězd. Člověk měl dojem, že je sám s neproniknutelnou společností. Všichni lidé ulehli ke spánku – natažení, vodorovně, němí. V ulicích Oxbridge se nikdo ani nepohnul. Dokonce i dveře hotelu se rozevřely na dotek neviditelné paže – vevnitř neseděl ani zřízenec, aby mne doprovodil k pokoji, tak bylo pozdě.

Smím-li vás, milé dámy, požádat, abyste mne následovaly, scéna se nyní proměnila. Listí stále padalo, ale teď v Londýně, ne v Oxbridgi – a musím vás poprosit, abyste si představily pokoj, podobný tisícům jiných, s oknem s vyhlídkou na klobouky chodců a dodávky a automobily a na další okna, a na stole v tom pokoji čistý list papíru, na kterém je velkými písmeny napsáno ŽENY A LITERATURA, ale víc nic. Zdálo se, že po obědě a večeři v Oxbridgi musí bohužel nutně následovat návštěva Britského muzea. Je nutno z těch dojmů odfiltrovat vše soukromé a nahodilé a získat čistou tekutinu, esenci pravdy. Ta návštěva Oxbridg a oběd a večeře totiž podnítily roj otázek. Proč muži pijí víno a ženy vodu? Proč je jedno pohlaví tak zámožné a druhé tak chudé? Jaký vliv má chudoba na literaturu? Jaké podmínky jsou nezbytné pro vznik uměleckého díla? – najednou se vnucovaly tisíce otázek. Ale potřeba byly odpovědi, ne otázky, a odpověď bylo možno získat pouze poradou s učenici a nepředpojatými soudci, kteří se odpoutali od zápasů jazyka a zmatků těla a vydali výsledek svých úvah a zkoumání v knihách, které najdete v Britském muzeu. Pokud pravda – tázala jsem se, berouc si zápisník a tužku – není k nalezení na policích Britského muzea, potom kde tedy?

Takto vybavena, s důvěrou a hloubavým zájmem, jsem se vydala hledat pravdu. Ten den sice nebylo skutečně vlhko, bylo však ošklivě, a v ulicích kolem Muzea se ježilo plno otevřených sklepních oken, do nichž se sypaly pytle s uhlím; u chodníku zastavovaly čtyřkolové drožky a vykládaly na dlažbu převázané krabice, obsahující nejspíš veškerou garderobu nějaké švýcarské nebo italské rodiny hledající úspěch či úkryt anebo nějakou jinou žádoucí komoditu, kterou lze v zimě nalézt v penzionech v Bloomsbury. Ochraptelí muži si jako obvykle vykračovali po ulicích s dílničkou na kolečkách. Někteří pokřikovali, jiní si zpívali. Londýn byl jak dílna. Londýn byl jak stroj. Na tomto holém základě to s námi se všemi smýkalo zpátky a vpřed, abychom vytvořili nějaký celek. Britské muzeum

bylo jen další oddělení továrny. Dveře se rozlétly a člověk stál pod rozlehlou kopulí jak nějaká myšlenka v obrovském plešatém čele, tak skvostně obkroužená pásem slavných jmen. Šlo se k pokladně, převzal se papírový lístek, otevřel se jeden svazek katalogu a těch pět teček tu vyznačuje pět oddělených minut ohromení, údivu a zděšení. Máte ponětí o tom, kolik knih se za jediný rok napíše o ženách? Máte ponětí, kolik jich napíšou muži? Uvědomujete si, že jste možná nejdiskutovanější živočich ve vesmíru? Přišla jsem se zápisníkem, s tužkou a s úmyslem strávit dopoledne četbou, předpokládajíc, že na konci dopoledne bude pravda přenesena do zápisníku. Ale to bych musela být stádem slonů, říkala jsem si, a rojem pavouků – zoufale jsem vzpomínala na zvířata, která prý žijí nejděle a mají nejvíc očí – abych to všechno zvládla. Musela bych mít tesáky z ocele a zobák z mědi, abych pronikla alespoň slupkou. Jak kdy najdu zrnka pravdy zapuštěná do vši té hory papíru, říkala jsem si, a v zoufalství jsem začala přebíhat zrakem po tom dlouhém soupisu titulů. Už jména těch knih mě nutila k zamyšlení. Pohlaví a jeho charakter jsou možná přitažlivé pro lékaře a biology, ale překvapivá a obtížně vysvětlitelná byla skutečnost, že pohlaví – to jest ženy – též přitahuje poutavé esejisty, vzletné romanopisce, mladíky s čerstvým diplomem, muže zcela bez diplomu i muže, kteří nemají patrně žádnou kvalifikaci, vyjma té, že nejsou ženami. Některé z těch knih byly očividně frivolní a lascivní, ale mnohé byly naopak seriózní a prorocké, mravné a nabádavé. Už četba názvů sugerovala nesčetné učitele, nesčetné duchovní, vystupující na stupínky a za pultíky a promlouvající s výřečností, která dalece přesahovala dobu běžně přidělovanou promluvě na tento námět. Byl to jev takřka podivný a podle všeho – právě jsem došla k písmenu M – omezený na mužské pohlaví. Ženy nepíšou knihy o mužích – kterýžto fakt jsem musela uvítat s úlevou, protože kdybych měla nejdřív přečíst všechno, co napsali muži o ženách, a pak všechno, co ženy napsaly o mužích, tak by aloe, která kvete jednou za sto let, vykvetla dvakrát, než bych mohla napsat první čárku. A tak jsem provedla naprosto svévolný výběr asi tuctu ti-

tulů, hodila lístečky do drátěného košíku a čekala ve svém studijním boxu spolu s ostatními hledači esence pravdy.

V čem tedy tkví příčina oné prazvláštní nerovnováhy, dumala jsem a kreslila si vozičky na papírové proužky poskytnuté britským daňovým poplatníkem ke zcela jiným účelům. Proč jsou ženy, soudě podle katalogu, pro muže o tolik zajímavější než muži pro ženy? Ta skutečnost se jevila prapodivná a má bludná mysl si představovala životy mužů, kteří strávili svůj čas psaním knih o ženách: jestli pak byli staří, či mladí, ženatí, nebo svobodní, braši, anebo samotáři; – každopádně bylo jaksi nejasně lichotivé cítit se předmětem takové pozornosti, tedy za předpokladu, že jejími původci nebyli jen mrzáci a slaboši – takto jsem přemítala, dokud všechny frivolní úvahy neutála lavina knih, sklouzávající na stůl přede mnou. Teď nastal problém. Student, badatelsky vycvičený v Oxbridgi, bezpochyby zná nějaký postup, jak hnát svou otázku jak pastýř kolem všech úskalí, dokud nevběhne do odpovědi, tak jako ovce vbíhá do své ohrady. Například student po mém boku, který si vytrvale dělal výpisky z vědecké příručky, vyzískával asi tak každých deset minut – to jsem cítila s jistotou – ryzí valounky pravého zlata. Bylo to znát z jeho spokojených chrochtnutí. Ale pokud někdo ke své smůle nebyl vycvičen na univerzitě, pak otázka – kdepak aby zašla do ohrady! – lítala jak vyděšené stádo sem a tam, hlava nehlava, pronásledovaná celým houfem psů. Profesoři, učitelé, sociologové, duchovní, romanopisci, esejisté, žurnalisté, muži zcela bez kvalifikace vyjma té, že nebyli ženami, hnali jak kořist mou prostou a samotinkou otázku – Proč jsou ženy chudé? – až se z ní stalo otázek padesát a těchto padesát otázek se v zoufalství vrhlo přímo do proudu, který je odnesl pryč. Každá stránka mého zápisníku byla poseta poznámkami. Abych vám předvedla svůj tehdejší duševní stav, pár vám jich přečtu, přičemž záhlaví stránky znělo zcela prostě, ŽENY A CHUDOBA, napsáno hůlkovými písmeny – ale následovalo asi něco takového jako:

Životní podmínky ž. ve středověku,
Zvyky ž. na ostrovech Fidži,

Uctívání ž. jakožto bohyň,
Ž. v mravním smyslu slabší než,
Idealismus ž.,
Vyšší svědomitost ž.,
Obyvatelé jihomořských ostrovů:
období dospívání tamt.,

Přitažlivost ž.,
Ž. předkládány za obět,
Malý objem mozku u ž.,
Hlubší podvědomí ž.,
Řidší tělesné ochlupení u ž.,
Duševní, mravní a tělesná pořadnost ž.,
Ž. láska k dětem,
Delší život ž.,
Slabší svalstvo ž.,
Citová prudkost ž.,
Ž. ješitnost,
Vyšší vzdělání u ž.,
Shakespearův názor na ž.,
Názor na ž. zastávaný lordem Birkenheadem,
Názor na ž. zastávaný děkanem Ingem,
La Bruyèrův názor na ž.,
Názor na ž. zastávaný doktorem Johnsonem,
Názor na ž. zastávaný p. Oscarem Browninem, ...

Tady jsem se zhluboka nadechla a dodala vsutku na okraj: Proč Samuel Butler tvrdí, že „moudří muži nikdy neříkají, co si myslí o ženách“? Vždyť moudří muži očividně o ničem jiném nemluví! Opřela jsem se o opěradlo, rozhlédla se po té širé klenbě, v níž jsem tvořila jedinou, ovšem teď již mírně vyčerpanou myšlenku, a navázala: ale neštěstí především spočívá v tom, že moudří muži si o ženách nikdy nemyslí totéž. Pope tvrdí:

Povětšinou žena nemá vůbec žádný charakter.

A La Bruyère:

Les femmes sont extrêmes; elles sont meilleurs ou pires que les hommes –

Jasný rozpor u bystrých pozorovatelů, kteří žili ve stejné době. Jsou ženy vzdělatelné, nebo ne? Napoleon se domníval, že toho nejsou schopny. Dr. Johnson věřil v pravý opak.* Mají duše, nebo nemají duše? Někteří divoši tvrdí, že nemají. Jiní naopak prohlašují, že ženy jsou napůl božské, a proto je uctívají.** Jedni mudrci si myslí, že ženy jsou myšlenkově mělké, druzí zas, že mají hlubší vědomí. Goethe je ctil, Mussolini jimi opovrhuje. Kamkoli se člověk podívá, muži si něco mysleli o ženách a mysleli si každý něco jiného. Nemá to hlavu ani patu, rozhodla jsem, ovšem se závistivým pohledem na čtenáře vedle, který si vytvářel neskutečně úhledné výpisky, často označené A anebo B anebo C, zatímco můj zápisník byl zpleněn divokými čarami protikladných postřehů. Bylo to sklíčující, bylo to děsivé, bylo to pokořující. Pravda mi protékla mezi prsty. Vymizela do poslední kapky.

Nemůžu takhle jít domů, usoudila jsem, a jako seriózní příspěvek ke studiu žen a literatury předložit nález, že ženy mají řidší tělesné ochlupení než muži anebo že počátek dospívání u obyvatel jihomořských ostrovů je devět let – anebo devadesát? – v tom rozrušení už jsem nedokázala vyluštit ani vlastní písmo. Zahanbovalo mne, že nemám nic závažnějšího či úctyhodnějšího, co bych po celém dopoledni práce mohla ukázat. A pokud nedokážu uchopit pravdu o Ž. (tak jsem jí pro stručnost začala říkat) v minulosti, proč se namáhat se Ž. v budoucnosti? Jevilo se jako pustá ztráta času radit se se všemi těmi pány specializovanými na ženu a na její vliv v čemkoli libo – v politice, u dětí, ve mzdách, v morálce – jakkoli jsou početní a učení. Nechat jejich spisy zavřené by vyšlo nastejno.

* „Muži vědí, že ženy pro ně představují obtížného soupeře, a proto si vybírají ty nejslabší anebo nejméně inteligentní. Kdyby si to nemysleli, nikdy by se nemohli bát, že ženy budou znát to, co oni.“ ... Nechci tomuto pohlaví křivdit a otevřeně doznávám, že podle toho, co mi sdělil při pozdějším rozhovoru, mínil tento svůj výrok zcela vážně.“ – Boswell, *Zápisky z cesty na Hebridy*.

** „Staří Germáni věřili, že v ženách je cosi svatého, a radili se s nimi proto jako s věstkyněmi.“ – Frazer, *Zlatá ratolest*.

Ale zatímco jsem přemítala, kreslila jsem si ve svém apatickém zoufalství nevědomky tam, kam jsem – tak jako můj soused – měla psát závěr, jakýsi obrázek. Kreslila jsem tvář, postavu. Byla to tvář a postava profesora von X, zahloubaného do sepisování svého monumentálního díla *Duševní, mravní a tělesná podřadnost ženského pohlaví*. Podle mého obrázku ten muž nebyl pro ženy přitažlivý. Byl obtloustlý, což vyrovnával velkým podbradkem, a z brunátného obličejе koukala drobounká očka. Jeho výraz naznačoval, že pracuje v jistém duševním hnutí, které ho nutilo bodat perem do papíru, jako kdyby při psaní zabíjel jakýsi zhoubný hmyz, ale i když ho zabil, neuklidnil se – musí ho zabít dále – a i tak jakási příčina hněvu a popuzení zůstávala. Dělá to snad kvůli své ženě? ptala jsem se při pohledu na obrázek. Zamilovala se do jízdniho důstojníka? Je ten jízdni důstojník štíhlý a pohledný a oblečený v astrachánu? Vysmívalo se mu (když vezmeme v potaz Freudovu nauku) v kolébce hezké děvče? Protože tenhle profesor, říkala jsem si, nemohl být přitažlivé děcko ani v kolébce. Ať bylo příčinou cokoli, ten profesor, co píše velkou knihu o duševní, mravní a tělesné podřadnosti žen, vypadal na mém náčrtku velmi rozzlobeně a velmi ošklivě. Kreslení obrázků skýtalo jalový způsob, jak uzavřít neplodnou dopolední směnu. Ale přitom někdy právě v jalové nečinnosti, ve snech, vyjde pravda z hloubi na povrch. Velmi elementární psychologické cvičení, jež si nezaslouží důstojné jméno psychoanalýzy, mi při pohledu na zápisník ukázalo, že ta črta zuřivého profesora vznikla v hněvu. Zatímco jsem snila, hněv se chopil mého pera. Ale co tu dělal hněv? Zájem, zmatek, pobavenost, nuda – všechna tato hnutí myslí bych dokázala vysledovat a pojmenovat, tak jak za dopoledne postupovala jedno po druhém. Číhal mezi nimi černý had hněvu? Ano, řekla črta, hněv tu byl. Jednoznačně mi ukázala na tu knihu, na tu větu, která démona probudila: bylo to profesorovo tvrzení o duševní, mravní a tělesné podřadnosti žen. Srdce mi prudce bušilo. Tváře mi žhnuly. Plála jsem hněvem. Snad to bylo bláznivé, ale nebylo na tom nic zvlášť pozoruhodného. Člověk nerad slyší, že je od přírody podřadný opro-

ti mužičkovi – podívala jsem se na studenta vedle – který chraplavě dýchá, nosí kravatu na gumičku a čtrnáct dní se nehohlil. Určitým bláznivým ješitnůstkám se nevyhne. Takový je člověk, řekla jsem si a začala kreslit vozíčky a kroužky přes profesorovu rozhněvanou tvář, až vypadal jak hořící keř anebo planoucí kometa – každopádně jako přízrak bez lidské podoby a významu. Z profesora teď zbývala jen otep hořící na vršku Hampstead Heath. Brzy jsem si svůj hněv vysvětlila a utišila jej, ale zvědavost zůstala. Jak vysvětlit hněv profesorů? Proč jsou rozzlobeni? Když totiž došlo na rozbor dojmu zanechaného těmi knihami, vždy tu planul žár. Ten žár přijímal mnoho podob: ukazoval se v satíře, v sentimentu, ve zvědavosti, v napomínání. Ale často tu působilo i cosi dalšího, co jsem hned nedokázala rozeznat. Nazvala jsem to „hněv“. Ale tento hněv se skryl pod zem a smísil se se všemožnými dalšími emocemi. Soudě podle jeho zvláštních účinků to byl hněv přestrojený a složitý, nikoli prostý a otevřený.

Ať byl důvod jakýkoli, všechny tyto knihy, hnalo se mi hlavou při pohledu na komínek tyčící se na stole, jsou pro mé potřeby bezcenné. Tím chci říct, že jsou bezcenné vědecky, i když lidsky byly plné poučení, zájmu, nudy a velmi podivuhodných informací o zvycích ostrovanů z Fidži. Autoři je psali v rudé záři emoce, ne v bílém jasu pravdy. Je proto třeba vrátit je knihovníkovi na hlavní stůl a zasunout každou do příslušné buňky v té obrovské plástvi. Jediné, co jsem si z práce za to dopoledne vzala, byl ten fakt hněvu. Profesori – smáčkla jsem je dohromady – se hněvají. Ale proč, ptala jsem se po vrácení knih, proč, řekla jsem znova, stojíc pod kolonádou mezi holuby a prehistorickými kánojemí, proč se hněvají? A s touto otázkou jsem špacírovala pryč, abych si našla místo, kde poobědvat. V čem skutečně spočívá to, čemu zatím říkám „jejich hněv“? tázala jsem se. Tahle záhada vydržela po celou dobu, co v malém podniku někde poblíž Britského muzea trvá, než vám přinesou jídlo. Předchozí strážník nechal na židli polední vydání večerníku a při čekání na jídlo jsem si mimoděk začala číst titulky. Přes stránku se hnala stuha velmi vysokých písmen. Kdosi s převahou vyhrál v Jižní Africe. Men-

ší stužky oznamovaly, že sir Austen Chamberlain navštívil Ženevu. Ve sklepě došlo k nálezu řeznické sekery se stopami lidských vlasů. Pan soudce X se u rozvodového soudu vyjádřil k bezostyšnosti žen. Po stránce byly rozesety další novinky. Nějakou filmovou herečku spustili v Kalifornii z převisu a houpala se ve vzduchu. Bude mlhavo. I nejběžnější návštěvník této planety, uvažovala jsem, který by se dostal k těmto novinám, by si – byť jen z tohoto roztržitého svědectví – musel povšimnout, že v Anglii panuje patriarchát. Každý, kdo je při smyslech, musí vycítit nadvládu profesora. Jeho je moc a peníze a vliv. On je vlastníkem novin, šéfredaktorem i redaktorem. On je ministrem zahraničí a soudcem. On hraje kriket, jemu patří dostihy a jachty. On vede společnost, která svým podílníkům platí dvě stě procent. On odkázal miliony charitám a kolejm, která ovládá. On zavěsil filmovou herečku do vzduchu. On rozhodne, jestli ty vlasy na řeznické sekeře jsou lidské, a on vraha zproští viny či jej usvědčí a pověsí ho anebo pustí na svobodu. Zdálo se, že krom mlhy vládne všemu. A přesto se hněvá. To, že se hněvá, jsem zjistila následovně. Když jsem si četla, co psal o ženách, nepřemýšlela jsem nad tím, co říká, nýbrž o sobě. Když debatér chladně argumentuje, soustředí se pouze na argument, a čtenář se na něj chtě nechtě soustředí také. Kdyby profesor psal o ženách chladně, zakládal svůj argument na nepopiratelných důkazech a neukázal ani známku přání, aby výsledek skončil spíš tak než onak, pak by se člověk také nehněval. Přijali bychom tu skutečnost tak, jako přijímáme fakt, že hrášek je zelený a kanár žlutý. Budiž, mohla jsem si říct. Ale zlobila jsem se, protože on se zlobil. A přece se zdá absurdní, napadlo mne, když jsem listovala večerníkem, že by se muž při vši své moci měl hněvat. Anebo je hněv, dumala jsem, jakýmsi neodlučným druhem, průvodním příznakem moci? Například bohatí se často hněvají, protože podezřívají chudé, že se chtějí chopit jejich bohatství. Profesori (anebo patriarchové, to je pro ně asi přesnější jméno) se možná částečně hněvají z tohoto důvodu, ale částečně i z jiného, který je trochu méně zřejmý, leží hlouběji pod povrchem. Možná vůbec nejsou „rozhněvaní“: vždyť

naopak často projevují obdiv či oddanost a ve vztazích soukromého života se chovají příkladně. Možná, že když profesor poněkud příliš důrazně trval na podřadnosti žen, nešlo mu o jejich podřadnost, nýbrž o svou nadřazenost. Jen ji poněkud zaníceně a s nadměrným důrazem hájil, protože je to pro něj klenot nejvyšší ceny. Život je pro obě pohlaví – podívala jsem se na ně, jak si razí cestu po chodníku – namáhavý, obtížný, je to věčný zápas. Vyžaduje neuskonalou odvalu a sílu. Jsme tvory iluze, a tak možná víc než co jiného vyžadujeme sebedůvěru. Bez sebedůvěry jsme jak děti v kolíbcu. A jak můžeme tuto nezměřitelnou vlastnost, která je přitom tak drahocenná, získat nejrychleji? Myšlenkou, že ostatní jsou podřadnější než my. Pociťtem, že právě nám je nadřazenost nad ostatními lidmi vrozena – a může spočívat v bohatství anebo původu, v rovném nosu nebo dědečkově portrétu od Romneyho, neboť dojemným pomůckám lidské představivosti není konce. Proto má pro patriarchy, jenž musí dobývat, musí vládnout, nesmírný význam pocit, že velké množství lidí, dokonce polovice lidského plemene, je oproti němu od přírody podřadná. Není pochyb, že toto je jeden z hlavních zdrojů jeho moci. Ale obraťme světlo tohoto zjištění na skutečný život, říkala jsem si. Pomůže nám vysvětlit některé psychologické záhady, které si poznamenáváme na okraj všedního žití? Vysvětlí to mé ohromení, když Z, ten nejlidštější, nejskromnější z mužů, tuhle vzal do ruky kteroukoli knihu od Rebecky Westové a po přečtení jednoho odstavce zvolal: „Ta nehorázná feministka! Tvrdí, že muži jsou snobi!“ V tom zvolání, pro mne tak překvapivém – vždyť proč by slečna Westová byla nehorázná feministka jen proto, že pronese možná pravdivé, byť nelichotivé tvrzení o druhém pohlaví? –, nezněla jen poraněná ješitnost, nýbrž byl to protest proti porušení jeho moci věřit v sebe sama. Ženy po celá staletí sloužily jako zrcadla prokazující kouzelnou a lahodící schopnost odrážet postavu muže ve dvojnásobné velikosti. Bez této schopnosti by nejspíš Zemi pokrývalo bahnisko a džungle. Triumfy všech našich válek by zůstaly nepoznány. Dodnes bychom na zbytky ovčích kostí vyškrabávali siluety jelenů a směňovali pa-

zourky za kůže anebo ozdůbky, které by upoutaly náš prostinký vkus. Nikdy by se nezrodil nadčlověk ani ruka osudu. Car a císař by nikdy nenosili své koruny a nikdy by o ně nepřišli. Ať se zrcadel v civilizované společnosti užívá jakkoliv, jsou nepostradatelná pro každý násilný a hrdinský čin. Proto Napoleon i Mussolini tak důrazně trvali na podřizenosti žen, protože kdyby nebyly podřízené, přestaly by zvětšovat. To zčásti objasňuje, proč muži tak často nezbytně potřebují ženy. A objasňuje to neklid, jež projevují, když je žena kritizuje: pokud jim řekne, že napsali špatnou knihu, namalovali slabý obraz, anebo cokoli jiného, nutně způsobí mnohem větší bolest a vyvolá mnohem silnější hněv než stejně se vyjádřivší muž. Když totiž žena začne říkat pravdu, postava muže se v zrcadle smrskne a jeho vitální schopnost se zmenší. Jak má dál vznášet soudy, civilizovat domorodce, vytvářet zákony, psát knihy, strojit se a řečnit na banketech, pokud se u snídaně a při obědě nemůže vidět přinejmenším dvojnásobný, než skutečně je? S těmito úvahami jsem si drolila chleba, míchala kávu a stále znova shlížela na lidi venku. Pohled do zrcadla je svrchovaně důležitý, protože posiluje vitalitu – stimuluje nervový systém. Odejměte jej a muž nemusí přežít, tak jako narkoman bez kokainu. Očarování touto iluzí, říkala jsem si s pohledem z okna, každý druhý na chodníku kráčí do práce. V lahodných paprscích iluze si ráno nasazují klobouky a oblékají kabáty. Zahajují den se sebevědomím, plní sil, s důvěrou, že na čajovém dýchánku slečny Smithové budou vítanými hosty; při vstupu do místnosti si říkají: „Jsem nadřazen polovině přítomných,“ a díky tomu hovoří s onou sebedůvěrou, sebejistotou, která má tak hluboké důsledky pro veřejný život a vede k tak kuriózním poznámkám na okraj v soukromé mysli.

Avšak tyto příspěvky k riskantnímu a fascinujícímu tématu, psychologii druhého pohlaví – již se, doufám, budete věnovat, až budete mít svých pět set ročně –, rázně ukončila nutnost zaplatit účet. Oběd přišel na pět šilinků a devět pencí. Dala jsem číšníkovi desetišilinkovou bankovku a on šel pro drobné. V peněžence jsem měla ještě dalších deset šilinků. Všimla jsem si toho, neboť tento

fakt mi stále bere dech – schopnost mé peněženky automaticky plodit desetišilinkové bankovky. Otevřu ji a jsou tam. Společnost mi dává kuře a kávu, nocleh a byt výměnou za určitý počet papírků, které mi jednou odkázala teta jen proto, že neseme stejné jméno.

Moje teta Mary Bentonová (to vám musím povědět) zemřela při pádu z koně, když si v Bombaji vyjela nadýchat se čerstvého vzduchu. Zpráva o dědictví mne zastihla jedné noci přibližně v době, kdy parlament schválil zákon, jímž ženy získaly volební právo. Do schránky spadl dopis od notáře, a když jsem ho otevřela, zjistila jsem, že teta mi provždy odkázala pět set liber ročně. Z oněch dvou věcí – volebního práva a peněz – se mi peníze, to přiznávám, jevíly jako nekonečně důležitější. Předtím jsem si na živobytí vydělávala louděním drobností pro noviny, reportážemi o výstavě oslů anebo svatbě, a pár liber navíc jsem měla z psaní adres, předčítání starým dámám, výroby umělých květin a učení v mateřské školce. Tak vypadala hlavní povolání dostupná ženám před rokem 1918. Není třeba, obávám se, do detailů popisovat, jak tvrdá je to práce – protože asi znáte ženy, které ji vykonávaly – ani jak těžké bylo vyžít z takto vydělaných peněz, protože jste si to možná vyzkoušely. Ale jako tíživější břímě jsem pociťovala jed strachu a trpkosti, který ve mně ty dny živil. Především: dělat stále práci, kterou jste neměla ráda, a dělat ji jak otrok, pochlebovat a lísat se – možná ne vždycky nutně, ale zdálo se, že to nutné je, a sázky byly příliš vysoké, než aby člověk mohl riskovat; a pak myšlenka na onen dar, jež skrývat znamenalo smrt – malý, ale drahý vlastníkoví – dar míjející a spolu s ním i já, i má duše – to vše se proměnilo v snět, která užírala květ jara, ničila kmen v samotné dřeni. Jak jsem ale řekla, umřela mi teta, a kdykoli rozměňuji desetišilinkovou bankovku, trocha té sněti a rzi se stírá: strach a trpkost mizí. Vskutku, napadlo mne, když jsem vracela stříbrné mince do peněženky, je podivuhodné, když si vzpomenu na trpkost těch dní, jakou proměnu nálady způsobí stálý příjem. Žádná moc na světě mi nemůže odejmout mých pět set liber. Strava, dům a šatstvo jsou navždy mé. Nepřestává tedy pouze úsilí a dřina, ale též ne-

navíst a zatrpkllost. Nemusím žádného muže nenávidět – nemůže mi ublížit. Nemusím žádnému muži lichotit – nemůže mi nic dát. Zjistila jsem tak, že nepozorovatelně zaujímám nový postoj ke druhé polovině lidského plemene. Bylo absurdní obviňovat jakoukoli vrstvu či kterékoli pohlaví jakožto celek. Velké skupiny lidí nejsou za své skutky nikdy odpovědné. Jsou vedeny instinkty, jež samy neovládají. I oni, patriarchové, profesori, mají nesmírné obtíže, strašlivé nedostatky, s nimiž se musí smířit. Jejich výchova má v některých ohledech stejné vady jako má. Posílila v nich právě tak stinné stránky. Pravda, měli peníze a moc, ale jen za cenu toho, že v hrudi hostili orla, supu, který jim stále vyklouval játra a zatínal drápy do plic – vlastnický instinkt, štvání se za ziskem, které je neustále žene k touze po statcích a majetku druhých, k výrobě hranic a vlajek, bitevních lodí a bojových plynů, k tomu, že obětují životy své a svých dětí. Projděte pod Obloukem admirality (právě jsem dorazila k této pamětihodnosti) anebo po jakékoli jiné cestě věnované trofejím a dělostřelbě a zamyslete se, jaká sláva se tu vynáší. Anebo si v jarním slunci prohlédněte burziána a proslulého advokáta, jak vcházejí do budov, aby vydělávali peníze a další peníze a další peníze, když ve skutečnosti s pěti sty librami ročně vyžijete na slunci. Takové instinkty se hostí nepříjemně, uvědomila jsem si. Čerpají sílu ze životních okolností, z nedostatku civilizovanosti, říkala jsem si s pohledem na sochu vévody z Cambridge a zvláště na peří z jeho klobouku, posazeného na stranu – s pohledem tak vytrvalým, jakého se jim stěží kdy dříve dostalo. A s tím, jak jsem si uvědomovala tyto nedostatky, se strach a zatrpkllost postupně proměňovaly v soucit a toleranci, a pak, za rok či dva, zmizel soucit a tolerance a nastoupila největší úleva ze všech, totiž svoboda přemýšlet o věcech tak, jak jsou. Například tamhleta stavba – líbí se mi, nebo ne? Je ten obraz krásný, anebo ne? Je tahle kniha podle mého názoru dobrá, či špatná? Tetina závěť mi skutečně odhalila oblohu a namísto obrovité a působivé mužské postavy, kterou mi Milton radil navěky obdivovat, jsem získala pohled na otevřené nebe.

S těmito myšlenkami, s těmito úvahami jsem našla cestu zpátky ke svému domu u řeky. Rozzáhaly se lampy a přes Londýn oproti ránu přešla nepopsatelná změna. Jako kdyby to veliké soustrojí po celodenní práci vyrobilo s naší pomocí pár yardů čehosi velmi vzrušujícího a krásného – ohnivou tkaninu planoucí rudými zraky, tříslově žlutou řvoucí příšeru s planoucím dechem. Dokonce i vítr, jenž bičoval domy a třísl ohradami, se takřka třepotal jak vlajka.

V mé uličce ovšem převládala útulnost. Malíř stěn sestupoval ze žebříku, ošetřovatelka s kočárkem opatrně zájžděla do jeslí, uhlíř si skládal pytle na hromádku a paní ze zelinářství rukama v červených rukavicích sčítala denní tržbu. Ale já byla tak obtížena problémem, jež jste mi vložily na bedra, že jsem se ani na tyto obvyklé výjevy nedokázala dívat tak, aniž bych je vztáhla k jedinému centru. Přemýšlela jsem, o kolik je dnes obtížnější, než tomu jistě bylo před sto lety, určit, které z těchto zaměstnání stojí výše, které je nepostradatelnější. Je lepší dělat uhlíře, nebo zdravotní sestru? Má uklízečka, která vychovala osm dětí, pro svět nižší hodnotu než advokát, který vydělal sto tisíc liber? Klást si takové otázky je zbytečné – nikdo je neumí zodpovědět. Nejen že relativní hodnoty uklízeček a právníků každých pár let stoupají a klesají, ale navíc nemáme žádná měřidla, jimiž je poměřit byt jen v dané chvíli. Byla jsem blázen, když jsem po svém profesorovi chtěla, aby mi v argumentu o ženách poskytl „nepopiratelné důkazy“ toho či onoho. I kdyby někdo dokázal stanovit hodnotu jakéhokoli nadání v dané chvíli, tyto hodnoty se změní, a za století se dost možná změní naprosto. Za dalších sto let, říkala jsem si, docházejíc k vlastnímu prahu, ženy přestanou být chráněným pohlavím. Logicky se zapojí do všech aktivit a námah, které jim společnost kdysi upírala. Sestra bude skládat uhlí. Prodavačka bude řídit lokomotivu. Všechny domněnky založené na faktech zjištěných v době, kdy ženy představovaly chráněné pohlaví, zmizí – jako například (teď zrovna ulicí přepochodoval oddíl vojáků) ta, že ženy a kněží a zahradníci žijí déle než jiní lidé. Odstraňte tuto ochrannou hradbu, vystavte je stejným námahám

a činností, udělejte z nich námořníky a vojáky a strojvůdce a přístavní dělníky a uvidíme, jestli ženy nebudou vymírat o tolik mladší a tak rychleji než muži, že se bude říkat: „Dneska jsem viděl ženu,“ tak jako se říkávalo: „Viděl jsem letadlo.“ Při otvírání dveří mi běželo hlavou: Až ženská přestane být chráněným povoláním, může se stát cokoli. Ale jak tohle všechno souvisí s námětem mé přednášky, s ženami a literaturou? ptala jsem se při vstupu dovnitř.

Bylo to zklamání, nepřinést si večer domů žádný důležitý výrok, žádný autentický fakt. Ženy jsou chudší než muži, protože – to či ono. Možná by teď bylo lepší vzdát se hledání pravdy, kdy se vám na hlavu svalí lavina názorů žhavá jak láva a bezbarvá jak voda z dřezu. Bylo by lepší zatahnout záclony, zbavit se rušivých podnětů, rozsvítit lampu, zúžit zkoumání a požádat historika, který neznamenává názory, nýbrž fakta, aby popsal, za jakých podmínek ženy žily ne v celých dějinách, nýbrž řekněme v Anglii v alžbětinské době.

Je totiž věčnou záhadou, proč žádná žena nenapsala z celé té jedinečné literatury ani slovo, když přitom každý muž byl podle všeho mocen stvořit píseň nebo sonet. V jakých podmínkách ženy žily? otázala jsem se – protože literatura, dílo imaginace, nepadá na zem jak kamínek, jak to snad platí ve vědě: literatura je jak pavoučí vlákno, přichycené možná jemně, ale vždy ve všech čtyřech rozích k životu. Někdy lze to připojení stěží zpozorovat: například u Shakespearových her se zdá, že tu celé visí samy od sebe. Ale když se síť prohne, když se za ni zatahá nebo se protrhne, pak si vzpomeneme, že tyto pavučiny nesplétají žádné netělesné bytosti zčistajasna, nýbrž že ta díla stvořily trpící lidské bytosti a že jsou přimknuta k věcem hrubě hmotným, jako je zdraví a peníze a domy, v nichž žijeme.

Šla jsem proto k poličce, kde stojí historické knihy, a vyňala jednu z nejnovějších, *Dějiny Anglie* profesora Trevelyana. Znovu jsem si vyhledala Ženy, podheslo „postavení ž.“, a nalistovala uvedené stránky. „Bití žen,“ četla jsem. „patřilo k uznávaným mužským právům a bylo beze studu prováděno lidmi urozenými i prostými. ... Podobně,“ pokračuje historik, „dceři, která si odmítla vzít muže podle výběru svých rodičů, hrozilo, že ji otec uvězní, zbije a bude s ní smýkat po podlaze, aniž by tím jakkoli pobouřil veřejné mínění. Sňatek nebyl věcí osobní náklonnosti, nýbrž rodinné hamižnosti, zvláště u 'rytířských' vyšších tříd. ... K zasnoubení často došlo v době, kdy jedna nebo obě stran

ny byly ještě v kolébce, a při svatbě často teprve vyšly z péče chův.“ To platilo kolem roku 1470, brzy po Chaucerovi. Další poukaz k postavení žen následuje asi o dvě stě let později, v době Stuartovců. „U žen z vyšších a středních vrstev bylo stále výjimkou vybírat si své manžele, a když byl manžel stanoven, byl vládcem a pánem, přinejmenším v oblastech, kam dosahovala moc zákona a zvyklostí. Ani přesto,“ uzavírá profesor Trevelyan, „se nezdá, že by ženám u Shakespeara či z autentických memoárů sedmnáctého století, např. Verneyovým a Hutchinsonovým, scházela osobnost a charakter.“ Jistě, když to uvážíme, Kleopatra nebylo snadné ovládnout, lady Macbeth podle všeho měla silnou vůli a Rosalinda byla nejspíš přitažlivá dívka. Profesor Trevelyan říká čistou pravdu, když poznamenává, že ženám u Shakespeara očividně neschází osobnost a charakter. Jakožto nehistorik bych mohla zajít ještě dále a prohlásit, že ženy plály jak majáky ve všech dílech všech básníků od počátku času – Klytáimnéstra, Antigóné, Kleopatra, lady Macbeth, Faidra, Kressida, Rosalinda, Desdemona, vévodkyně z Amalfi u dramatiků a pak, u prozaiků, Millamant, Clarissa, Becky Sharpová, Anna Kareninová, Emma Bovaryová, Madame de Guermantes – jména se sbíhají v myslí a každopádně nepřipomínají ženy „postrádaající osobnost a charakter“. Kdyby žena žila pouze v literatuře psané muži, pak by si ji člověk vskutku představoval jako osobu nejvyšší důležitosti: velmi rozličnou, hrdinnou i podlou, skvostnou i bídnou, nekonečně krásnou i neskutěčně odpornou a právě tak velkou jako muž, dokonce podle některých větších.* Ale tak se jeví žena v literatuře. Ve

* „Podivné a takřka nevysvětlitelné zůstává, že v athénské obci, kde byly ženy drženy v takřka orientálním zajetí jako odalisky anebo otrokyně, jeviště zrodilo postavy jako Klytáimnéstra a Kassandra, Atossa a Antigóné, Faidra a Médeia a všechny ostatní hrdinky, které ovládají drama za dramatem 'misogyna' Eurípida. Ale paradox tohoto světa, kde v reálném životě mohla ctihodná žena stěží sama ukázat svoji tvář na ulici, zatímco na jevišti se žena muži vyrovná anebo jej předčí, dosud nebyl uspokojivě objasněn. V novodobé tragédii nacházíme tutéž dominanci. I velmi zběžné pročtení Shakespea

skutečnosti, jak zdůrazňuje profesor Trevelyan, ji zavírali, bílí a vláčeli po podlaze.

Vyvstává tak velmi zvláštní, složené stvoření. Ve sféře imaginace má svrchovaný význam, ale prakticky je naprosto nepodstatná. Básnictvím proniká od první do poslední stránky, leč do dějin takřka nezasáhla. V literatuře ovládá životy králů a dobyvatelů a ve skutečnosti otročila každému hošíkovi, jehož rodiče jí vnutili prsten. Z jejích úst někdy vycházejí nejpamětihodnější slova, nejhlubší myšlenky literatury, zatímco v reálném životě obvykle neuměla číst, neovládala pravopis a byla majetkem svého manžela.

Touhle četbou, napřed historiků a pak básníků, bezpochyby vzniklo divné monstrum – červ okřídlený jak orel: duch života a krásy, jenž v kuchyni krájí hovězí lůj. Ale tyto příšery, jakkoli zábavné pro představivost, ve skutečnosti neexistují. Aby ji člověk přivedl k životu, musel v jednu a tutéž chvíli uvažovat básnický i prozaický, a tak si na jednu stranu uchovat vědomí reality – že je to paní Nováková, věk šestatřicet, oblečená v modrých šatech, s černým kloboukem a v hnědých střevících – ale zároveň nezapomenout na fikci – že je nádobou, v níž se neustále míhají a probleskávají všemožní duchové a síly. Jakmile ovšem tuto metodu vyzkoušíme s alžbětinskou ženou, jeden pramen objasnění selhává: vysychá nedostatkem údajů. Nevíme o ní nic podrobného, nic dokonale pravdivého a podstatného. V dějinách ji skoro nezmiňují. A znovu jsem se obrátila na profesora Trevelyana, abych se dozvěděla, co pro něj znamenají dějiny. Pohledem na nadpisy kapitol jsem zjistila, že dějiny pro něj jsou –

rova díla (a podobně je tomu s Websterem, i když ne s Marlowem či Jonsonem) dostatečně ukáže, jak tato nadvláda, tato iniciativa žen trvá od Rosalindy po lady Macbeth. A totéž u Racina; šest z jeho tragédií nese jméno hrdinky, a které z jeho mužských postav můžeme postavit proti Hermioně a Andromasě, Bérénici a Roxaně, Faidře a Athalii? A stejně tak s Ibsenem: kteří muži unesou srovnání se Solveigou a Norou, Heddou a Kildou Wangelovými a s Rebeckou Westovou?" – F. L. Lucas, *Tragédie*.

„Šlechtický velkostatek a metody dělebního zemědělství ... Cisterciáci a pěstování ovcí ... Křížové výpravy ... Univerzita ... Dolní sněmovna ... Stoletá válka ... Válka růží ... Renesanční učenci ... Rozehnutí klášterů ... Agrární a náboženské spory ... Počátky Anglie jakožto námořní mocnosti ... Španělská 'Armada' ..." a tak dál. Občas je zmíněna jednotlivá žena, nějaká Alžběta anebo Marie, královna anebo velká paní. Ale ženy ze středních vrstev nevládnoucí ničím víc než hlavou a charakterem se v žádném případě nemohly jakkoli zapojit do těch velkých hnutí, které ve svém souhrnu vytvářejí historikův pohled na minulost. A nenajdeme ji ani v žádné sbírce historek. Aubrey ji skoro nezmiňuje. Tato žena nikdy nenapíše vlastní životopis a jen vzácně si vede deník; dochovala se od ní jen hrstka dopisů. Nezanechala žádné hry ani básně, podle nichž bychom ji mohli posuzovat. Schází nám, napadalo mne – a proč to nějaká nadaná studentka z Newnhamu nebo Girtonu nezjistí? – masa informací: v jakém věku se vdávala, kolik zpravidla měla dětí, jak vypadal její dům, jestli měla vlastní pokoj, jestli vařila, jestli obvykle mívala sluhu. Všechna tato fakta nejspíš někde leží ve farních matrikách a účetních knihách – život průměrné alžbětinské ženy určitě někde leží roztroušen, jen ho sebrat a udělat z něj knihu. S pohledem na poličky pro nenapsané knihy jsem si říkala: Bylo by opovážlivé víc, než si troufám, naznačovat studentkám těch slavných škol, ať přepíší historii, i když přiznávám, že v dané podobě se často jeví malinko podivná, neskutečná, nesouměrná – ale proč by k dějinám nemohly připojit dodatek? A samozřejmě ho nazvat nějakým nenápadným jménem, takže by tam ženy mohly vystupovat bez problémů? Často o ně totiž zavádíme koutkem oka v životech velikánů, jak uskakují do pozadí a skrývají – říkám si někdy – mrknutí, úsměv, snad slzu. A koneckonců tu máme dostatek životopisů Jane Austenové, nezdá se nezbytné probírat znovu vliv tragických postižení Joanny Bailliové na poezii Edgara Allana Poea a pokud jde o mne, s radostí bych domy a duchy Mary Russell Mitfordové uzavřela před veřejností alespoň na sto let. Ale zahanbující, navázala jsem zas s pohledem na

knihovnu, mi připadá to, že se o ženách ví až od osmnáctého století. Nemám v hlavě žádný vzor, který bych mohla obracet sem a tam. Táží se zde, proč ženy v alžbětinské době nepsaly básně, a nejsem si jista, jakou měly výchovu – jestli je naučili číst – jestli měly vlastní pokoj – kolik žen mělo děti ve věku nižším než jednadvacet let – stručně řečeno, co dělaly od osmi ráno do osmi večer. Evidentně byly bez peněz. Podle profesora Trevelyana se vdávaly, ať se jim to zamlouvalo, nebo ne, dřív, než vyšly ze školy, nejspíš někdy v patnácti, šestnácti letech. Bylo by svrchovaně zvláštní, uzavřela jsem, kdyby i za této situace jedna z nich najednou napsala Shakespearovy hry, a vzpomněla jsem si na toho starého pána, který už nežije, ale byl to myslím biskup, jenž prohlásil, že je vyloučeno, aby kterákoli žena, minulá, přítomná, či budoucí, projevila Shakespearova génia. Napsal o tom do novin. A dámě, která jej žádala o informaci, odpověděl, že kočky zkrátka nejdou do nebe, i když, dodal, mají jakési duše. Kolik úvah tihle staří pánové vynaložili na lidskou spásu! Jak se před jejich kročeji svrašťovaly hranice nevědění! Kočky nejdou do nebe. Ženy nemohou napsat Shakespearovy hry.

Ať je to jak chce, nemohla jsem si při pohledu na Shakespearovy hry v knihovně nepomyslet, že přinejmenším v tomhle měl ten biskup pravdu: bylo naprosto a dokonale nemožné, aby v Shakespearově době jakákoli žena napsala Shakespearovy hry. Představme si, protože fakta je tak obtížné zjistit, co by se stalo, kdyby Shakespeare měl úžasně nadanou sestru, třeba jménem Judith. Sám Shakespeare s velkou pravděpodobností – jeho matka získala dědictví – chodil na gymnázium, kde se možná naučil latinsky – Ovidia, Vergilia a Horatia – a základy mluvnice a logiky. Dobře se ví, že to byl bujný hoch, který pytláčil králíky, možná střílel vysokou a dřív, než by bylo záhodno, si musel vzít ženu ze sousedství, která mu porodila potomka o dost rychleji, než by se patřilo. Tato eskapáda ho přiměla hledat štěstí v Londýně. Zdá se, že měl smysl pro divadlo. Začal tím, že přidržoval koně u vchodu na scénu. Velmi brzy v divadle získal práci, stal se úspěšným hercem a žil si v centru dění, s každým se seznámil, všechny znal.

praktikoval své umění na jevišti, cvičil si vtip na ulicích, a dokonce si získal přístup do královna paláce. Zatím jeho výjimečně nadaná sestra, dejme tomu, zůstala doma. Byla stejně dobrodružná, oplývala stejnou představivostí, stejně lačně toužila poznat svět. Ale neposlali ji do školy. Neměla šanci naučit se mluvnici a logiku, o četbě Horatia a Vergilia ani nemluvě. Tu a tam se někde dostala ke knize, třeba od vlastního bratra, a přečetla si pár stránek. Ale pak přišli rodiče a řekli jí, ať zašívá punčochy anebo si hledí trouby a neblouzní tu s knihami a s novinami. Hovořili ostře, ale laskavě, protože to byli lidé práce, kteří znali životní podmínky ženy a milovali svou dceru – je dosti pravděpodobné, že otec si jí hleděl jak oka v hlavě. Možná v rychlosti a tajně na půdě mezi jablky načrtla pár stránek, ale buď je pečlivě ukryla, nebo je spálila. Brzy však, dřív, než dorostla, se musela zasnoubit se synem přádelníka ze sousedství. Vykřikla, že svatba je jí odporná, a otec ji za to tvrdě ztloukl. Pak jí přestal nadávat. Namísto toho ji prosil, ať mu neublíží, ať ho nezahanbuje v téhle věci se sňatkem. Dá jí šňůru korálků anebo pěknou spodničku, řekl, a v očích měl slzy. Jak mu může odpírat poslušnost? Jak mu může takhle lámat srdce? Samotná síla jejího nadání jí k tomu dohnala. Sbalila si věci do uzlíku, jedné letní noci se spustila po laně a dala se po silnici k Londýnu. Ještě jí nebylo sedmnáct. Ani ptáci, co si zpívali na plotě, v sobě neměli víc hudby než ona. Měla ten nejbystřejší cit, nadání jako její bratr, pro melodii slov. Stejně jako on měla zálibu v divadelnictví. Stála u jevištního vchodu; chce hrát, řekla. Muži se jí vysmáli do očí. Impresárió – tlouští s odstavajícím rtem – se uchechl. Zauhhlal cosi o tančících pudlech a ženách na jevišti – žádná žena, řekl, nemůže hrát divadlo. Naznačil – uhádnete co. Nemohla se svému řemeslu nikde vyučit. A mohla se snad jít navečeřet do hostince anebo toulat se po nocích městem? A přesto měla spisovatelského génia a toužila dosyta si vychutnat životy mužů a žen a zkoumání jejich mravů. Nakonec – vždyť byla mladička, se zvláštní tváří jak básník Shakespeare, s týmiž šedýma očima a klenutým obočím – se nad ní slitoval herec a ředitel Nick Greene. Počala s tím pánem

dítě, a tak – vždyť kdo změní žár a prudkost básnickovy duše, je-li lapena a zapletena do ženského těla – se zabila jedné zimní noci a leží pohřbena někde na rozcestí, kde teď za předměstím Elephant and Castle staví omnibusy.

Víceméně nějak takhle by se ten příběh myslím odehrál, kdyby nějaká žena v Shakespearově době měla Shakespearova génia. Ale pokud jde o mne, souhlasím s tím zesnulým biskupem, pokud to byl biskup – je nemyslitelné, že by nějaká žena v Shakespearově době projevila Shakespearova génia. Protože génius Shakespearova kalibru se nenarodí mezi těžce pracujícími, nevzdělanými, servilními lidmi. Nenarodil se v Anglii za Sasů a Britů. Nenarodí se v dnešní době mezi manuálně pracujícími. Jak by se tedy mohl narodit mezi ženami, jejichž práce podle profesora Trevelyana začínala skoro dřív, než vyšly ze školy, k níž byly přinuceny rodiči a k níž je poutala veškerá moc zákona i zvyku? Ale přesto musel mezi ženami žít určitý génius, tak jako určitě žije mezi pracujícími. Tu a tam vzplane Emily Brontëová nebo Robert Burns a prokáže jeho přítomnost. Ale určitě se nikdy nedostal na papír. Když ale čteme o utopené čarodějnici, o ženě posedlé děblem, o moudré stařence prodávající bylinky, anebo třeba jen o velmi významném muži, který měl matku, pak, myslím, nacházíme stopu ztracené romanopiskyně, potlačené básničky, nějaké němé a neslavné Jane Austenové, nějaké Emily Brontëové, která si roztříštila lebku na blatech anebo křivila ústa na silnicích, šílená z muk, do nichž ji její nadání uvrhlo. Troufla bych si dokonce odhadnout, že „anonymus“, jenž napsal tolik básní, aniž by je podepsal, byla často žena. Právě žena – jak navrhl, tuším, Edward Fitzgerald – vytvořila balady a lidové písně, které broukala dětem a jimiž si krátila čas přástek nebo dlouhou zimní noc.

Třeba to je pravda, třeba to je lež – kdo tu rozhodne? – ale když jsem si procházela svůj příběh o Shakespearově sestře, zdálo se mi, že vskutku každá žena, která by se v šestnáctém století narodila s velkým nadáním, by určitě zešílela, zastřelila se anebo skončila své dny v nějaké osamělé chalupě za vesnicí, napůl čarodějnice a napůl černo-

kněžník, obávaná a posmívaná. Není totiž třeba hlubokých psychologických znalostí, abychom s jistotou věděli, že vysoce nadaná dívka, která uplatnila své básnické nadání, narazila ze strany druhých lidí na takové hrozby a zábrany a byla tak trýzněna a rozpolcena vlastními protikladnými instinkty, že musela přijít o zdraví i o rozum. Žádná dívka nemohla dojít do Londýna a stát u jevištních dveří a prorazit si cestu do přítomnosti divadelních ředitelů, aniž by se musela násilím nutit a snášet úzkost, která třeba byla iracionální – vždyť možná, že cudnost je fetiš vynalezený některými společnostmi z neznámých důvodů –, ale právě tak i nevyhnutelná. Cudnost tehdy měla a stále má v životě ženy náboženský význam a tolik se zahalila nervy a instinkty, že vypreparovat ji a vynést ji na denní světlo vyžaduje odvahu z nejvzácnějších. Žít v Londýně šestnáctého století na volné noze by pro ženu, jež psala básně a dramata, znamenalo nervový stres a dilema, které ji snadno mohly zabít. I kdyby přežila, každé její slovo by bylo pokroucené a znetvořené, vycházející z přepjaté a chorobné imaginace. A beze všech pochyb, říkala jsem si s pohledem na poličku, na níž nestojí žádná dramata od žen, by její dílo zůstalo bez podpisu. Toto útočiště by bezpochyby vyhledala. Právě pozůstatky smyslu pro cudnost diktovaly ženám anonymitu ještě v devatenáctém století. Currer Bell, George Eliot, George Sand, samé oběti vnitřního sváru, jak dokazují jejich knihy, se marně snažily zastít se použitím mužského jména. Tak vzdaly poctu konvenci, jež byla druhým pohlavím ne-li nastolena, tedy přinejmenším štědře povzbuzována (sláva ženy nespočívá v tom, že se o ní hovoří, pravil Periklés, muž, o kterém hovořili mnozí) – že známost na veřejnosti je v případě žen opovržením hodná. Anonymitu mají v krvi. Stále je ovládá touha zahalit se. Dodnes se nezajímají o zdar svého věhlasu tak jako muži a obecně řečeno přejdou kolem náhrobku či pamětní desky, aniž by pocítily neodolatelnou touhu vyryt do nich své jméno, jak to ve shodě se svým nutkáním musí učinit Alf, Bert anebo Chas, který, když kolem něj projde krásná žena, anebo třeba jen pes, zamumlá: *Ce chien est à moi*. A samozřejmě to nemusí být pes, uvažo-

vala jsem se vzpomínkou na Parlamentní náměstí, Vítězný bulvár a další hlavní třídy – může to být kus země anebo muž s černými kadeřemi. Jednou z velkých výhod ženství je to, že můžete projít kolem i velmi krásné černošky, aniž byste ji chtěly proměnit v Angličanku.

Ta žena tedy, která se narodila v šestnáctém století s básnickým nadáním, byla nešťastná, snášela vnitřní svár. Všechny okolnosti jejího života, všechny její vlastní instinkty se stavěly nepřátelsky k onomu stavu ducha, jež hož je zapotřebí, chcete-li osvobodit obsah vlastní hlavy. Ale jaký je ten stav ducha, jenž je nejpříhodnější pro akt tvorby, zeptala jsem se. Lze získat sebemenší ponětí o onom stavu, který živí a umožňuje tuto zvláštní činnost? Otevřela jsem svazek obsahující Shakespearovy tragédie. Jaký byl stav Shakespearova ducha, když psal třeba *Leara* a *Antonia a Kleopatru*? Jistě to byl pro poezii nejpříznivější stav ducha, jaký se kdy naskytl. Ale Shakespeare o něm neříká ani slovo. Pouze mimoděk a náhodou víme, že „nikdy nezkalil verš“. Skutečně, sám umělec nikdy nic neřekl o svém duševním stavu snad až do osmnáctého století. Snad s tím začal Rousseau. Každopádně v devatenáctém století již bylo sebevědomí rozvinuté natolik, že mezi literáty bylo zavedeným zvykem popisovat své duše ve vyznáních a vlastních životopisech. A také jiní lidé jim sepsali životopisy a po jejich smrti vyšla korespondence. I když tedy nevíme, co prožíval Shakespeare, když psal *Leara*, víme, co prožíval Carlyle, když psal *Francouzskou revoluci*, co prožíval Flaubert, když psal *Paní Bovaryovou*, a co prožíval Keats, když se pokoušel psát básně proti příchodu smrti a lhostejnosti světa.

A z toho nesmírného moderního písemnictví zpovědi a sebeanalýzy vyrozumíváme, že napsat geniální dílo je skoro vždy výkonem neskutečně obtížným. Všechno má pravděpodobnost toho, že dílo vyjde z autorova ducha neporušené a celistvé. Maří ji hmotné podmínky obecně. Štěkají psi, lidé vyrušují, dojdou peníze, selže zdraví. Tyto obtíže navíc důrazněji a tíživěji doléhají následkem smutně známé lhostejnosti světa. Svět po lidech nežádá, aby psali básně a romány a historie – na nic mu nejsou. Světu

je jedno, jestli Flaubert nalezne to pravé slovo anebo zda Carlyle přepečlivě ověří ten či onen údaj. A za to, co nechce, samozřejmě nezaplatí. A tak autor – Keats, Flaubert, Carlyle – trpí, zvláště v tvůrčích letech mládí, každým vyrušením a každou překážkou. Kletba, zmučený výkřik se pozvedá z těch knih introspekce a vyznání. „Básníci mocní, mrtví ve své bídě“ – tak vypadá břímě jejich zpěvu. Pokud všemu tomu navzdory něco přežije, je to záraz, a žádná kniha se asi nerodí celá a nezmrzačená, tak, jak byla počata.

Ale před ženami, říkala jsem si s pohledem na prázdné police, tyto obtíže stály nekonečně hrozivěji. Především mít vlastní pokoj, nemluvě o pokoji klidném či zvukotěsném, nepřipadalo v úvahu, pokud její rodiče nebyli výjimečně bohatí anebo velmi urození, a to až do začátku devatenáctého století. Apanáž, která závisela na dobré vůli otce, obvykle vystačila leda na oděv, a tak pro ni byla nedostupná i ta ulehčení, jichž se i Keatsovi, Tennysonovi či Carlylovi, chudým mužům, dostávalo z pěší procházky či z výletu do Francie, z vlastního bydlení, které sice vypadalo bídě, ale ochránilo je před nároky a tyranii jejich rodin. Tyto hmotné obtíže byly nesmírné, avšak mnohem horší byly strasti nehmotné. Lhostejnost světa, kterou tak těžce snášel Keats, Flaubert a další geniální muži, se v jejím případě z lhostejnosti proměnila v nepřátelství. Svět jí neřekl tak jako jim: Piš si, jestli chceš – mně je to jedno. Svět se zachechtal: Psát? K čemu je dobré to tvoje psaní? Tady by nám mohly být ku pomoci newnhamské a girtonské psychologičky, napadlo mne znovu s pohledem na prázdná místa v knihovně. Neboť je bezpochyby načase změřit účinek zastrašování na umělcova ducha, tak jako jsem v mlékárně viděla, že měří účinek běžného a prvotřídního mléka na organismus křisy. Zavřeli do klecí dvě křisy a jedna byla nenápadná, plachá a drobná, zatímco druhá naopak výstavní, smělá a velká. Jakou stravou krmíme ženy jakožto umělkyně? otázala jsem se, nejspíš se vzpomínkou na tu večeri se švestkami a polevou. K zodpovězení té otázky mi stačilo otevřít večerník a přečíst si, že lord Birkenhead zastává názor – ale opravdu se tu nehod-

lám zatěžovat opisováním názoru lorda Birkenheada na ženské psaní. Výroky děkana Ingeho ponechám nedotčeny. Specialista z Harley Street nechť vzbouří ozvěny v Harley Street svým halasením – ke mně z toho nedolehne ani chabý vánek. Ocituji ovšem pana Oscara Browninga, protože pan Oscar Browning byl jednu dobu výrazná postava v Cambridgi a zkoušival studentky v Girtonu a Newnhamu. Pan Oscar Browning měl ve zvyku prohlašovat, „že dojem, jenž mu ulpí v mysli po prohlédnutí jakéhokoli souboru zkušebních písemných prací, je následující: bez ohledu na udělené známky je i nejlepší žena intelektuálně podřízena nejhoršímu muži“. Když tohle řekl, vrátil se pan Browning do svých pokojů – a toto pokračování nám jej činí drahým a proměňuje jej v člověka jisté velikosti a majestátu – vrátil se do svých pokojů a našel na pohovce ležet podkoního – „pouhou kostru, tváře měl vpadlé a bledé, zuby zkažené, a zdálo se, že nevládne plně svými údy. ... 'To je Arthur' (řekl pan Browning). 'Je to skutečně milý hoch, a nesmírně velkodušný.'“ Vždycky mi připadá, že ty dva obrázky se doplňují. A v tomto věku životopisů se oba obrázky našťástí skutečně doplní, takže jsme s to vyložit si názory velkých mužů nejen podle toho, co říkají, ale i podle jejich skutků.

Ale i když dnes je toto možné, takové názory vycházející ze rtů důležitých lidí musely znít dosti impozantně i před padesáti lety. Dejme tomu, že některý otec si z nejčistších pohnutek nepřál, aby jeho dcera odešla z domu a stala se spisovatelkou, malířkou či badatelkou. „Podívejte se, co říká pan Browning,“ řekl by. A nebyl tu jen pan Oscar Browning: byla tu *Saturday Review*, byl tu pan Greg – „bytostným základem ženina bytí,“ řekl pan Greg s emfází, „je podpora ze strany muže a služba mužů“ –, byly tu kopy maskulinního mínění v tom smyslu, že intelektuálně od žen nelze nic čekat. I kdyby otec tyto názory nepředčítal nahlas, každá dívka si je mohla přečíst sama, a taková četba, dokonce i v devatenáctém století, musela snížit její vitalitu a hluboce poznamenat její dílo. Vždy musela protestovat, překonávat to tvrzení – tohle nesvedeš, toho nejsi schopna. Mezi romanopiskyněmi už asi tahle náka

příliš nepůsobí, protože se vyskytly uznávané ženské autorky. Ale malířky tu jistě stále cítí bolavé místo a domnívám se, že mezi hudebnicemi se tato choroba dodnes šíří a je krajně nebezpečná. Žena-skladatelka se dnes nachází tam, kde v Shakespearově době stála herečka. Vzpomněla jsem si na svou smyšlenku o Shakespearově sestře a na Nicka Greena, který řekl, že žena na jevišti mu připomíná tančícího psa. Johnson o dvě stě let později tuto větu zopakoval o ženách za kazatelským pultem. A otevřela jsem knihu o hudbě a tu máme ta slova v našem milostivém roce 1928 pronesená o ženách, které se pokoušejí skládat hudbu. „Pokud jde o slečnu Germaine Tailleferrovou, lze jen zopakovat diktum doktora Johnsona o kazatelkách s úpravou ve vztahu k hudbě. 'Pane, ženské skládání je, jako když se pes prochází po zadních. Jde mu to špatně, ale člověka překvapuje, že to vůbec svede.'“* Takto přesně se historie opakuje.

A tak jsem sklapla životopis pana Oscara Browninga, odsunula ostatní knihy a došla k závěru, že poměrně zjevně se ženě ani v devatenáctém století nedoporučovala umělecká dráha. Naopak, musela snášet urážky, ústřiky, poučování a napomínání. Její duch musel být napjatý a její vitalita ochabla následkem nutnosti oponovat tomuto a vyvracet tamto. Zde totiž opět přicházíme do oblasti onoho velmi zajímavého a obskurního maskulinního komplexu, který tolik ovlivnil ženské hnutí: oně v hloubi dlící touhy ne vlastně po tom, aby ona byla podřízena, nýbrž aby on byl nadřazen, kvůli níž se muž opevňuje, kamkoli se podíváte. Nejenom v umění – zahrazuje také cestu do politiky, i když třeba případné riziko je zanedbatelné a žadatelka prokazuje pokoru a oddanost. Dokonce i lady Bessboroughová, jak si vzpomínám, se musela vzdor svému zápalu pro politiku pokorně sklonit a napsat lordu Granvillu Leveson-Gowerovi: „...i přes veškerou svou politickou prudkost a četná vyjádření na toto téma s Vámi dokonale souhlasím, že žádná žena není kompetentní vkládat se do této či jakékoli jiné vážné záležitosti více než

* Cecil Gray, *Přehled soudobé hudby*.

na obřadnost 14

tak, že vyřkne svůj názor (je-li o to požádána)." A tak následně vylévá svůj entuziasmus tam, kde nenarazí na sebemenší překážku – nad nástupním proslovem lorda Granvilla v Dolní sněmovně. Bezpochyby podivuhodná podívaná, napadlo mne. Historie protivenství mužů vůči ženské emancipaci je možná zajímavější než příběh samotné emancipace. Dala by se z toho udělat zábavná knížka, kdyby některá mladá studentka v Girtonu nebo Newnhamu shromáždila příklady a odvodila teorii – ale musela by si navléct tlusté rukavice a chránit se mřížemi z pevného zlata.

Ale když jsem zavírala lady Bessboroughovou, uvědomila jsem si, že co je dnes zábavné, muselo se kdysi brát smrtelně vážně. Názory, které si dnes vlepíme do knížky s nápisem „láryfáry“ a schováme pro předčítání vybraným posluchačům za letních večerů, kdysi doháněly k slzám, to vás ujišťuji. Mnohé z vašich babiček a prababiček si vyplakaly oči. Florence Nightingalová křičela utrpěním.* Navíc pro vás, které jste se dostaly na vysokou školu a užíváte si vlastních obývacích pokojů – anebo jenom „přespávacích“ pokojíčků? –, je velmi snadné říct, že génus by na takové názory neměl brát ohled: že génus by měl být povznesen nad starosti o to, co se o něm říká. Bohužel ale právě geniálních mužů a žen se nejvíce dotýká to, jak se o nich mluví. Vzpomeňte si na Keatse. Vzpomeňte na slova, která si nechal vyrýt na hrob. Vzpomeňte na Tennysona: vzpomeňte – ale není snad třeba kupit příklady té nepopíratelné, byť velmi politováníhodné skutečnosti, že k povaze umělce patří přehnaná starost o to, co se o něm říká. Literatura je poseta ruinami těch, kdo se nemírně zaobírali míněním druhých.

A tato jejich citlivost je dvojnásob neblahá proto (říkala jsem si, vracejíc se v myšlenkách ke svému původnímu zkoumání – jaký stav ducha je nejpodnětnější pro tvůrčí práci), že má-li umělcova mysl vykonat onen nesmírný úkol a osvobodit plně a celistvě dílo, které je v něm, musí

* Viz *Kassandru* od Florence Nightingalové, otištěnou v *Naší věci* R. Stracheyho.

být žhavá jak tavná směs: tak jako mysl Shakespearova, odhadovala jsem s pohledem na knihu rozevřenou u *Antonia a Kleopatry*. Nesmí v ní být žádná překážka, žádná cizí, nestrávená látka.

I když totiž říkáme, že o Shakespearově stavu ducha nic nevíme, již tímto výrokem o jeho stavu ducha cosi říkáme. Důvodem, proč o Shakespearovi víme tak málo – ve srovnání s Donnem, Benem Jonsonem či Miltonem – je to, že jeho záští, rivality a antipatie jsou před námi skryty. Nezadržuje nás žádné „zjevení“, které by nás upomenulo na autora. Veškerá touha protestovat, kázat, rozhlásit snášenou křivdu, splatit dluh, učinit svět svědkem nějakého trápení či smutku v něm byla vypálena a strávena. Proto z něj jeho poezie plyne volně a bez zábran. Pokud se kdy lidskému tvoru zdařilo vyjádřit své dílo dokonale, pak to byl Shakespeare. Pokud kdy nějaká mysl byla bez příměsků, bez zábran, říkala jsem si, navracejíc se ke knihovně, byla to Shakespearova mysl.

Shakespeare

IV.

Nalézt nějakou ženu v tomto stavu ducha v šestnáctém století bylo samozřejmě vyloučeno. Stačí pomyslet na alžbětinské hrobky se všemi těmi dětmi, jak klečí se sepnutýma rukama, a na jejich časná úmrtí a pohlédnout na jejich domy s tmavými, těsnými pokoji, a víme, že žádná žena tehdy nemohla psát básně. Očekávali bychom, že podstatně později nějaká vznešená paní snad využije své poměrné volnosti a pohodlí, zveřejní něco pod svým jménem a podstoupí riziko, že bude pokládána za monstrum. Muži samozřejmě nejsou snobi, pokračovala jsem, pečlivě se vyhýbajíc „nehoráznému feminismu“ slečny Rebecky Westové: snahy hraběnek o psaní veršů oceňují převážně se sympatiemi. Čekali bychom, že dáma s titulem se setká s daleko větším povzbuzením, než jakého by se v té době dostalo neznámé slečně Austenové či slečně Brontëové. Ale též lze očekávat zjištění, že její mysl rušily nepřátelské emoce – strach, nenávisť – a že její básně jsou tímto rozrušením poznamenány. Například lady Winchilsea, napadalo mne, když jsem vyjímala její básně. Narodila se v roce 1661, byla šlechtičnou rodem i sňatkem, neměla děti a psala básně, do nichž stačí nahlédnout a spatříme ji, jak vybuchuje rozhořčením nad postavením žen:

My, ač ne hloupé, k bludu vychovány,
jsme zvrácenými zvyky spoutávány;
nám pokrok ducha zapovězen jest,
ba hlupství pro nás má být cíl a čest;
a žena, která nad ostatní vzlétne,
se s nepřátelskou stranou rychle střetne,
pod tlakem strachu opustí ji síla:
ten útok ještě žádná nepřežila.

Očividně nelze říci, že by její mysl „strávila v žáru všechny překážky a zbavila se příměsí“. Naopak, je obtížena a rozrušena záští a smutky. Lidské pokolení je podle ní rozpolceno na dvě skupiny. Muži jsou „nepřátelská strana“; muži jsou nenáviděni a obávaní, protože mají moc za-

hradit jí cestu k tomu, co chce dělat – psát.

Ó běda, když se žena chytne pera!
Vždyť jaká pýcha v tomto hříchu žít! –
jak mohla by svou vinu odčinit! –
snad – tvrdí oni – spletla si, kým je,
ať na piáno hraje, maluje,
ať shání boty, sukně, látky, šminky –
ale čist? – PSÁT? – co je to za novinky?
Tím vadne krása! Tím se vyčerpáte!
Přece – tvrdí – vlastní obor máte!
(A co je to Pravé Ženské Umění?
Služebného domu tupé vedení.)

Musí se ke psaní povzbuzovat domněnkou, že to, co píše, nikdy nevyjde tiskem, a utěšovat se smutnou písničkou:

Jen pro pár přátel zpívej, pro své smutky,
vavřín poznat souzeno ti není;
skryj se tiše v chmurném sešeření.

A přesto je zřejmé, že kdyby bývala mohla osvobodit svou mysl od nenávisti a strachu a nezavalovat ji trpkostí a záští, oheň v ní žhavě plál. Tu a tam vystupují slova čirého básnictví:

Krásný květ růže zplih
mdle v bledých závojích.

– právem je chválen pan Murry a má se za to, že Pope si zapamatoval a přisvojil verše:

Narcisem je rozum poražen:
v bolesti té vůně vchází sen.

Je tisíckrát škoda, že žena, která dokázala takhle psát, jejíž mysl směřovala k přírodě a k úvahám, byla přinucena k hněvu a zatrpklosti. Ale co mohla dělat? tázala jsem se

s představou všech úsměšků a chechtotu, pochlebování lichotníků, skepse profesionálního básníka. Chtěla-li psát, musela se možná zavřít někde na vesnici a nechat se rvát vedví trpkostí a skrupulemi, i když manžel k ní byl velmi laskavý a jejich společný život neměl jedinou vadu. Říkám „musela možná“, protože když začneme hledat údaje o lady Winchilsea, jako obvykle zjistíme, že se o ní skoro nic neví. Trpěla strašlivou melancholií, kterou můžeme přinejmenším zčásti vysvětlit, když si přečteme popis představ, v jejichž zajetí se v takovém stavu nacházela:

Prý bídně píšu, a má činnost, prý,
je pýcha jen, či pusté blouznění.

Ta činnost, jež byla takto zcenzurována, spočívala (nakolik lze soudit) v neškodných toulkách po polích a snění:

Netušené ráda cítím v dlani,
ráda bloudím – a možná tak bráním,
aby květ růže zplih
mdle v bledých závojích...

Pokud samozřejmě toto měla ve zvyku a toto jí dělalo radost, mohla očekávat jen posměch – a také se říká, že Pope anebo Gay ji zkarikovali jako „emancipovanou škrabaluku“. Též se má za to, že urazila Gaye, protože se mu vysmála. Jeho *Drobnosti* ukazují, řekla, že „pro něj je příhodnější pochodovat před nosítky než se nechat nést“. Ale to vše jsou „pochybné klevety“ a jak říká pan Murry, „nezajímavé“. Ale v tom s ním nesouhlasím, neboť bych ráda znala víc byt třeba pochybných klevet, abych mohla objevit či vytvořit si obrázek této melancholické paní, která milovala toulky v polích a tak unáhleně, tak nemoudře proklela „služebného domu tupé vedení“. Ale stala se řečnou, tvrdí pan Murry. Její nadání celé zarostlo plevelem a spoutalo je trní. Nemělo šanci ukázat se ve své jemnosti a jedinečnosti. A tak jsem ji postavila zpátky na poličku a obrátila se k další velké dámě, k vévodkyni, již miloval Lamb. Žena ztřeštěná, fantaskní Margaretě z Newcastlu, její starší

současníci. Velmi se lišily, ale shodovaly se v tom, že obě byly urozené a bezdětné a obě měly skvělé manžely. V obou plála stejná vášně pro poezii a oběma byly tytéž okolnosti příčinou rozrušení a deformace. Otevřete vévodkyni a naleznete stejný výbuch vzteku: „Ženy žijí jak netopýři anebo sovy, dřou jak soumaři a umírají jak červi...“ Také z Margaretě se mohla stát básnířka; v naší době by se všechna ta čínorodost jistě někde příznivě projevila. Ovšem co za daného stavu mohlo spoutat, zkrátit či zcivilizovat k lidskému užítku tu divokou, rozhazovačnou, neřízenou inteligenci? Vylévala se v neuspořádaných prouděch veršů a prózy, básní a filosofie, které leží zmrazeny v nikdy nečtených svazcích. Měli jí dát do ruky mikroskop. Měli ji naučit pozorovat hvězdy a uvažovat vědecky. Její rozum byl zrůzněn osamělostí a svobodou. Nikdo ji nekontroloval. Nikdo ji neučil. Profesori jí pochlebovali. U dvora si z ní tropili bláznů. Sir Egerton Brydges si stěžoval na její hrubost – „vycházející z ženy vysokého postavení, vychované u dvora“. Zavřela se o samotě na Welbecku.

Jaké vize osamění a chaosu vyvolává myšlenka na Margaretu Cavendishovou! – jako by se nějaká obrovská okurka rozlezla po všech růžích a karafiátech v zahradě a zadusila je k smrti. Jaká škoda, že žena, která napsala slova „nejvychovanější ženy jsou ty, jejichž duše jsou nejslušnější“, musela promarnit život spisováním nesmyslů a zapadáním do stále hlubší nepochopitelnosti a bláznovství, až se nakonec kolem její smrtelné postele tísnili zvědavci. Šílená vévodkyně se zjevně stala strašákem na plašení chytřích holčiček. Odložila jsem vévodkyni a otevřela korespondenci Dorothy Osbornové – tady, vybavilo se mi, píše Dorothy Templovi o poslední vévodkynině knize. „Ta ubožačka zjevně přichází o rozum, leč nemohla by se dopustit takové směšnosti a odvázat se sepsat knihu, která je veršem, a byť bych třeba po čtrnáct dnů nespala, takového něco by mne nenapadlo.“

A protože tedy žádná rozumná a skromná žena nemohla psát knihy, citlivá a melancholická Dorothy, letorou pravý opak vévodkyně, nepsala nic. Dopisy se nepočítaly. Žena směla psát dopisy, když seděla u lůžka nemocného

otce. Mohla je psát u krbu, zatímco muži hovořili mezi sebou, neboť tím je nerušila. Podivné je to, říkala jsem si, listujíc Dorothyinými dopisy, jaký ta neškolená a osamělá dívka měla talent pro sestavení věty, pro načrtnutí scény. Poslouchejte, jak uhání:

„Po večeři sedíme a hovoříme, až přijde řeč na pana B, a pak jdu. Horké dny trávím četbou či prací a kolem šesté či sedmé vyjdu na obecní pastvinu, ležící těsně u domu, kde mnoho mladých žen pase ovce a krávy a sedí ve stínu a zpívá si; jdu k nim a porovnávám jejich hlasy a krásu s pradávnými pastýřkami, o kterých jsem četla, a nacházím tu velký rozdíl, ale věřte mi, myslím, že tyhle jsou právě tak nevinné, jako asi byly tamty. Mluví s nimi a zjistím, že k tomu, aby byly nejšťastnějšími lidmi na světě, jim schází jen vědět, že jimi jsou. Obvykle když jsme zabrány do hovoru, některá se rozhlédne a zpozoruje, jak její krávy zacházejí do obilí, a pak všechny běží pryč, lehce, jako kdyby měly křídla. Já nejsem tak mrštná, a tak čekám, a když vidím, jak své stádo ženou domů, řeknu si, že je načase, abych se také vrátila. Po večeři jdu do zahrady a k břehu říčky, která uplývá kolem místa, kde sedím, a toužím, abyste byl se mnou...”

Mohla bych odpřisáhnout, že v jádře byla spisovatelkou. Ale „byť bych třeba po čtrnáct dnů nespala, takového něco by mne nenapadlo“ – nepřátelství vůči ženě-spisovatelce, které se vznášelo ve vzduchu, lze poměřit právě tím zjištěním: i žena s velkým nadáním pro psaní se přinutila věřit, že napsat knihu je nutně směšné, ba důkazem šílenství. A tak – vrátila jsem jediný útlý svazek dopisů Dorothy Osbornové na políčku – docházíme k paní Behnové.

A s paní Behnovou překračujeme velmi významný bod cesty. Opuštíme ty osamělé velké dámy, uzavřené v parcích mezi knihami, které psaly bez čtenářů i kritiky, jen pro své potěšení. Vcházíme do města a otíráme se lokty o obyčejné lidi v ulicích. Paní Behnová byla žena ze středních vrstev, vykazující všechny plebejské ctnosti – humor, vitalitu i odvalu –, žena donucená manželovou smrtí a několika vlastními dobrodružnými nezdary vydělávat si vlastním důvtipem. Musela pracovat za stejných podmí-

nek jako muži. Velmi tvrdou prací si vydělala na živobytí. Význam této skutečnosti převažuje nade vším, co kdy napsala, dokonce i krásné „Já mučedníků tisíc stvořila“ či „Ve skvostném triumfu láska usazena“, neboť zde započíná svoboda ducha, či přesněji možnost, že postupem času získá duch svobodu psát, co se mu zlíbí. Protože teď, když to Aphra Behnová dokázala, mohly dívky přijít k rodičům a říct jim: Nemusíte mi dávat kapesné; dokážu vydělávat perem. Samozřejmě, že po mnoho následujících let odpověď zněla: Ano, tím, že budeš žít tak, jako Aphra Behnová! Raději smrt! a dveře bouchly rychleji než dřív. Zde se vnučuje k rozboru onen hluboce pozoruhodný námět – cena, kterou muži přisuzují ženské ctnosti, a její vliv na ženskou výchovu – a mohla by o něm vzniknout zajímavá kniha, kdyby se některá studentka z Girtonu či Newnhamu chtěla tohoto tématu zhostit. Za frontispis by mohla posloužit lady Dudleyová, usazená s diamanty mezi komáry ze skotských blat. Když lady Dudleyová nedávno zemřela, napsaly *Timesy*, že lord Dudley byl „muž vybraného vkusu a mnoha úspěchů, dobromyslný a štedrý, avšak nevyzpytatelně despotický. Trval na tom, aby jeho žena chodila dokonale nastrojena i v nejodlehlejší hájence na Vysočině; obtížil ji skvostnými klenoty“ a tak dál. „dal jí vše – vždy vyjma sebemenší míry zodpovědnosti“. Pak lorda Dudleyho ranila mrtvice a ona jej ošetřovala a s neskonalou zručností řídila od té doby jeho statky. Ten nevyzpytatelný despotismus vládl v devatenáctém století též.

Avšak zpět. Aphra Behnová dokázala, že psaním lze vydělávat peníze (možná za cenu určitých dobrých lidských vlastností), a tak psaní postupně přestalo být pouhým znakem bláznovství a postiženého ducha a získalo praktický význam. Manžel může zemřít, rodinu může stihnout pohroma. S postupem osmnáctého století si stovky žen začaly přivydělávat k apanáži anebo zachránily rodinu překládáním anebo psaním nesčetných špatných románů, které se už dnes neuvádějí dokonce ani v učebnicích, ale lze je najít v krabicích s levnými knihami před antikvariáty na Charing Cross Road. Mimořádná duchovní aktivita, která se projevila na konci osmnáctého století mezi žena-

mi – hovory a setkávání, eseje o Shakespearovi, překlady klasiků –, se opírala o tu hmatatelnou skutečnost, že si ženy mohly psaním vydělávat. Peníze činí důstojným to, co, pakliže nezaplaceno, je frivolní. Stále bylo možné se ošklíbat nad „emancipovanými škrabalkami“, ale nešlo popřít, že mají čím naplnit peněženky. Ke konci osmnáctého století tak došlo ke změně, kterou bych – kdybych přepisovala historii – popsala podrobněji než křížové výpravy i válku růží a pokládala ji za důležitější. Žena ze středních vrstev začala psát. Vždyť pokud je *Pýcha a předsudek* důležitá a pokud jsou důležité *Middlemarch* a *Villette* a *Na větrné hůrce*, pak je mnohem důležitější, než mohu dokázat v hodinové přednášce, že se ženy obecně – a ne pouze osamělá aristokratka zavřená ve venkovském sídle se svými knihami a svými pochlebníky – daly do psaní. Bez těchto předchůdkyň by Jane Austenová a sestry Brontëovy a George Eliot nemohly psát o nic více, než by Shakespeare mohl psát bez Marlowa anebo Marlowe bez Chaucera anebo Chaucer bez těch zapomenutých básníků, kteří vydělávali cesty a zkrotili přirozenou divokost jazyka. Neboť mistrovská díla se nerodí jako osamělí jedináčci: jsou výsledkem mnoha let společného uvažování, uvažování lidu, takže za jediným hlasem se nachází zkušenost masy. Jane Austenová by měla složit věnec na hrob Fanny Burneyové a George Eliot vzdát hold robustnímu stínu Elizy Carterové – statečné staré ženě, která si k posteli přivázala zvoněk, aby se budila včas a mohla se učit řecky. Všechny ženy společně by měly zahrnout květinami hrob Aphry Behnové, který se (což je sice svrchovaně skandální, nicméně docela příhodné) nachází ve Westminsterském opatství, neboť ona pro ně vydobyla právo vyslovit obsah svých duší. Díky ní, dvojznačné a vášnivé, vám mohu dnes večer říct a nemyslet to jako čistou fantazií: Vydělejte si vlastní hlavou pět set ročně.

Zde jsem tedy došla k počátku devatenáctého století. A zde jsem poprvé našla několik polic cele věnovaných dílům žen. Ale proč, musela jsem se ptát, když jsem je přebíhala očima, to jsou až na pár výjimek samé romány? Původní podnět vybízel k poezii. „Svrchovanou královnou

zpěvu“ byla básnička. Ve Francii i v Anglii básničky nastupují dříve než romanopiskyně. Navíc jsem si s pohledem na ta čtyři slavná jména říkala, co má George Eliot společného s Emily Brontëovou? Není snad pravda, že Charlotte Brontëová vůbec nepochopila Jane Austenovou? Krom možná relevantního faktu, že žádná z nich neměla děti, by se v místnosti nemohly sejít čtyři neslučitelnější charaktery – až nás to svádí vymyslet si jejich setkání a rozhovor. A přesto byly, když psaly, jakousi zvláštní silou hnány psát romány. Souvisí to nějak s tím, že se narodily ve středních vrstvách, ptala jsem se, a se skutečností, kterou měla o něco později tak důrazně prokázat slečna Emily Daviesová, že totiž rodina ze středních vrstev vlastnila na počátku devatenáctého století jen jediný obývací pokoj? Když žena psala, musela psát ve společném obývacím pokoji. A jak si vehementně naříká slečna Nightingalová – „ženy nikdy nemají půlhodinu, ... kterou by mohly nazvat svou“ – stále ji někdo rušil. Nicméně bylo snadnější tu psát prózu než báseň či drama. Stačí menší koncentrace. Jane Austenová psala tímto způsobem až do konce svých dnů. Její synovec říká ve svých vzpomínkách: „Je překvapivé, jak toto vše dokázala, protože neměla žádnou samostatnou pracovnu a většinu práce musela odvést ve společném obývacím pokoji, kde byla terčem všemožných a neustálých vyrušení. Pečlivě dbala, aby její činnost nevytušilo služebnictvo, návštěvníci anebo kdokoli jiný, kdo nenáležel k rodině.“* Jane Austenová své rukopisy schovávala anebo je přikrývala listem svého papíru. A veškerý literární výcvik, jehož se ženě na počátku devatenáctého století dostalo, spočíval v pozorování charakteru, v rozboru emocí. Její citlivost byla po staletí vychovávána vlivy společného obývacího pokoje. Působily na ni pocity lidí; stále měla před očima osobní vztahy. Když se proto žena ze středních vrstev začala věnovat psaní, přirozeně psala romány, i když se jeví jako poměrně jasné, že dvě ze čtyř zde uvedených slavných žen nebyly svou povahou romanopisky-

* *Vzpomínky na Jane Austenovou* od jejího synovce Jamese Edwarda Austena-Leigha.

ně. Emily Brontëová měla psát poetická dramata, zatímco prostorná a přetékající duše George Eliot se měla poté, co byl tvůrčí impulz spotřebován, volně rozprostít v historických líčeních a životopisech. Psaly ovšem romány. Lze dokonce zajít ještě dále, řekla jsem a vzala z police *Pýchu a předsudek*, a prohlásit, že psaly dobré romány. Bez chvástání či zraňování opačného pohlaví lze tvrdit, že *Pýcha a předsudek* je dobrá kniha. Každopádně by se člověk nestyděl být přistižen, jak píše *Pýchu a předsudek*. A přesto byla Jane Austenová ráda, že někde skřípal pant, takže dříve, než kdokoli vešel, mohla rukopis schovat. Pro Jane Austenovou bylo psaní *Pýchy a předsudku* čímsi kompromitujícím. A přemítala jsem – byla by *Pýcha a předsudek* lepším románem, kdyby Jane Austenová nepokládala za nutné schovávat rukopis před návštěvníky? Přečetla jsem si pár stránek, abych to zjistila, ale nedokázala jsem nalézt žádné stopy toho, že by okolnosti jejímu dílu sebeméně uškodily. To na tom bylo možná nejzáračnější: tahle žena psala kolem roku 1800 bez nenávisti, bez zatrpklosti, beze strachu, bez protestu, bez kázání. Právě tak psal Shakespeare, říkala jsem si s pohledem na *Antonia a Kleopatru*, a když lidé srovnávají Shakespeara a Jane Austenovou, míní možná to, že duše obou strávily veškeré zábrany, a z toho důvodu neznáme Jane Austenovou a neznáme Shakespeara a z toho důvodu Jane Austenová prodchla každé slovo, které napsala, a stejně tak Shakespeare. Pokud Jane Austenová nějak trpěla okolnostmi, pak vinou omezenosti života, který jí byl uložen. Bylo nepřípustné, aby žena někam šla sama. Nikdy necestovala, nikdy se neprojela Londýnem v omnibusu, nikdy sama nepoobědvala ve městě. Ale snad patřilo k povaze Jane Austenové, že co neměla, to mít nechtěla. Její nadání a okolnosti, v nichž žila, byly v naprostém souladu. Pochybuji však, zda to platilo o Charlotte Brontëové, pomyslela jsem si, když jsem otevřela *Janu Eyrovou* a položila ji vedle *Pýchy a předsudku*.

Otevřela jsem ji na dvanácté kapitole a můj zrak přitáhla věta: „Ať mne viní, kdo chce.“ Za co asi vinili Charlottu Brontëovou? A přečetla jsem si, jak Jana Eyrová vycházívала na střechu, když paní Fairfaxová připravovala

ovocné želé, a rozhlížela se přes pole ke vzdálenému obzoru. A toužila – což jí všichni měli za zlé – aby

.... a vždycky jsem toužila, abych byla nadána takovým bystrozrakem, že bych dohlédla až za ten obzor, kde je svět plný vzruchu a shonu, kde jsou města a kraje plné života, o nichž jsem slyšala, ale které jsem nikdy nespátřila. Přála jsem si mít víc životních zkušeností, než jsem měla, větší možnost styku s lidmi mého založení a větší příležitost seznámit se s lidmi nejrůznějších povah – a tohle mi v Thornfieldu chybělo. Dovedla jsem ocenit dobré vlastnosti paní Fairfaxové i Adélčiny, ale věřila jsem, že na světě jsou ještě jiní dobří lidé, zajímavější, a toužila jsem, abych je mohla poznat.

Mnozí mi to budou bezpochyby mít za zlé a řeknou, že jsem byla věčně nepokojná. Nemohla jsem za to – měla jsem v povaze neklid, pociťovala jsem jej někdy až bolestně. V takových chvílích mi bylo jedinou úlevou, když jsem se mohla procházet sem a tam po chodbě v druhém patře, protože jsem v tom tichu a v té samotě měla pocit bezpečí a mohla jsem se v duchu zabývat nejjasnějšími vidinami, které se mi zjevovaly – měla jsem jich jistě mnoho a všechny byly obestřeny čarovnou září; v té samotě se mé srdce jásavě rozbušilo překypující touhou po životě a zároveň se tetelilo zmatkem. Ale ještě raději jsem v duchu naslouchala báji, která neměla konce – která vznikla v mé obraznosti a bez ustání se rozvíjela dál, podněcována představami o tom, po čem jsem toužila a co jsem ve skutečném životě nepoznala – o bohatých životních zkušenostech a ohnivých citech.

Je marné říkat, že by lidé měli být spokojeni, mohou-li žít klidně: lidé potřebují, aby se v jejich životě něco dělo, a když takový život nemají, pravděpodobně budou o něj usilovat. Milionům je souzen ještě tišší způsob života než můj, a miliony se mlčky bouří proti svému údělu. Nikdo neví, jaké vzpoury, kromě těch politických, klíčí v lidských masách zde na zemi. Všeobecně se předpokládá, že jsou ženy velice spokojní tvorové – ale ženy mají cit právě tak jako muži, potřebují nějaké pole činnosti, aby mohly uplatnit své schopnosti, stejně jako jejich bližní mužského rodu; když se jim ukládají

příliš přísné meze a když jsou odsouzeny k úplné stagnaci, trpí právě tak, jako by trpěli muži. Je důkaz omezenosti, když jejich privilegovanější bližní říkají, že by se ženy měly výhradně věnovat jen vaření pudinků, pletení punčoch, hraní na klavír a vyšívání pompadúrů. Je důkaz tuposti, když muži ženy odsuzují nebo se jim vysmívají za to, že se snaží umět víc a vědět víc, než se ze zvyku považuje pro ně za nutné.

Když jsem tak o samotě přecházela po té chodbě sem a tam, dost často jsem slyšela smích Lady Poolové...”*

To je neobratný zlom, pomyslela jsem si. Je to náraz, přejít zničehonic ke Grace Poolové. Souvislost je narušena. Mohli bychom říci, navázala jsem, pokládajíc knihu vedle *Pýchy a předsudku*, že žena, která napsala tyto stránky, v sobě měla více génia než Jane Austenová, ale když si je přečteme znova a všimneme si v nich tohoto záchvěvu, toho pokoření, pochopíme, že svého génia nikdy nevyjádří úplně a v celistvosti. Její knihy budou deformované a zkroucené. Tam, kde by měla psát s klidem, bude psát vztekle. Tam, kde by měla psát moudře, bude psát bláznivě. Tam, kde by měla psát o svých postavách, bude psát o sobě. Válcí se svým údělem. Jak by mohla zemřít jinak než mladá, v křeči a v marnosti?

Musela jsem si chvilku pohrávat s myšlenkou, co by se asi stalo, kdyby Charlottě Brontěové bylo dáno třeba tři sta let (ale ta bláznivá žena prodala práva na své romány bez dalšího za patnáct set liber), kdyby lépe poznala svět plný vzruchu a shonu, města a kraje plné života, kdyby měla víc praktické zkušenosti, víc se stýkala se sobě rovnými a seznámila se s růzností charakterů. Těmito slovy přesně vystihla nejen své vlastní nedostatky jakožto romanopisce, nýbrž nedostatky svého pohlaví v té době. Věděla líp než kdokoli jiný, jak nekonečný prospěch by přineslo jejímu géniu, kdyby se nestravoval v osamělých vidinách nad vzdálenými poli, kdyby jí byla poskytnuta zkušenost a styk s lidmi a cestování. Ale nebyly jí poskytnuty.

* Charlotte Brontěová: *Jana Eyrová*, překl. Jarmila Fastrová. Ml. fronta, Praha 1969.

Byly jí odpírány a my musíme akceptovat fakt, že všechny ty dobré romány, *Villette*, *Emma*, *Na větrné hůrce*, *Middlemarch*, byly napsány ženami jen s onou nevelkou životní zkušeností, jež mohla vstoupit do domu ctihodného duchovního, a též napsány ve společném obývacím pokoji onoho ctihodného domu a ženami tak chudými, že si nemohly najednou koupit víc než pár archů papíru, na které pak psaly *Větrnou hůrku* či *Janu Eyrovou*. Je pravda, že jedna z nich – George Eliot – po mnoha trápeních unikla, ovšem pouze do odloučené vily ve Svatojánském lese. A zde se usadila ve stínu nepřízně světa. „Chci jasně říci,“ napsala, „že k sobě nikdy nehodlám pozvat nikoho, kdo o pozvání nepožádal“; nebot nežila snad v hříchu se ženatým mužem a nemohl pohled na ni poskvřnit počestnost paní Smithové či kohokoli, kdo by se náhodou stavil? Je nutné se podrobit společenským zvyklostem a být „odříznut od toho, co se nazývá svět“. V téže době žil na druhé straně Evropy mladík, volně se družící tu s cikánkou, tu se šlechtičnou. Odcházel do válek a bez zábran a bez cenzury sbíral veškerou rozličnou zkušenost lidského života, která mu tak úžasně posloužila později, když začal psát knihy. Kdyby Tolstoj žil v ústraní kláštera s vdanou ženou „odříznutou od toho, co se nazývá svět“, pak by možná podal výchovnou mravní lekci, ale stěží by, říkala jsem si, napsal *Vojnu a mír*.

Ale možná lze zajít do problému psaní románů a vlivu pohlaví na romanopisce trochu hlouběji. Když zavřeme oči a představíme si román jakožto celek, zdálo by se, že to je výtvar vykazující určitou zrcadlovou podobnost životu, i když samozřejmě s nespočetnými zjednodušeními a pokřiveními. Každopádně to je struktura zanechávající určitou podobu v duševním zraku, tu vystavěná ze čtverců, tu pagodovitá, tu s vyrážejícími křídly a arkádami, tu pevně kompaktní a kupolovitá jak katedrála svaté Sofie v Istanbulu. Tato podoba, procházela jsem v myšlenkách některé slavné romány, v člověku hned vyvolá náležitou emoci. Avšak ta se ihned prolne s jinými, protože tuto „podobu“ netvoří vztah kamene ke kameni, nýbrž vztah člověka k člověku. Tak v nás román vyvolává všemožné protiklad-

né a sporné emoce. Život se sváří s čímśi, co není životem. Odtud pramení obtížnost jakékoli shody ohledně románů a nesmírný vliv, který na nás mají naše soukromé předsudky. Na jednu stranu cítíme: Ty – hrdina jménem John – musíš žít, jinak upadnu do nehlubšího zoufalství. Na druhou stranu cítíme: Běda, Johne, musíš zemřít, protože to vyžaduje podoba knihy. Život se sváří s čímśi, co není životem. A pak, protože zčásti to život je, to posuzujeme jako život. Lidmi, jako je James, hluboce opovrhují, řekneme. Anebo – Tohle je absurdní změt. Něco takového bych nikdy nemohl sám cítit. Celá struktura, jak se jasně ukáže při promyšlení kteréhokoli slavného románu, je bezmezně složitá, protože ji tvoří mnoho odlišných soudů, velmi mnoho různých druhů emocí. Podivuhodné je to, že jakákoli takto složená kniha vydrží pohromadě déle než pár let, anebo že může anglickému čtenáři říci totéž co ruskému či čínskému. Ale někdy pohromadě vskutku drží, a to velmi pevně. A tím, co knihy v těchto vzácných případech přežítí (myslela jsem na *Vojnu a mír*) udržuje pohromadě, je cosi, co nazýváme integrita, i když to nijak nesouvisí s placením účtů ani s čestným jednáním v nebezpečné situaci. V romanopiscově případě se integritou míní přesvědčivost, s níž cítíme, že toto je pravda. Ano, připadá nám, nikdy bych si nepomyslel, že by to mohlo být takto, nikdy jsem nezažil, že by se lidé takhle chovali. Ale ty jsi mne přesvědčil, že tak to je, že tak se to stalo. Každou větou, každý výjev přidržíme při čtení před světlem – neboť se kupodivu zdá, že Příroda nám poskytla vnitřní světlo k posouzení romanopiscovy integrity či disintegrity. Anebo možná Příroda spíše v náporu iracionality vyznačila na stěny duše neviditelným inkoustem předtuchu, kterou tito velcí umělci stvrzují – črtu, kterou stačí jen přidržet u ohně génia a stane se zřetelnou. Když ji takto vystavíme plameni a vidíme, jak se probouzí k životu, uchváceně vykřikneme: Ale právě to jsem vždycky cítil a znal a chtěl! A chvějeme se vzrušením a zavíráme knihu dokonce s jistou uctivostí, jako by to bylo cosi velmi cenného, opora, k níž se budeme vracet po celý život, a takto ji vracíme do knihovny, řekla jsem, berouc *Vojnu a mír* a kladouc ji zpět

na její místo. Pakliže naopak ty chudinky věty, které bereme do rukou a podrobujeme zkoušce, nejprve svým jasným zbarvením a kmitavými gesty probudí rychlou a lačnou odpověď, ale pak se zastaví a zdá se, že jim cosi brání v rozvinutí, anebo pokud vynesou na světlo pouze chabý náčrt v tomhle koutě a kaňku tamhle a nic se neukáže úplně a celistvě, pak si zklamaně povzdychneme a řekneme: Další selhání. Tenhle román někde ztroskotál.

A ve většině případů romány samozřejmě někde ztroskotají. Představivost pod tou nesmírnou tíhou klopýtne. Pohled se zatemní a nedokáže již rozlišit mezi pravým a falešným; nemá již sílu pokračovat v té ohromné dřině, která v každém okamžiku vyžaduje uplatnění tolika rozličných schopností. Ale jak by toto všechno mohlo být ovlivněno pohlavím romanopisce, přemítala jsem s pohledem na *Janu Eyrovou* a ty ostatní. Postihne nějak autorčino pohlaví integritu romanopiskyně – onu integritu, kterou pokládám za spisovatelskou páteř? Je jasné, že v pasážích z *Jany Eyrové*, které jsem citovala, se s integritou romanopiskyně Charlotty Brontěové sváří hněv. Opustila příběh, jemuž měla náležet veškerá její oddanost, a léčila si nějaký soukromý smutek. Vzpomněla si, že jí je odpírána zkušenost, která jí náleží – že je nucena stagnovat na faře a štepat punčochy, zatímco ona chtěla volně putovat po světě. Její představivost se zachvěla pokořením a my, ženy, jsme ten záchvěv pocítily. Ale bylo tu více vlivů, než jen hněv, které dorážely na její představivost a sváděly ji z pravé cesty. Například nevědomost. Rochesterův portrét je vykreslen v tmách. Cítíme v něm vliv strachu, a právě tak soustavně cítíme hořkost, jež je výsledkem útlaku, pohřbené utrpení doutnající pod příkrovem její vášně, zavilost, která tyto knihy, ač úžasné, stahuje v záchvatu křeči.

A protože román vykazuje tento vztah k reálnému životu, jeho hodnoty jsou do jisté míry hodnotami reálného života. Ale je zjevné, že ženské hodnoty se velmi často liší od hodnot vytvořených druhým pohlavím, a je to přirozené. Nicméně nadvládu mají hodnoty mužů. Hrubě řečeno, fotbal a sport jsou „důležité“, zatímco uctívání módy a nákup oblečení jsou „triviální“. A tyto hodnoty se nevyhnu-

telně přenášejí z života do literatury. Tato kniha je důležitá, předpokládá kritik, neboť se zabývá válkou. Tato kniha je bezvýznamná, neboť se zabývá pocity ženy v přijímacím pokoji. Bitevní výjev je důležitější než výjev z obchodu – hodnotový rozdíl přetrvává všude a mnohem subtilněji. Celá struktura románu z počátku devatenáctého století byla proto, pakliže jej psala žena, vystavěna myslí mírně strhávanou z přímé cesty a nucenou měnit svou jasnou vizi jakožto ústupek vnější autoritě. Stačí jen prolistovat ty staré, zapomenuté romány a naslouchat tónu hlasu, jímž jsou napsány, a vytušíme, že autorka se vyrovnávala s kritikou: toto říká útočně, tamto smířlivě. Připouští, že je „pouhá žena“, anebo protestuje, že „není o nic horší než muž“. S touto kritikou se vyrovnávala tak, jak jí to diktoval její temperament – učenlivě a ostýchavě, anebo v hněvu a emfaticky. Ať tak či onak, každopádně myslela na něco jiného než na věc samu. Její kniha nám tupě dopadá na hlavu. V samém jejím středu hlodá kaz. A já uvažovala o všech těch románech napsaných ženami, které leží rozsety jak poďobaná jablíčka v zahradě před londýnskými antikvariáty. Hniloba vzešla z toho kazu uprostřed. Autorka ustoupila názoru druhých a proměnila své pořadí hodnot.

Ale jak obtížné, ba nemožné to muselo být, pokud se nechtěly odchýlit napravo ani nalevo. Jakého génia, jakou integritu si žádalo vytrvat tváří v tvář vši té kritice, vprostřed oné čistě patriarchální společnosti, a bez nejmenšího zachvění se držet věci tak, jak ji spatřily. Dokázala to jen Jane Austenová, a Emily Brontëová. Je to další přírko, možná to nejkrásnější, v jejich kloboucích. Psaly tak, jak píší ženy, ne tak jako muži. Ze všech stovek žen, které tehdy psaly romány, se pouze ony zcela povznesly nad neustálá napomenutí věčného učitele – piš toto, myslí si tamto. Jen ony ohluchly k tomu vytrvalému hlasu, tu huňlajícimu, tu hubujícimu, tu panovačnému, tu zasmušilému, tu pobouřenému, tu rozhněvanému a tu zas blahosklonnému, tomu hlasu, který ženy nedokáže nechat na pokoji, zůstává u nich jak nějaká příliš svědomitá guvernánka a úpěnlivě je žádá, jak sir Egerton Brydges, aby se

chovaly jemně, vtahuje i do kritiky poezie kritiku pohlaví* a pokud se vypracují a vyhrají (předpokládám) nějakou nablýskanou cenu, pak je upomíná, aby se držely v mezích, které dotyčný pán pokládá za vhodné: „... autorky románů by měly aspirovat na dokonalost pouze tím, že uznají omezení daná jejich pohlavím.“** Tím je v kostce řečeno vše, a když vám k vašemu údivu povím, že tato věta nebyla napsána v srpnu 1828, nýbrž v srpnu 1928, budete – myslím – souhlasit, že jakkoli je pro nás dnes tento výrok zábavný, zastupuje širokou názorovou skupinu – nehodlám rušit klid těch letitých tůní, беру jen to, co mi náhodou připadne k nohám –, která byla před sto lety mnohem průraznější a mnohem hlasitější. Mladá žena, která by se v roce 1828 dokázala povznést nad všechny ty ústrky a posměšky a přísliby cen, by musela být velmi statečná. Jen buřič by si dokázal říct: Literaturu si nikdo nekoupí. Literatura je přístupná všem. Pedel nepedel, mně nebudeš zakazovat chodit na trávu. Zamkněte si knihovny, když chcete, ale žádná brána, žádný zámek, žádná záhora nikdy nespoutá svobodu mé mysli.

Ale jakkoli velký byl vliv, jímž na jejich tvorbu působilo zastrašování a kritika – a já věřím, že tento vliv byl nesmírný –, bylo to nepodstatné ve srovnání s druhou obtíží, před kterou stály (stále jsem přemítala nad těmi romanopiskyněmi z počátku devatenáctého století), když své myšlenky začaly přenášet na papír – totiž tou, že za nimi nestála žádná tradice, anebo jen tak kratičká a dílčí, že nebyla k valnému užítku. Pokud jsme totiž ženy, pak naše myšlení prochází přes naše matky. Je zbytečné žádat o pomoc významné mužské autory, jakkoli velké nám mohou

* „Má metafyzický cíl, a to je nebezpečná obsese, zvláště u ženy, protože ženám je málokdy vlastní zdravá mužská láska k rétorice. Je to zvláštní nedostatek u pohlaví, které je jinak primitivnější a materialističtější.“ – *New Criterion* z června 1928.

** „Pokud spolu s níže podepsaným věříte, že autorky románů by měly aspirovat na výtečnost jedině odvážným uznáním omezení jejich pohlaví (Jane Austenová prokázala, s jakou grácií lze toto gesto provést) ...“ – *Life and Letters* ze srpna 1928.

skýtat potěšení. Lamb, Browne, Thackeray, Newman, Sterne, Dickens, De Quincey – kdokoli další – ještě nikdy nepomohl ženě, i když se od nich mohla naučit pár triků a přizpůsobit si je pro svou potřebu. Tiha, krok, tah mužského ducha se příliš liší od jejího, než aby z něj se zdarem vyzdvihla cokoli podstatného. Při těchto rozdílech už nelze jen tak napodobovat. Hned po přiložení pera k papíru by nejspíš zjistila, že nemá k dispozici žádnou obecně sdílenou větu. Všichni velcí romanopisci – Thackeray, Dickens, Balzac – psali přirozenou prózou, svižnou, ne však plytkou, expresivní, ne však vyumělkovanou, která nabírala jejich vlastní odstín, avšak nepřestávala být sdíleným majetkem. Založili ji na větě, která byla v dané době běžná. Věta běžná na počátku devatenáctého století zněla asi takto: „Velkolepost jejich děl byla pro ně důvodem nepřestat, nýbrž kráčet vpřed. Neznali vyššího vzrušení či blaženství než toho, které spočívalo v uplatnění umění, jež ovládali, a v nekonečných pokoleních pravdy a krásy. Úspěšnost vybízí ku snaze – a návyk pak přivádí k úspěchu.“ To je mužská věta; spatříte za ní Johnsona, Gibsona a všechny ostatní. Pro potřeby žen byla taková věta nevhodná. Charlotte Brontëová se vším svým úžasným prozaickým nadáním zakopávala a padala s touto těžkopádnou zbraní v ruku. George Eliot s ní spáchala masakry, jež se vymykají slovům. Jane Austenová se na ni podívala a zasmála se a vynalezla si naprosto přirozenou, úhlednou větu, vhodnou pro vlastní potřeby, a nikdy se od ní neodklonila. I když proto měla menšího literárního génia než Charlotte Brontëová, podařilo se jí nekonečně víc říci. Volnost a plnost výrazu patří k bytostné podstatě umění, a proto tento nedostatek tradice, tato vzácnost a nevhodnost nástrojů musely ženskou tvorbu nesmírně poznamenat. Navíc se kniha neskládá z vět položených jedna vedle druhé, nýbrž z vět vyklenutých (pokud tento obraz pomůže) do arkád a kupolí. Také tento tvar byl vytvořen muži kvůli vlastním potřebám a pro vlastní účely. A nemáme důvod se domnívat, že epická forma či forma básnické hry se pro ženu hodí lépe než věta. Avšak všechny starší literární formy byly v době, kdy se žena stala spisovatelkou, již ztuhl

lé a dané. Jedině román ještě nezestárl, takže jej mohla měkce hníst – možná o důvod víc, proč psala romány. Nicméně kdo i dnes může říci, že „román“ (uvozovkami chci zdůraznit svůj dojem, že to slovo je nepřipadné), že tato nejtvrdější ze všech forem má náležitou podobu pro její potřeby? Bezpochyby uvidíme, že až se bude moci volně hýbat, přetvoří si jej pro sebe; a též si zajistí nějaké nové médium, ne nutně ve verších, pro poezii, která je v ní. Protože právě poezii je stále upíráno vyjádření. A pokračovala jsem v přemítání, jak by žena dnes napsala básnickou tragédií v pěti jednáních – zda by použila verš – zda by spíš nepoužila prózu?

Ale to jsou obtížné otázky, skryté v šeru budoucnosti. Musím je opustit, už proto, že mne podněcují vzdalovat se od tématu do nepropustných lesů, kde se ztratím a kde mne s nejvyšší pravděpodobností sežere divoká zvěř. Nechci – a jsem si jista, že ani vy nechcete – načínat hovor o oně ponuré otázce, již je budoucnost literatury, a tak se tu jen na okamžik zastavím a přivolám vaši pozornost k ohromné roli, kterou v této budoucnosti – nakolik jde o ženy – musí sehrát hmotné podmínky. Kniha se nějak musí uzpůsobit tělu a odhadem by člověk řekl, že knihy žen by měly být kratší a koncentrovanější než knihy mužů a strukturovány tak, aby nevyžadovaly hodiny úporné a nepřerušené práce. Vždy totiž bude docházet k vyrušením. Dále se zdá, že nervy, které živí mozek, se u mužů a u žen liší, a pokud chcete, aby pracovaly co nejlépe a z plných sil, musíte zjistit, jaké zacházení jim vyhovuje – zda jim například vyhovují tyto přednáškové rozvrhy, jak je nejspíš vynalezli mniši před stovkami let –, jaké potřeby střídání práce a odpočinku, když odpočinek nechápeme jako nicnedělání, nýbrž jako cosi odlišného, a čím by se měl odpočinek lišit. To vše se musí probrat a odhalit – to vše tvoří součást problému „ženy a literatura“. A přesto, navázala jsem, opět směřujíc ke knihovně, kde najdu tuto podrobnou studii psychologie žen od ženské autorky? Pokud následkem neschopnosti hrát fotbal nebude ženám povoleno provozovat lékařství –

Naštěstí se v tu chvíli mé myšlenky obrátily jinam.

Konečně jsem v průběhu tohoto bloudění došla k policím s knihami od žijících autorů, mužů i žen – protože dnes píšou ženy skoro stejný počet knih jako muži. Anebo pokud to zcela neplatí, pokud výřečným pohlavím zůstávají muži, pak nepochybně platí, že ženy již nepíšou pouze romány. Vyšly spisy Jane Harrisonové k řecké archeologii, estetická díla Vernon Leeové a knihy Gertrudy Bellové o Persii. Vycházejí knihy o všemožných tématech, jichž by se o generaci dříve žádná žena nemohla dotknout. Vycházejí básně a dramata a kritiky, historická díla a životopisy, cestopisy a odborné a badatelské knihy, a dokonce i pár prací z filosofie a knihy o přírodních vědách a ekonomii. A i když romány převládají, samy romány se možná proměnily díky spřízněnosti s knihami jiného rázu. Přirozená prostota, epický věk ženské tvorby, je možná pryč. Četba a kritika ji možná obdařily širším rozpětím, větší jemností. Sklon k životopisnosti se možná vyčerpal. Psaní možná ženě přestává poskytovat metodu sebevyjádření a stává se uměním. Na několik otázek tohoto druhu by člověk v oněch nových románech mohl najít odpověď.

Namátkou jsem vzala jeden do ruky. Stál u samého kraje knihovny, jmenoval se *Životní dobrodružství* (nebo tak nějak) od Mary Carmichaelové a vyšel právě tento říjen. Podle všeho její první kniha, řekla jsem si, ale je nutné ji číst, jako by to byl poslední svazek v poměrně dlouhé řadě, jako pokračování všech ostatních knih, do kterých jsem nahlížela – básní lady Winchilsea a dramata Aphry Behnové a románů slavné čtveřice. Neboť knihy navazují jedna na druhou, přestože jsme zvyklí posuzovat je odděleně. A musím ji – tuto neznámou ženu – též chápat jako nástupkyni všech ostatních žen, do jejichž životních podmínek jsem nahlédla, a zjistit, co podědila z jejich rysů a omezení. A tak jsem se s povzdechem – protože romány poskytují sedativum místo séra, nechají vás sklouznout do malátných dřímot, namísto aby vás probraly žhavým železem – usadila s blokem a tužkou, abych vytěžila, co půjde, z prvního románu Mary Carmichaelové.

Zpočátku jsem přebíhala zrakem po stránce. Nejdřív si osvojím tah jejích vět, řekla jsem si, a až pak si naložím paměť modrými očima a hnědými očima a co spolu asi mají Chloe a Roger. Na to bude dost času, až se rozhodnu, jestli pracuje perem, anebo krumpáčem. A tak jsem si pár vět ozkoušela na jazyku. Brzy mi bylo jasné, že něco není v pořádku. Hladký skluz věty za větou byl přerušován. Co si se trhalo, cosi drhlo; slovo tu a slovo tam mi mávalo pochodní před očima. „Pouští se z řetězu“, jak se říká ve starých divadelních hrách. Je jako někdo, kdo zapaluje zápalku, ale nic s ní nezažehne, říkála jsem si. Ale proč, ptala jsem se jí, jako kdyby byla se mnou, ti nevyhovuje tvar vět Jane Austenové? Patří všechny do starého železa jen proto, že Emma a paní Woodhousová jsou po smrti? Běda, vzdychla jsem, pokud by to měla být pravda. Protože zatímco Jane Austenová přechází od nápěvu k nápěvu, tak jako Mozart od písně k písni, číst tenhle text bylo jako plout po moři na nekryté lodi. Hup nahoru, žuch dolů. Tato sevrženost, tato krátkodečnost mohla znamenat, že se něčeho bojí. Snad toho, že bude nazvána „sentimentální“, anebo si uvědomuje, že texty žen byly prohlašovány za květnaté, a tak nás zahrnuje trny – ale dokud si trochu pečlivěji nepřečtu nějaký výjev, nemohu si být jista, zda je sama sebou, nebo někým jiným. Každopádně netlumí vitalitu, pomyslela jsem si při pečlivější četbě. Ale navrhuje příliš mnoho fakt. V knížce tohoto rozsahu z nich nebude moci užít ani každý druhý. (Kniha byla proti *Janě Eyrové* asi poloviční.) Nějak se jí ovšem podařilo dostat nás všechny – Rogera, Chloe, Olivii, Tonyho a pana Bighama – do kanoe na řece. Počkej chvilku, řekla jsem a opřela se v křesle, musím to celé pečlivěji uvážit, než půjdu dál.

Vím skoro jistě, říkála jsem si, že Mary Carmichaelová na nás něco hraje. Mám totiž pocit jako na horské dráze, když se vozíček namísto sklouznutí, jak bychom čekali, opět vyřítí vzhůru. Mary zasahuje do očekávané posloupnosti. Napřed rozbila větu a teď rozbila posloupnost. Dobrá, na obojí má plné právo, pokud to činí ne kvůli rozbíjení, nýbrž vytváření. Nemohu si být jista, zda jde o jedno,

či o druhé, dokud se nestřetla se situací. Dám jí veškerou volnost výběru, řekla jsem, jaká ta situace bude. Jestli chce, ať ji udělá z plechovek a starých konvic, ale musí mě přesvědčit o své víře, že to je situace – a pak, když ji vytvořila, se s ní musí střetnout. Musí poskočit. A odhodlána splnit vůči ní svou povinnost jakožto čtenář, pokud ona splní svou povinnost vůči mně jakožto autor, jsem obrátila stránku a četla... Odpusťte mi, že se přerušuji takhle znenadání. Nejsou tu žádní muži? Slibujete mi, že se tamhle za tím červeným závěsem neukrývá postava sira Charrese Birona? Ujišťujete mne, že tu jsme samé ženy? Pak vám mohu říci, že bezprostředně následující slova, která jsem přečetla, zněla – „Chloe měla Olivii ráda...” Nebudte zaražené. Nečervenejte se. Přiznejme si v soukromí naší výlučné společnosti, že takové věci se občas stávají. Někdy ženy mají rády ženy.

„Chloe měla Olivii ráda,” četla jsem. A pak jsem si náraz uvědomila, k jak ohromné změně tu došlo. Bylo to možná poprvé v literatuře, kdy Chloe měla Olivii ráda. Kleopatra Octavii ráda neměla. A jak neskonale by se Antonius a Kleopatra proměnil, kdyby tomu bylo naopak! Za daného stavu věcí, říkala jsem si (popouštějíc svou mysl – obávám se – stranou od *Životních dobrodružství*), je celá věc zjednodušená, je absurdně – smím-li to tak říct – zkonvencionalizována. Kleopatra vůči Octavii chová jediný cit: žárlivost. Je vyšší než já? Jaký nosí účes? Možná, že drama nic víc nevyžadovalo. Ale o kolik by bylo zajímavější, kdyby se vztah těch dvou žen jevil složitěji. Všechny tyto vztahy mezi ženami (říkala jsem si, rychle si vybavujíc tu úžasnou galerii fiktivních žen) jsou příliš prostinké. Co vše bylo ponecháno stranou, nevyzkoušeno. A snažila jsem si vybavit z četby jakýkoli případ, kdy dvě ženy vystupují jako přítelkyně. K pokusu dojde v *Dianě na křížovkách*. V Racinovi a v řeckých tragédiích samozřejmě najdeme důvěrnice. Tu a tam se objeví matky a dcery. Ale takřka bez výjimky je text líčí ve vztahu k mužům. Jak zvláštní představa, že všechny velké fiktivní ženy byly až do dob Jane Austenové nejen viděny druhým pohlavím, ale též viděny pouze ve vztahu k druhému pohlaví. A jak malou část žen-

ského života přitom tento vztah tvoří a jak málo může i o něm vědět muž, když jej pozoruje přes černé anebo růžové brýle, které mu na nos nasadí sex. Odtud možná pramení pozoruhodná povaha ženy v literatuře, udivující krajnosti její krásy a hrůzy, její proměny od božské dobrotivosti k pekelné hříšnosti – protože tak ji vidí milenec, když jeho láska roste či mizí, když je blažená či nešťastná. To samozřejmě platí méně o romanopiscích devatenáctého století. Zde žena nabývá na rozličnosti a komplikovanosti. Možná dokonce právě touha psát o ženách muže postupně vedla k opuštění poetického dramatu, které se svou prudkostí mohlo hrdinky využít jen nepatrně, a vynalézt román jakožto vhodnější schránku. I tak zůstává očividné (dokonce i u Prousta), že muž je ve svém poznání ženy strašlivě omezený a jednostranný – právě tak, jako žena ve svém poznání mužů.

Také, pokračovala jsem opět s pohledem na stránku, se jasně ukazuje, že ženy mají (stejně jako muži) i jiné zájmy než věčné starosti domácího života. „Chloe měla Olivii ráda. Zařídily si společnou laboratoř...” četla jsem dál a zjistila, že tyto dvě mladé ženy se věnovaly rozmělnování jater, čímž podle všeho vzniká lék proti zhoubné anémii, přestože jedna z nich byla vdaná a měla – myslím, že se nepletu – dvě malé děti. A toto všechno se samozřejmě muselo vynechávat, takže úžasný portrét fiktivní ženy vyhlíží jako příliš prostinký a příliš monotónní. Předpokládejme například, že by muži byli v literatuře zastoupeni pouze jako milovníci žen a nikdy jako přátelé mužů, jako vojáci, myslitelé, snílci. Jak málo partií v Shakespearových hrách by jim mohlo náležet! Jak by literatura trpěla! Možná by nám zůstala větší část Othella a podstatný díl Antonia – ale žádný Caesar, žádný Brutus, žádný Hamlet, žádný Lear, žádný Jacques – literatura by byla neuvěřitelně ochuzena, a také skutečně je nezměrně ochuzena dveřmi, které bouchaly před ženami. Provdány proti své vůli, zavřené v jediném pokoji a připoutané k jediné činnosti – jak by je dramatik mohl plně, poutavě či pravdivě popsat? Jediným možným tlumočníkem byla láska. Básník byl nucen k vášni, anebo k zatrpklosti, pokud se ovšem nerozho-

dl „nenávidět ženy“, což v drtivé většině případů znamenalo, že pro ně nebyl přitažlivý.

Pokud tedy Chloe má Olivii ráda a zařídily si společnou laboratoř (což samo o sobě učiní jejich vztah rozmanitějším a trvalejším, protože bude méně osobní), pokud Mary Cramichaelová umí psát (a jistý rys jejího stylu mne již začínal poutat), pokud má vlastní pokoj (čímž si nejsem zcela jista) a pokud má svých pět set ročně (ale to se teprve musí prokázat), pak myslím, že došlo k čemusi velmi důležitému.

Protože pokud Chloe má Olivii ráda a Mary Carmichaelová ví, jak to vyjádřit, pak zažehne pochodeň v té rozlehlé síni, kam ještě nikdo nevstoupil. Je tam samé pološero a hluboký stín, jak v těch točitých jeskyních, kde chodíme se svíčkou a nakukujeme nahoru a dolů, nevědouce, kam šlápnout. A začala jsem knížku číst znovu a četla jsem, jak Chloe pozoruje Olivii, která klade kádinku na polici a říká, že je čas, aby se vrátila k dětem. Takový výjev nebyl spatřen od počátku světa, zvolala jsem. A i já jej sledovala velmi zvědavě. Chtěla jsem totiž uvidět, jak se Mary Carmichaelová dala do díla, aby zachytila tato nezaznamenaná gesta, ta nevyřčená či nedořečená slova, která se utvářejí, ač nejsou o nic hmatatelnější než stíny můr na stropě, když jsou spolu ženy samy, neozářeny vrtošivým a pestrým světlem druhého pohlaví. Bude muset zadržet dech, řekla jsem si při čtení, pokud to má zvládnout, protože ženy jsou tak podezřívavé ke každému zájmu, za nímž nestojí nějaký očividný motiv, tak strašlivě přivyklé na skrývání a útlak, že zmizí při prvním zakmitnutí oka, které se pozorně obrátí jejich směrem. Jediný způsob, jak to můžeš dokázat, radila jsem v myšlenkách Mary Carmichaelové, jako by tu byla se mnou, je mluvit o něčem jiném a vytrvale se dívat z okna a takto si (ne tužkou v bloku, nýbrž tím nejtěsnějším z těsnopisů) slovy takřka ještě neslabikovanými poznamenat, co se děje, když Olivia – tento organismus, jenž po milion let stál ve skalním stínu – cítí, jak na ni dopadá světlo, a vidí, jak se k ní blíží kus zvláštní potravy – poznání, dobrodružství, umění. A ona natahuje ruku, říká jsem si a pozvedla opět oči od strán-

ky, a musí nalézt nějakou zcela novou kombinaci svých schopností, tak vysoce rozvinutých pro jiné potřeby, aby nově požírela starým, aniž by narušila nekonečně jemnou a složitou rovnováhu celku.

Avšak běda, učinila jsem něco, co jsem nechtěla – bezmyšlenkovitě jsem sklouzla k chvále vlastního pohlaví. „Vysoce rozvinuté“ – „nekonečně jemné“ – to jsou nepochybně pochvalná přízviska a chválit vlastní pohlaví je vždycky podezřelé a často hloupé. A navíc, jak to lze v tomto případě obhájit? Nelze přijít k mapě a říct, že Kolumbus objevil Ameriku a že Kolumbus byla žena, anebo vzít jablko a utrousit, že Newton odhalil zákony gravitace a že Newton byla žena, anebo vzhlednout k obloze a říct, že nám nad hlavami létají letadla a že letadla vynalezly ženy. Na zdi není vyznačena žádná ryska, již lze změřit přesnou výšku žen. Nemáme žádné metry, úhledně rozčleněné na drobné dílky, které bychom přiložily k vlastnostem dobré matky nebo k oddanosti dcery, k věrnosti sestry či ke zručnosti domácí paní. Jen pár žen zatím získalo univerzitní titul a v rozsáhlých profesních oblastech – v armádě a námořnictvu, v obchodě, politice a diplomacii – jsou takřka neznámé. I v této chvíli zůstávají takřka mimo systém. Ale pokud chci znát vše, co se člověk může dozvědět například o siru Hawleym Buttsovi, stačí mi otevřít Burka či Debretta a zjistím, že získal ten a ten akademický titul, že vlastní rezidenci, má dědice, působil jako ministerský tajemník, zastupoval Velkou Británii v Kanadě a obdržel jistý počet čestných titulů, úradů, vyznamenání a dalších ocenění, jimiž jsou nesmazatelně vyznačeny jeho zásluhy. Jen sama Prozřetelnost může o siru Hawleym Buttsovi vědět víc.

Když proto o ženách prohlašuji „vysoce rozvinuté“, „nekonečně jemné“, nemám možnost ověřit svá slova ve Whitakerovi, Debrettovi ani v Univerzitní ročence. Co za této situace mohu dělat? A znovu jsem se podívala na knihovnu. Stály tam životopisy: Johnson a Goethe a Carlyle a Sterne a Cowper a Shelley a Voltaire a Browning a mnoho jiných. A začala jsem přemýšlet o všech těch velikánech, kteří z toho či onoho důvodu obdivovali, vyhledáva-

li, milovali, důvěřovali, žili s –, psali o –, věřili v – a projevovali cosi, co lze popsat jedině jako jistou potřebu a závislost ve vztahu k jistým osobám druhého pohlaví. Netvrdila bych, že všechny tyto vztahy byly dokonale platonické, a sir William Joynson Hicks by to nespíše popřel. Ale velmi bychom těmto osvěceným mužům ukřivdili tvrzením, že z těch družných svazků čerpali jen pohodlí, lichotky a tělesné slasti. Očividně se jim dostávalo čehosi, co jejich vlastní pohlaví nebylo s to poskytnout, a možná by nebylo unáhlené to vymezit blíže (aniž bychom citovali bezpochyby rapsodická slova básníků) jako určitý stimul, určitou obnovu tvůrčí síly, jíž obdařit je v moci jedině opačného pohlaví. Otevřel dveře do salónu či dětského pokoje, říkala jsem si, a našel ji třeba mezi dětmi, anebo s kouskem výšivky na kolenou – každopádně vprostřed jakéhosi odlišného uspořádání a jiné životní soustavy, a kontrast mezi tímto a jeho světem, jímž mohly být soudní dvory anebo Dolní sněmovna, okamžitě ožil a nabyl na síle a i při nejprostším rozhovoru vyplynul tak přirozený rozdíl názorů, že jeho vysušené myšlenky získaly novou plodnost; a pohled na ni, jak tvoří v médiu jiném než on, tak podnítil jeho tvůrčí schopnost, že jeho sterilní mysl začala nepozorovaně znovu splétat nit a on našel větu či výjev, který scházel, když si nasazoval klobouk a šel ji navštívit. Každý Johnson má svou Thralovou a z nějakého podobného důvodu na ní lpí, a když se Thralová vdá za svého italského učitele hudby, Johnson se skoro zblázní vztekem a odporem, ne pouze proto, že se mu bude stýskat po příjemných večerech v Streathamu, ale proto, že světlo jeho života bude „jak vyhaslé“.

A aniž bychom, my ženy, byly doktorem Johnsonem, Goethem, Carlylem či Voltaiem, můžeme – i když velmi odlišně od těchto velikánů – pocítit povahu této spletitosti a sílu této vysoce rozvinuté tvůrčí schopnosti u žen. Vejdeme do pokoje – ale příliš bychom napínaly možnosti angličtiny a celá hejna slov by musela neoprávněně vzlétnout k existenci, než by žena mohla říci, co se stane, když vejde do pokoje. Pokoje se tolik liší! Jsou klidné anebo hlučné, s vyhlídkou k moři anebo naopak s oknem na vě-

žeňský dvůr, se šňůrami s prádlem anebo živoucí opály a hedvábím, jsou tvrdé jak žíně anebo měkké jak peří – stačí vejít do kteréhokoli pokoje v kterékoli ulici a celá tato krajně složitá síla ženství nám vlétne do tváře. A jak jinak? Vždyť ženy seděly zavřené celé ty miliony let, takže dnes už i zdi prosákly jejich tvůrčí silou, která natolik přetížila savou schopnost cihel a malty, že se nevyhnutně musí zapřáhnout do per a štětců a obchodu a politiky. Ale tato tvůrčí schopnost se velmi liší od tvůrčí schopnosti mužů. A je nutno uzavřít, že by byla tisíckrát škoda, kdyby podlehla omezením či vyšla nadarmo, neboť ženy ji získaly staletými nejdrastičtější kázně a nic jim ji nemůže nahradit. Byla by tisíckrát škoda, kdyby ženy psaly jako muži anebo žily jako muži anebo vypadaly jako muži, protože jestliže – vezmeme-li v potaz šířost a rozličnost světa – pouhá dvě pohlaví zdaleka nevyhovují, jak potom vystačit s jedním? Nemá výchova spíše než podobnosti předvést a posílit rozdíly? Vždyť už teď se až příliš podobáme, a kdyby se nějaký průzkumník vrátil a přinesl zprávu o odlišných pohlavích, vykukujících přes větve jiných stromů v jiných nebesích, nic by lidstvu neposloužilo lépe – a navíc bychom všichni měli nevýslovné potěšení sledovat profesora X, jak se žene pro svá měřidla, aby prokázal, že je „nadřazený“.

Mary Carmichaelová, říkala jsem si, stále trochu povznesena nad stránkou, si své dílo opatří jako pouhý pozorovatel. Skutečně se obávám, že bude v pokušení stát se tím, co pokládám za méně zajímavou odrůdu druhu – romanopiscem naturalistickým, a ne kontemplativním. Může pozorovat tolik nových skutečností. Nemusí se již omezovat na úctyhodné domy lepších středních vrstev. Bez laskavosti, bez shovívavosti, v duchu přátelství půjde do oněch malých, zatuchlých pokojů, kde sedí kurtizána, dívka a dáma s mopslíkem. Stále tam sedí v hrubých konfekčních šatech, které jim mužský autor chtě nechtě musel přetáhnout přes ramena. Ale Mary Carmichaelová, milé dámy, vezme do ruky nůžky a přistříhne jim je přesně ke každému důlku a ohybu. Bude to prazvláštní pohled, až na to dojde, na všechny ty ženy, jaké skutečně jsou, ale musí-

me trochu počkat, protože Mary Carmichaelová bude stále obtížena břemenem váhavosti v přítomnosti „hříchu“, kterou jí odkázalo naše sexuální barbarství. Na nohou bude stále vláčet obnošené staré řetězy své společenské třídy.

Většina žen ovšem nejsou děvky ani kurtizány a nevyšedávají také celá letní odpoledne, halíce mopslíky v prachovém sametu. Ale co tedy dělají? A tu se mi před vnitřním zrakem vynořila jedna z těch dlouhých ulic někde na jih od řeky, jejíž táhnoucí se řady zalidnili nesčetní obyvatelé. Zrakem představitosti jsem viděla velmi starou dámu, jak přechází řeku, zavěšena do ženy středního věku, snad do dcery, obě s tak ctihodným obutím a kožešinami, že když se odpoledne oblékají, jistě to je rituál, a samotné šaty pak v letních měsících odloží do skříní s kafrem. Přecházejí silnici, když se rozsvěcí lampy (neboť soumrak je jejich oblíbená hodina), jako to jistě činily celá léta. Starší ženě táhne na osmdesát, ale kdybyste se jí zeptaly, co pro ni život znamenal, řekla by, že si vzpomíná na ulice osvětlené pro bitvu u Balaclavy anebo že slyšela salvy v Hyde Parku při narození krále Edwarda VII. A kdybyste ten okamžik chtěly upoutat datem a obdobím a zeptaly se jí: Ale co jste dělala pátého dubna 1868, anebo druhého listopadu 1875, podívala by se zmateně a řekla, že si na nic nevzpomíná. Vždyť všechny večere už uvařila, talíře a hrnky umyla, děti vypravila do školy a ony zmizely do světa. Nic z toho ze všeho nezbyvá. Všechno minulo. Žádný životopis, žádná historie se o tom nezmíní. A romány, aniž by chtěly, nevyhnutně lžou.

Všechny tyto nekonečně temné životy čekají na zaznamenání, oslovila jsem Mary Carmichaelovou, jako kdyby byla se mnou, a v myšlenkách jsem dál procházela londýnskými ulicemi a cítila v představitosti tlak němoty, nahromaděnost nezapsaného žití, ať už vycházející z žen na uličních nárožích s rukama v bok a prsteny zabořenými do tlustých, naběhlých prstů, jak při hovoru rozhazují rukama jakoby v tempu Shakespearových slov, anebo z prodavaček fiálek a prodavaček sirek a starých bab usazených na zápraží anebo z přeplouvajících dívek, jejichž tváře jak vl-

ny ve slunci a pod oblaky odrážejí příchod mužů a žen a blikavá světla výkladních skříní. To všechno budeš muset prozkoumat, řekla jsem Mary Carmichaelové, a držet svou pochodeň pevně v ruce. Především pak musíš osvětlit svou vlastní duši s jejími hloubkami a mělčinami a ješitnostmi a velkorysostmi a říct, co pro tebe znamená tvá krása či tvá obyčejnost a jaký je tvůj vztah ke věčně proměnlivému a točícímu se světu rukavic a střevíců a doplňků kolébajících se nahoru a dolů mezi slabými pachy unikajícími z parfumérských lahviček přes arkády šatových látek po podlaze z falešného mramoru. V představách jsem totiž vešla do obchodu. Byl vyložen černou a bílou dlázkou a byly v něm rozvěšeny barevné stuhy, jejichž krása brala dech. Mary Carmichaelová by se tu mohla krátce stavit, pomyslela jsem si, protože tento pohled by se propůjčil peru právě tak vhodně jako kterýkoli zasněžený vrchol či skalní rokli v Andách. A za pultem též stojí dívka – její pravdivou historii bych četla raději než stopadesátý životopis Napoleona či sedmdesáté pojednání o Keatsovi a jeho užívání miltonovské inverze, kterou teď sepisuje profesor Z a jemu podobní. A pak jsem jí velmi obezřetně, po špičkách (tak jsem zbabělá, tak se obávám důtek, které mi už jednou málem dopadly na hřbet) šla pošeptat, že by se také měla naučit – bez zatrpklosti – smát ješitnostem (anebo raději řekněme zvláštnostem, protože to je méně urážlivý výraz) druhého pohlaví. V týle máme totiž skvrnu velikosti šilinkové mince, kterou samy nikdy nespátříme. Popsat tu skvrnu velikosti šilinku v týle – to je jedna z dobrých služeb, jež může poskytnout jedno pohlaví druhému. Vzpomeňte si, jak ženám prospěly Iuvenaliovy komentáře či Strindbergova kritika. Vzpomeňte, s jakou humánností a brilancí muži ženám od nejdávnějších dob ukazovali to tmavé místo v týle! A kdyby Mary byla velmi smělá a velmi čestná, postavila by se za druhé pohlaví a řekla nám, co tam našla. Nikdy nelze nakreslit pravdivý obraz muže jako celku, dokud žena nepopíše tu skvrnu velikosti šilinku. Pan Woodhouse a pan Causabon mají skvrny té a té velikosti, té a té povahy. Samozřejmě, že žádný rozumný člověk by jí neradil záměrně se zabývat výsměchem a karika-

turou – literatura prokazuje marnost všeho, co je psáno v tomto duchu. Buď pravdivá, řekly bychom, a výsledek určitě bude neskonale zajímavý. Bezpochyby obohatíš komedii. Bezpochyby odhalíš nová fakta.

Byl ovšem nejvyšší čas sklopit zas oči ke stránce. Namísto spekulací o tom, co by Mary Carmichaelová mohla napsat a měla napsat, bude lepší se podívat, co skutečně napsala. A tak jsem začala znovu číst. Vzpomněla jsem si, že mi na ní určité věci vadily. Rozbila větu Jane Austenové, a nedala mi tak šanci pogratulovat si k mému neomylnému vkusu, k mému náročnému uchu. Vždyť nač říkat: „Ano, ano, to je velmi pěkné, ale Jane Austenová psala mnohem líp než ty,” když jsem musela připustit, že se v ničem nepodobají. Pak zašla dále a rozbila posloupnost – očekávané uspořádání. Možná to učinila nevědomky a pouze dala věcem jejich přirozený řád, jako by to učinila žena, kdyby psala jako žena. Ale účinek byl poněkud matoucí: nelze vidět, jak se navrhuje vlna, jak se za rohem blíží krize. Proto jsem se nemohla vychloubat ani hloubkou svých citů, ani pronikavými znalostmi lidské duše. Kdykoli jsem se totiž chystala cítit obvyklé věci na obvyklých místech – o lásce, o smrti –, ta otravná kreatura mnou zaškubala a odtáhla mne pryč, jako kdyby důležitý bod nadesel až o něco dále. A tak mi znemožnila vyrukovat s duniivými frázemi o „prazákladních pocitech”, o „sdíleném lidství”, o „hlubinách lidské duše” a všemi dalšími obraty, které nás podporují ve víře, že přes všechnu chytrost na povrchu jsme vespod velmi vážní, velmi hlubocí a velmi lidští. Přiměla mne naopak cítit, že namísto vážnosti a hloubky a humanity může být člověk – a ta myšlenka byla mnohem méně svůdná – jen duševně líný a navíc konvenční.

Ale četla jsem dál a povšimla si jistých dalších skutečností. Nebyla žádný „géníus” – to bylo zřejmé. Neprojevovala nic na způsob lásky k Přírodě, plamenné představitosti, nespoutané poetičnosti, brilantní inteligence, zadumané moudrosti jejích velkých předchůdkyň, lady Winchilsea, Charlotty Brontëové, Emily Brontëové, Jane Austenové a George Eliot; neuměla psát s melodičností a důstoj-

ností Dorothy Osbornové – skutečně, nebyla ničím víc než chytrou dívkou, jejíž knihy vydavatel do deseti let bezpochyby skartuje. Nicméně měla jisté přednosti, které znám s mnohem větším nadáním ještě před půl stoletím scházely. Muži pro ni již nebyli „nepřátelskou stranou”, nemusela už marnit čas a táhnout proti nim, neměla proč šplhat na střechu a ničit mír své duše zapovězenou touhou cestovat, získat zkušenosti a poznat svět a lidi. Strach a nenávisť takřka zmizely anebo se ukázaly jen ve stopách v mírně přehnané radosti ze svobody, ve sklonu přistupovat k druhému pohlaví spíš uštěpačně a satiricky než romanticky. A bylo nepochybné, že se jakožto romanopyskyně těšila určitým přirozeným výhodám vyššího řádu. Její senzibilita byla velmi obsáhlá, dychtivá a svobodná. Reagovala i na takřka nevnímání dotyk. Jak rostlina čerstvě postavená na vzduch se lačně sytila každým pohledem i zvukem, který jí přešel přes cestu. Též se velmi citlivě a zvědavě pohybovala mezi takřka neznámými či nezaznamenanými věcmi; posvítla na drobné předměty a ukázala, že možná vůbec nejsou tak malé. Vynesla na světlo, co bylo pohřbeno v zemi, a přiměla nás k zamýšlení, proč bylo potřeba to pohřbívat. Přes všechnu její neobratnost a nedostatek podvědomého vlivu dlouhé tradice, díky níž i poslední zákruta Thackerayova či Lambova pera lahodí uchu, jsem začínala věřit, že zvládla první velkou lekci. Psala jako žena, avšak jako žena, která zapomněla, že je ženou, takže její stránky oplývaly onou zvláštní sexualitou, která se dostavuje jen tehdy, když si pohlaví přestává uvědomovat samo sebe.

To vše jí bylo ku prospěchu. Ale žádná hojnost počitků ani jemnost vnímání není co platná, dokud Mary nedokáže z prchavého a osobního vybudovat onu trvalou stavbu, která stojí pevně a bez otřesů. Slíbila jsem, že počkám, dokud se nestřetne se „situací”, čímž jsem mínila – dokud nalákáním, svoláním a shromážděním všech detailů neprokáže, že neklouže jen po povrchu, nýbrž nahlíží též do hloubek. Teď je ten čas, řekla by si v určitém okamžiku, kdy bez jakéhokoli násilného kroku mohu předvést celkový smysl. A začala by – jak nezaměnitelný je ten první zá-

chvěl – vábit a přivolávat a v paměti by vyvstaly polozapomenuté, možná zcela triviální drobnosti z jiných kapitol, utroušené cestou. A ona by nás přiměla pocítit jejich přítomnost, zatímco nějaká postava zcela přirozeně šije nebo kouří dýmku, a s postupem řádků bychom se všichni cítili, jako bychom vyšli na vrchol světa a viděli svět majestátně rozložený pod námi.

Každopádně se o to snažila. A když jsem ji pozorovala, jak se připravuje k té zkoušce, uviděla jsem – ale doufala jsem, že ona je nevidí – ty biskupy a děkany, doktory a profesory, patriarchy a pedagogy, jak na ni všichni pokřikují varování a rady. Tohle nemůžeš a tohle nedělej! Přístup na trávník povolen jen vědcům a profesorům! Dámy vpuštěny jedině s doporučujícím dopisem! Ambiciózní a šarmantní autorky románů tudy! Takto na ni doráželi, jak dav u překážky na dostizích, a jejím úkolem bylo přeskóčit překážku, aniž by se podívala napravo či nalevo. Pokud se zarazíš a ulevíš si kletbou, jsi ztracená, řekla jsem jí, a právě tak, pokud se zastavíš, aby ses jim vysmála. Zaváhání či chybička, a je po tobě. Mysli jen na skok, modlila jsem se, jako kdybych na její hřbet vsadila všechny své peníze, a ona přelétla jak pták. Ale následovala další překážka a pak zas další. Váhala jsem, zda má dostatečnou výdrž, protože tleskání a volání rozdíralo nervy. Ale ona se hnala ze všech sil. Když vezmeme v úvahu, že Mary Carmichaelová není žádný génius, nýbrž neznámá dívka píšící svůj první román vsedě na posteli, bez dostatku oněch žádoucích věcí, času, peněz a volnosti, pak je docela úspěšná, říkala jsem si.

Dejte jí ještě sto let, říkala jsem si při četbě posledních kapitoly – nosy a obnažená ramena lidí se ukazovaly hole proti hvězdnému nebi, protože kdosi trhl závěsem v obyvacím pokoji –, dejte jí vlastní pokoj a pět set ročně, nechte ji říct, co má na duši, a vynechat půlku toho, o čem teď píše, a dřív či později vytvoří lepší knihu. Za sto let bude básnířkou, řekla jsem, kladouc *Životní dobrodružství* od Mary Carmichaelové na konec příhrádky.

VI.

Druhého dne nezacloněnými okny v prašných sloupech dopadalo dovnitř říjnové ranní světlo a z ulice se pozvedal hluk dopravy. Londýn tedy opět natahoval pero, továrnou probíhal ruch, stroje se dávaly do pohybu. Po vši té četbě bylo lákavé vyhlédnout z okna a podívat se, co šestadvacátého října 1928 ráno Londýn dělá. A co Londýn dělal? Zdálo se, že nikdo nečte *Antonia a Kleopatru*. Shakespeareovy hry byly Londýnu podle všeho zcela lhostejné. Nikdo se zbla nezajímal – a já jim to nevyčítám – o budoucnost literatury, o smrt poezie či o to, zda průměrná žena rozvine prozaický styl, který by zcela vyjádřil jejího ducha. Kdyby někdo názory na tyto věci napsal křídou na chodník, nikdo by se nesehnul, aby si je přečetl. Nonšalance spěchajících nohou by je v půlhodině setřela. Tady šel poslíček a tamhle žena venčila psa na vodítku. Na londýnské ulici fascinuje to, že žádní dva lidé si nikdy nejsou podobní; zdá se, že každý je upoután k nějaké vlastní, soukromé záležitosti. Obchodníci si nesli své aktovky, tuláci drkotali holemi o zábradlí a přítelíčkové, kterým ulice slouží místo klubu, zdravili muže v povozech a udělovali rady, aniž by se jich kdo ptal. Projížděly pohřby a lidé, náhle upomenutí na pomíjivost vlastních těl, smekali klobouky. A pak velmi distinguovaný pán pomalu vyšel na zápraží a zastavil se, aby se vyhnul srážce s chvátající dámou, která si tak či onak opatřila nádherný kožíšek a kytici parmských fial. Všichni působili odděleně, pohroužení do sebe, s vlastními cíli a potřebami.

V tom okamžiku, jak se to v Londýně stává často, nastalo naprosté ztišení a pozdržení ruchu. Nic nejelo ulicí; nikdo nešel. Z platanu na konci ulice se odpoutal jediný list a v této pauze a přerušení spadl. Bylo to jaksi, jako by spadlo znamení, znamení poukazující k síle ve věcech, kterou jsme přehlíželi. Zdálo se, že poukazuje k řece, jež nezřetelně plynula kolem, kolem rohu, po ulici, a brala s sebou lidi a pohupovala jimi v proudu, tak jako proud v Oxbridgi s sebou bral studenta v lodce a mrtvé listí. Teď přenášel z jedné strany ulice na druhou úhlopříčně dívku

v nových kozačkách a pak mladíka v kaštanovém svrchníku. Též přinášel taxi a svedl všechny tři dohromady v bodě přesně pod mým oknem, kde taxi zajelo k chodníku. Dívka a mladík se zastavili, nastoupili do taxíku, a pak auto klouzavě odplulo, jako by je proud strhl jinam.

Ten výjev byl poměrně obvyklý. Zvláštní byl ten rytmičtý řád, jímž jej obdařila má mysl, a skutečnost, že běžný pohled na dva lidi nastupující do taxíku měl tu moc vyjádřit jejich vlastní zdánlivé uspokojení. Pohled na dva lidi, jak jdou po ulici a setkají se na nároží, nejspíš v mysli uvolní nějaké napětí, pomyslela jsem si, pozorující taxi, jak se obrací a vyjíždí. Možná, že uvažovat (jako jsem to teď dva dny činila) o jednom pohlaví jakožto odlišném od druhého vyžaduje námahu. Sváří se s jednotou ducha. Teď tato námaha ustala a jednotu obnovil pohled na dvojici lidí, jak se scházejí a nastupují do taxíku. Mysl je bezpochyby velmi tajuplný orgán, přemítala jsem a narovnála se v okně, o kterém se vůbec nic neví, přestože na něm tak neskonale závisíme. Proč mám pocit, že duše obsahuje rozdíly a protiklady, tak jako tělo ze zřejmých příčin obsahuje napětí? Co míníme „jednotou ducha“, dumala jsem, protože duch má zjevně tak velkou schopnost zkoncentrovat se v libovolném okamžiku v libovolném bodě, že se zdá, jako by neměl žádný vymezený stav bytí. Může se například oddělit od lidí na ulici a uvažovat o sobě odděleně od nich, jak na ně shlíží z okna. Anebo může spontánně přemýšlet s ostatními lidmi, jako například v davu, který čeká, až někdo vyhlásí nějakou zprávu. Může se v myšlenkách vracet přes své otce či své matky, tak jako jsem řekla, že písíci žena v myšlenkách prochází přes své matky. A pokud jste ženou, pak vás často překvapí náhlé rozštěpení vědomí, třeba při průchodu Whitehallem, když se z přirozeného dědice této civilizace naopak náhle ocitnete vně, cizí a kritická. Je zřejmé, že duch stále mění své ohnisko a uvádí svět do různých perspektiv. Nicméně zdá se, že některé z těchto stavů ducha, byť přijaty spontánně, jsou méně pohodlné než jiné. Abychom se v nich udrželi, podvědomě něco zadržujeme, a toto potlačení si začne vyžadovat úsilí. Ale možná existuje nějaký stav ducha, ve kterém bychom

všichni prodlévali bez námahy, protože není třeba nic zadržovat. A možná, říkala jsem si při návratu od okna, že tohle je jeden z nich. Vždyt při pohledu, jak ta dvojice nastupuje do taxíku, má mysl nepochybně cítila, jako kdyby se po rozdělení opět slila v přirozeném spojení. Zjevným důvodem by bylo to, že je přirozené, aby obě pohlaví spolupracovala. Hluboký, i když snad iracionální instinkt nás vede k teorii, že spojením muže a ženy vzniká nejvyšší uspokojení, nejuplněnější blaženost. Avšak pohled na ty dva lidi nastupující do taxíku a uspokojení, jehož se mi dostalo, mě též přiměly k otázce, zda v mysli přebývají dvě pohlaví odpovídající dvěma pohlavím těla a zda k dosažení úplného blaha a štěstí též vyžadují spojení. A nato jsem si amatérsky načrtla plán duše, kdy v každém z nás sídlí dvě síly, jedna mužská, jedna ženská, a v mužském mozku převládá muž nad ženou, zatímco v ženském mozku převládá žena nad mužem. Obvyklý a pohodlný stav je ten, kdy oba žijí společně a harmonicky a duchovně spolupracují. Pokud jste muž, i ženská část mozku musí působit, a také žena musí být ve styku s mužem uvnitř sebe. Snad právě to chtěl Coleridge vyjádřit větou, že velký duch je androgynní. Právě když dochází k tomuto splynutí, je duch plně oplodněn a využívá všech svých schopností. Možná, že mysl, jež je plně mužská, nemůže nic vytvořit, právě jako mysl čistě ženská, říkala jsem si. Ale bylo by dobré ozkoušet, co se míní mužským ženstvím, a co naopak ženským mužstvím, tím, že se zastavíme a podíváme na pár knih.

Když Coleridge řekl, že velký duch je androgynní, jistě tím nemínil, že takový duch nějakým zvláštním způsobem soucítí s ženami: není to duch, jenž by se podjal jejich obhajoby či zasvětil život jejich výkladu. Možná, že androgynní duch má k těmto distinkcím menší sklon než mysl jednopohlavní. Snad mínil to, že androgynní duch je rezonantní a porézní, že přenáší emoci bez zábran, že je přirozeně tvůrčí, bez příměsí a nerozdělen. Pro příklad androgynního, mužsky ženského ducha se vracíme k duchu Shakespearovu, i když není známo, co si Shakespeare myslel o ženách. A pokud ke znakům plně rozvinutého ducha skutečně patří to, že o pohlaví nepřemýšlí specificky či od-

děleně, pak je dnes dosažení tohoto stavu mnohem obtížnější než dřív. Zde jsem přistoupila ke knihám žijících autorů, zastavila se a přemítala, zda tato skutečnost nestojí u kořene čehosi, co mne dlouho mátl. Žádná doba neměla tak vypjaté vědomí pohlavnosti jako naše, a nespočetné knihy napsané muži o ženách z Britského muzea jsou toho důkazem. Na vině je bezpochyby kampaň sufražetek. Musela v mužích vybudit neobyčejnou touhu po sebepotvrzení. Musela je přinutit, aby položili důraz na své vlastní pohlaví a na jeho rysy, o nichž by je nenapadlo uvažovat, kdyby nebyly zpochybněny. A když je člověk zpochybněn, být třeba pár ženami v černých čepcích, a pokud nebyl zpochybněn nikdy dřív, pak se začne mstít přehnaně. To možná objasňuje některé rysy, které, pokud si vzpomínám, jsem tu našla, říkala jsem si, když jsem vyjímala nový román od pana A, který se nachází na vrcholu kariéry a recenzenti si jej zjevně velmi váží. Otevřela jsem tu knihu. Skutečně bylo potěšením číst zas mužské psaní. Bylo – po textech žen – tak bezprostřední, tak přímé. Vyznávalo nesmírnou svobodu ducha, osobní volnost, sebevědomí. Skýtalo to až tělesné blaho, nacházet se v přítomnosti tohoto dobře živeného, kvalitně vzdělaného, svobodného ducha, jenž nepoznal zábrany ani protivenství a od narození měl plnou volnost napnout síly, kterýmkoli směrem chtěl. To vše bylo obdivuhodné. Ale po přečtení pár kapitol se zdálo, že se přes stránku snesl stín. Byl to rovný tmavý pruh, stín jakoby ve tvaru písmene „I“ – stín „já“. Člověk začal uhýbat sem a tam, aby pohledem zachytil krajinu za ním. Nevěděla jsem s jistotou, zda to byl skutečně strom, anebo jdoucí žena. Vždycky vás zahrnovalo zpět písmeno „I“. To „I“, to „já“, mne začínalo unavovat. Ne že by to „já“ nebylo „já“ svrchovaně úctyhodné, čestné a logické, tvrdé jak ořech a po staletí pulírované kvalitní výukou a dobrým jídlem. Ctím a obdivuji to „já“ z hloubi duše. Ale – tady jsem obrátila pár stránek a cosi hledala – nejhorší je, že ve stínu toho „já“ se všechno jeví beztvaré jak mlha. Je to strom? Ne, to je žena. Ale... ta nemá v těle jedinou kost, říkala jsem si, pozorujíc Phoebe, protože tak se jmenovala, jak přechází pláž. Pak vstal Alan a Alanův

stín okamžitě smazal Phoebe. Alan má totiž názory a Phoebe v záplavě jeho názorů vyhasla. A Alan taky, říkala jsem si, má své vášně, a tady jsem velmi rychle obracela stránku za stránkou s pocitem, že zlom se blíží, a taky že ano. Odehrál se na pláži ve slunečním jasu. Odehrál se velmi otevřeně. Odehrál se velmi zaníceně. Nic by nemohlo být méně decentní. Ale... příliš často říkám „ale“. Nelze pořád říkat „ale“. Je potřeba dokončit větu, napomenula jsem se. Dokončím ji slovy „Ale – já se nudím!“? Ale proč se nudím? Zčásti vinou nadvlády písmene „I“ a té vyprahlosti, kterou jak obrovský plážový strom prostíralo ve svém stínu. Tady nic neporooste. A zčásti z nějakého záhadnějšího důvodu. Zdálo se, že v mysli pana A stojí nějaká překážka, nějaká zábrana, která blokuje pramen tvůrčí energie a ohrazuje jej v těsných mezích. A při vzpomínce na slavnostní oběd v Oxbridgi a na cigaretový popel a na bezocasou kočku a Tennysona a Christinu Rossetti, na to všechno dohromady, se zdálo možné, že ta překážka leží zde. Jestliže si už nebrouká: „Hleď, z mučenky v zahradě sklouzla slza překrásná,“ když Phoebe přechází pláž, a ona už neodpovídá: „Mým srdcem zní ptačí nápěv z hnízda blízko jasné říčky,“ když k ní Alan přistupuje, co počít? Je poctivý jak den a logický jak slunce, a tak může učinit jediné. A to také činí, abychom mu nekřivdili, znovu a znovu (říkala jsem, obracejíc stránky) a zase znovu. A s vědomím nepříjemného doznání jsem dodala, že to působí poněkud tupě. Shakespeareova indecentnost vám v duši vyrvé z kořenů tisíc dalších věcí a k tuposti má daleko. Ale Shakespeare to dělá pro radost, zatímco pan A, jak říkají učitelky, to dělá schválně. Dělá to na protest. Stvrzováním vlastní nadřazenosti protestuje proti rovnoprávnosti druhého pohlaví. Stojí před ním proto překážky a je spoután a zaražený, jako by byl možná i Shakespeare, kdyby byl znal slečnu Cloughovou a slečnu Daviesovou. Kdyby ženské hnutí začalo ne v devatenáctém, nýbrž v šestnáctém století, alžbětinská literatura by bezpochyby vypadala velmi odlišně.

Pokud tedy tato teorie dvou stran ducha platí, pak došlo k tomu, že mužství získalo vědomí sebe sama – což

značí, že muži teď píšou pouze mužskou stranou mozku. Nemá smysl, aby je žena četla, protože to, co u nich bude hledat, tu nikdy nenajde. Nejvíc postrádáme schopnost sugesce, říkala jsem si, když jsem vzala do ruky kritiky z pera pana B a velmi pečlivě a velmi svědomitě si přečetla jeho poznámky k umění básnickému. Byly velmi pozoruhodné, přesné a plné učnosti, ale potíže byla v tom, že jeho city již spolu nekomunikovaly. Jeho mysl byla jakoby rozdělena do samostatných komůrek a z jedné do druhé se nepřenese už ani zvuk přes stěnu. Když proto do mysli pojmem větu pana B, ochable padne k zemi – mrtvá, zatímco když do mysli pojmem Colerigovu větu, vybuchne a zrodí všemožné další myšlenky, a jediné o takovém psaní lze říci, že zná tajemství věčného života.

Ale ať je důvodem cokoli, faktem je, že musíme pocítit hlubokou lítost. Znamená to totiž – zde jsem došla k řadě knih od pana Galsworthyho a pana Kiplinga –, že i nejlepší díla našich největších žijících autorů promlouvají k ohluchlým uším. Ať se snaží sebevíc, žena v nich nemůže najít onen pramen věčného žití, o jehož existenci ji kritici ujišťují. Nejde jen o to, že oslavují mužské ctnosti, prosazují mužské hodnoty a popisují svět mužů, nýbrž o to, že emoci, již jsou tyto knihy proniknuty, žena není s to porozumět. „Blíží se to, sbírá se to, už brzy se nám to vyhrne na hlavu,“ říká si dlouho před koncem. Tamten obraz spadne starému Jolyonovi na hlavu, on zemře leknutím, ten starý úředník nad ním pronese dvě tři slůvka nekrologu a všechny temžské labutě se dají sborem do zpěvu. Ale dřív než se to všechno stane, žena prchne a schová se mezi angrešty, protože emoce, která je pro muže tak hluboká, tak subtilní, tak symbolická, v ní vyvolá jen podiv. Tak je tomu s plukovníky pana Kiplinga, kteří se obracejí zády, s Rozsévači, kteří sejí Sémě, s Muži, kteří zůstávají sami se svou Prací, a s Vlajkou – žena se rdí při pohledu na všechna ta velká písmena, jako kdyby ji někdo přistihl, jak špicluje při nějaké čistě mužské orgii. Faktem je, že pan Galsworthy ani pan Kipling v sobě nemají jedinou jiskérku ženy. Všechny jejich kvality proto ženě připadají, pokud smím zobecnit, hrubé a nezrálé. Schází jim

schopnost sugesce. A když knize schází schopnost sugesce, pak se třeba prudce strefuje do povrchu ducha, ale nemůže proniknout dovnitř.

A v oné nepokojné náladě, kdy vyjímáte knihy a zase je bez jediného pohledu vracíte zpátky, jsem si začala představovat budoucí věk čistého, sebestvrzujícího mužství, takový, jaký prorokují dopisy profesorů (vzpomeňte si například na listy sira Waltera Raleigha) a jaký již vytvořili vládcové Itálie. Stěží se totiž lze v Římě vyhnout silnému dojmu z nezkrocené mužnosti, a bez ohledu na hodnotu nezkrocené mužnosti pro stát, její vliv na umění básnické je pochybný. Každopádně podle novinových zpráv vládně v Itálii ohledně literatury jistá úzkost. Uskutečnilo se setkání členů Akademie na téma „Rozvoj italského románu“. Nedávno se shromáždili „muži slavní původem či majetkem, proslulí v průmyslu či ve fašistických sdruženích“, probírali tuto otázku a poslali Ducemu telegram vyjadřující naději, „že fašistická éra brzy zrodí básníka, jenž této úlohy bude hoden“. K této zbožné naději se můžeme všichni připojit, ale je velmi nejisté, zda poezie může vzéjít z inkubátoru. Poezie musí mít jak otce, tak matku. Lze se obávat, že fašistická báseň bude potracená nestvůrka, jaké vídáme ve skleněných válcích v muzeu někde v oblastním městě. Říká se, že taková monstra nikdy nežijí dlouho. Nikdo nikdy nespátřil potomka tohoto druhu, jak kosí trávu v polích. Dvě hlavy na jednom těle nebývají zárukou dlouhověkosti.

Ovšem vina za to všechno, pokud někomu chceme přičítat vinu, neleží o nic víc na jednom pohlaví než na druhém. Odpovědní jsou všichni svůdci i reformátoři, lady Bessboroughová, když lhala lordu Granvillovi, i slečna Daviesová, když řekla pravdu panu Gregovi. Na vině jsou všichni, kdo způsobili stav vědomé pohlavnosti, a právě oni mne dohánějí k tomu, že když chci u knihy využít svých schopností, hledám titul z oné blažené doby před narozením slečny Daviesové a slečny Cloughové, kdy autor stejnoměrně užíval obou stran své mysli. Musím se pak obrátit k Shakespearovi, protože Shakespeare byl androgynní, a stejně tak Keats a Sterne a Cowper a Lamb

a Coleridge. Shelley byl asi bezpohlavní. Milton a Ben Johnson v sobě měli o špetku mužnosti přes míru. Právě tak Wordsworth a Tolstoj. V naší době byl zcela androgynní Proust, pokud v sobě dokonce neměl přemíru ženy. Ale tento nedostatek je příliš vzácný, než aby si na něj člověk stěžoval, protože bez nějakého smíšení tohoto druhu se nadvlády chopí intelekt a ostatní schopnosti ducha ztuhnou a zjaloví. Utěšila jsem se ovšem úvahou, že tato fáze je nejspíš přechodná. Většina toho, co jsem vám pověděla, poslušna slibu, že vám podám průběh svých myšlenek, se bude jevit jako zastaralé a mnohé z toho, co plane v mých očích, se bude vám, jež jste ještě mladé, zdát pochybné.

Přesto však první větou, kterou zde napíšu, řekla jsem si cestou k psacímu stolu, kde jsem se chopila stránky nadepsané Ženy a literatura, bude, že pro každého, kdo píše, je osudnou chybou myslet na své pohlaví. Osudně se nevyplácí být čistě a prostě mužem či ženou. Je třeba být žensky mužský či mužsky ženský. Pro ženu je osudné, položí-li byt lehounký důraz na jakékoli trápení nebo hájí jakoukoli věc, byt právem – každopádně pokud vědomě promlouvá jako žena. A osudnost tu nepokládejte za řečnický obrat, neboť vše, co je napsáno s tímto vědomým zaměřením, je odsouzeno k smrti. Ztratí plodnost. Pár dní se může jevit jako brilantní a účinné, plné sil a mistrovské, ale za soumraku se nutně smrskne, protože nedokáže růst v druhých myslích. Dřív, než se završí akt stvoření, musí v mysli dojít k jisté spolupráci mezi ženou a mužem. Musí se naplnit jakýsi sňatek protiv. Pokud máme získat dojem, že autor svou zkušenost sděluje v naprosté úplnosti, je nezbytné, aby se celá mysl rozevřela. Nezbytná je volnost a nezbytný je smír. Ani kolečko nesmí zadrhnout, ani světélko zakmitat. Závěsy musí být těsně zataženy. Jakmile je autorova zkušenost pryč, říkála jsem si, musí ustát v práci a nechat ducha, aby v temnotě oslavil své vdavky. Nesmí se dívat, nesmí se ptát, co se děje. Musí odtrhávat růžové lístky anebo pozorovat labutě, jak klidně splývají po řece. A opět jsem spatřila proud, který s sebou bral loďku a studenta a mrtvé listí, a taxík s sebou vzal muže a ženu, říkála jsem si, pozorujíc je, jak se scházejí přes ulici,

a proud je strhl, říkála jsem si, když ke mně z dálky doléhal hřmot londýnského ruchu, do onoho úžasného toku.

Nuže, milé dámy: zde Mary Bentonová ustává v řeči. Pověděla vám, jak došla k závěru – prozaickému závěru –, že pokud máte psát beletrii či básně, vyžaduje to pět set ročně a pokoj se zámekem na dveřích. Pokusila se obnažit myšlenky a dojmy, které ji k tomuto názoru vedly. Poprosila vás, abyste ji následovaly, jak vpadává do pedelových rozepjatých paží, tady obědvá, tamhle večerí, kreslí si obrázky v Britském muzeu, bere knihy z poličky, dívá se z okna. Zatímco dělala všechny ty věci, bezpochyby jste pozorovaly její selhání a slabiny a rozhodovaly se, jaký měly nejspíš vliv na její stanoviska. Odporovaly jste jí a doplňovaly jste ji a dovozovaly, cokoli vám připadalo vhodné. To je všechno v pořádku, protože v takové otázce lze k pravdě dospět jedině poskládáním mnoha rozličných omylů. A teď za vlastní osobu skončím anticipací dvou kritických námitek, tak očividných, že jste je jistě také vznesly.

Můžete říct, že tu nezazněl žádný názor ohledně relativních předností obou pohlaví, a to ani ve vztahu k autorství. To bylo záměrné, jelikož i kdyby pro takové zhodnocení nadešel čas – a v daném okamžiku je mnohem důležitější vědět, kolik měly ženy peněz a kolik pokojů, než teoretizovat o jejich schopnostech –, i kdyby nastala ta chvíle, nevěřím, že lze nadání, ať ducha nebo charakteru, vážit jako cukr a máslo, dokonce ani v Cambridgi, kde každého dokážou tak zručně zaškatulkovat a vsadit mu čepec na hlavu a doplnit písmenka za jméno. Ani u Tabulky přednosti, kterou naleznete ve Whitakerově *Almanachu*, nevěřím, že představuje konečný pořádek hodnot anebo že máme jakýkoli soudný důvod k domněnce, že Čestný důstojník z Bath nakonec k večeri půjde až po Soudci pro posuzování nesvéprávných. Všechno tohle stavění pohlaví proti pohlaví, všechno to vyhlašování nadřazenosti a přisuzování podřízenosti patří ke školácké fázi lidské existence, kde se tvoří „party“ a jedna parta musí přeprat druhou a je neskonalé důležité vyjít na stupínek a převzít z rukou samotného ředitele bohatě zdobený hrneček.

S tím, jak lidé dospívají, přestávají věřit na party anebo na ředitele nebo na bohaté zdobené hrnce. Každopádně pokud jde o knihy, je notoricky obtížné přišpendlit označení zásluh tak, aby neodpadávaly. Nejsou snad recenze současné literatury soustavným dokladem obtížnosti soudu? „Tato úžasná kniha“, „tato bezcenná kniha“, téže knize se dávají obě jména. Chvála i hana jsou bez významu. Ne, čas strávený poměřováním sice může zábavně plynout, ale je to to nejmarnější ze všech zaměstnání a podrobit se výnosům měřitelů znamená vrchol servility. Dokud píšete to, co psát chcete, pak na ničem jiném nezáleží, a zda na tom záleží po staletí anebo jen po několik hodin, to nikdo nedokáže odhadnout. Ale obětovat jediný vlas z hlavy vaší viže, odstín jejího zbarvení, jako ústupek nějakému řediteli se stříbrným kotlíkem v ruce anebo profesorovi s měřítkem schovaným v rukávu znamená opovrženíhodnou zradu, ve srovnání s ním je obět jmění a cti, která se pokládala za největší z lidských pohrom, pouhým bleším kousnutím.

Dál, myslím, můžete namítnout, že jsem neustále příliš vynášela význam hmotných podmínek. Dokonce i když velkoryse připustíme symboliku a řekneme, že pět set ročně zastupuje schopnost kontemplace a zámek na dveřích znamená schopnost samostatného myšlení, přesto můžete říci, že duch by se měl nad takové věci povznést a že velcí básníci byli často chudí. Dovolte mi tedy, abych vám ocitovala vašeho vlastního profesora literatury, jenž ví lépe než já, jak se rodí básník. Sir Arthur Quiller-Couch píše:*

„Jak znějí velká básnická jména poslední stovky let? Coleridge, Wordsworth, Byron, Shelley, Landor, Keats, Tennyson, Browning, Arnold, Morris, Rossetti, Swinburne – tady se můžeme zastavit. Z uvedených měli všichni vyjma Keatse, Browninga a Rossettiho univerzitní vzdělání a z této trojice jediný Keats, který zemřel mlád, zadržen v rozletu, nebyl zámožný. Vaším uším může následující tvrzení znít drsně a pronáším je se zármutkem, ale je tvrdou skutečností, že teorie

* *Umění literatury* od sira Arthura Quillera-Couche.

podle níž poetický génius 'vane, kam se mu zlíbí', a nehledí na chudobu a jmění, neodpovídá pravdě. Je tvrdou skutečností, že devět z těchto dvanácti mužů byli studovaní lidé, což znamená, že si tak či onak opatřili prostředky nutné k nejdokonalejšímu vzdělání, jaké Anglie může nabídnout. Je tvrdou skutečností, že ze zbývajících tří byl Browning dosti zámožný, což víte, a já tvrdím, že kdyby nebyl, nedokázal by napsat *Saula* či *Prsten a knihu*; právě tak by Ruskin nedokázal napsat *Moderní malíře*, kdyby jeho otec nevedl prosperující obchody. Rossetti pobíral střední osobní apanáž a navíc maloval. Zbývá jediný Keats, kterého sudice Atropos srazila v mládí, stejně jako srazila v blázinci Johna Clara a jako zahubila Jamese Thomsona opiem, které požil, aby otupil své zklamání. Tyto skutečnosti jsou hrůzné, ale musíme se k nim stavět čelem. Je to poskvřina národní cti, nicméně s jistotou víme, že následkem nějaké vady našeho státu chudý básník v dnešní době a v předchozích dvou stech letech neměl sebemenší šanci. Věřte mi – skoro deset let jsem strávil sledováním asi tří set dvaceti základních škol –, můžeme se holedbat demokracií, ale ve skutečnosti chudé dítě v Anglii nemá větší naději, než měl syn athénského otroka, že se osvobodí a získá onu intelektuální volnost, z níž se rodí velká díla."

Nikdo by věc nedokázal podat jasněji. „Chudý básník v dnešní době a v posledních dvou stech letech neměl sebemenší šanci... chudé dítě v Anglii nemá větší naději, než měl syn athénského otroka, že se osvobodí a získá onu intelektuální volnost, z níž se rodí velká díla." Právě o to jde. Intelektuální volnost závisí na hmotných věcech, poezie závisí na intelektuální volnosti. A ženy vždycky byly chudé, nejen dvě stě let, nýbrž od počátku času. Ženy měly menší intelektuální volnost než synové athénských otroků. Ženy tedy neměly sebemenší šanci psát poezii. Proto jsem kladla takový důraz na peníze a na vlastní pokoj. Díky úsilí oněch neznámých žen minulosti (kež bychom o nich věděly více), a zvláštní shodou okolností také díky dvěma válkám – krymské, která propustila Florenci Nightingalovou z obývacího pokoje, a světové, která asi o šedesát let později otevřela dveře i průměrné ženě – ty

to křivdy směřují k nápravě. Jinak byste tu dnes večer nesedly a vaše šance, že vyděláte pět set liber ročně, by nebyla jen nejistá (což, obávám se, dosud je), nýbrž svrchovaně mizivá.

Přesto můžete namítnout – proč přikládáš takový význam tomu, aby ženy psaly knihy, když to podle tebe vyžaduje tolik námahy, možná to vede k vraždě tetiček, skoro určitě vás to zpozdí k obědu a může vás to uvést do velmi závažných rozepří s některými příjemnými chlapíky? Připouštím, že mé pohnutky jsou zčásti sobecké. Tak jako většina nevzdělaných Angličanek ráda čtu – ráda čtu kopy knih. Poslední dobou se má strava stala lehce monotónní. Historie příliš vypráví o válkách, životopisy o velikánech, poezie, myslím, projevila sklon ke sterilitě a beletrie – ale svou neschopnost v roli kritika moderní literatury jsem již předvedla dostatečně a neřeknu už o ní ani slovo. Proto vás prosím, pište nejrůznější knihy a neostýchejte se žádného námětu, ať triviálního či obsáhlého. Doufám, že si po dobrém či po zlém opatříte dost peněz na to, abyste mohly cestovat a lenořit, přemítat o budoucnosti anebo o minulosti světa, snít nad knihami a lelkovat na nárožích a nechat linku myšlenky, aby se vnořila do proudu. Já vás přece v žádném případě neomezuji na beletrii! Pokud mi chcete udělat radost – a takových, jako jsem já, žijí tisíce –, pište cestopisy a dobrodružné příběhy, výzkumné zprávy a učené spisy, historie a životopisy, stati kritické, filosofické, vědecké. Ale tím vším jistě prospějete umělecké literatuře. Knihy se totiž určitým způsobem navzájem ovlivňují. Beletrie, která bude stát v důvěrném sousedství básnictví a filosofie, bude mnohem lepší. Když si navíc vzpomenete na kteroukoli postavu z minulosti – Sappó, paní Murasako, Emily Brontëovou –, zjistíte, že je jak dědicem, tak zakladatelem, a že přišla na svět proto, že ženy si osvojily přirozený zvyk psát, takže tato činnost z vaší strany bude mít nesmírnou cenu již jako preludium k básnictví.

Ale když se ohlédnou po těchto zápiscích a kriticky přistoupím k myšlenkám, které mne při jejich psaní napadaly, shledávám, že mé pohnutky nebyly tak docela sobecké.

Těmito poznámkami a odbočkami probíhá přesvědčení – nebo je to instinkt? –, že dobré knihy jsou žádoucí a že dobří spisovatelé možná projevují každyčkový lidský nedostatek, ale přesto to jsou dobří lidé. Když vás proto vybízím, abyste psaly více knih, podněcuji vás činit něco, co bude pro vaše dobro a pro dobro celého světa. Jak tento instinkt či víru oprávnit, nevím, protože pokud jste nebyly vzdělány na univerzitě, filosofická slůvka se vám obvykle vymknou z ruky. Co se míní „skutečností“? Zdálo by se, že to je cosi velmi těkavého, velmi nespolehlivého – hned to najdete na prašné cestě, hned ve zmačkaných novinách na dlažbě, hned zas v prosluněných narcisech. Ozáří skupinku v pokoji a oceňuje nějaký nedbalý výrok. Přepadne vás, když se pod hvězdným nebem vracíte domů, a učiní zmlklý svět skutečnějším než svět řeči – a pak je zas najednou v autobuse v hluku Piccadilly. Někdy se též zdá, že přebývá ve tvarech příliš vzdálených, než abychom rozoznaly jejich pravou povahu. Ale vše, čeho se dotkne, zadrží a učiní stálým. Právě to zbývá, když den shodí kůži do křoví; toto zbývá z minuvšího času a z našich lásek a nenávistí. A já věřím, že spisovatel má víc než jiní šanci žít v přítomnosti této skutečnosti. Je jeho úkolem najít ji a shromáždit ji a sdělit ji nám ostatním. Tolik alespoň odvozuji z četby *Leary* či *Emmy* anebo *Hledání ztraceného času*. Četba těchto knih totiž z našich smyslů jakoby snímá zvláštní zákal. Vidíme pak intenzivněji a zdá se, že svět je zbaven svých obalů a obdařen intenzivnějším životem. Tito záviděníhodní lidé žijí ve válce s neskutečností – a politujeme ty, kdo do věcí vrážejí nevědomky a bez zájmu. Když po vás tedy žádám, abyste si vydělaly peníze a našly vlastní pokoj, chci po vás, abyste žily v přítomnosti světa, abyste žitím nabíraly sil, ať už je pak dokážete předat, anebo ne.

Zde bych nejradši přestala, ale tlak konvence nařizuje, že každý proslov musí končit závěrem. A jistě budete souhlasit, že závěr určený ženám by v sobě měl mít cosi zvláště povznášejícího a zušlechťujícího. Měla bych vás zapřísahat, nechtě pamatujete na svou zodpovědnost, abyste vystoupily výše, byly duchovnější; měla bych vás upome-

nout, co vše závisí jen na vás a jak velmi můžete ovlivnit budoucnost. Ale tyto výzvy lze, myslím, klidně přenechat opačnému pohlaví, které je zformuluje – a které je zformulovalo – s daleko větší výřečností, než jaké jsem mocna. Když prošťourám svoji mysl, nenacházím žádné vznesené city ohledně soudružství a rovnoprávnosti a směřování světa k lepším zítřkům. Slyším sebe samu říkat, stručně a prozaicky, že víc než cokoli jiného je důležité být sám sebou. Neobírejte se sny o ovlivňování druhých, řekla bych, kdybych věděla, jak to pronést vzletně. Přemýšlejte o věcech tak, jak jsou.

A nahlížení do novin a románů a životopisů mi opět připomíná, že když žena hovoří k ženám, měla by mít v rukávě schováno něco velmi nepřijemného. Ženy jsou k ženám tvrdé. Ženy nemají ženy rády. Ženy – ale nedělá se vám už z toho slova nanic? Ujišťuji vás, že mně ano. Dohodněme se tedy na tom, že přednáška pronášená ženou k ženám by měla skončit něčím zvláště nepřijemným.

Ale jak na to? Co si vymyslím? Pravda je taková, že mám ženy často ráda. Mám ráda jejich nekonvenčnost. Mám ráda jejich jemnost. Mám ráda jejich anonymitu. Mám ráda – ale po téhle cestě už nesmím jít dál. Tamhle ta skříň – říkáte, že obsahuje jen čisté ubrousky, ale co když se mezi nimi skrývá rytíř Kopiník Chrabrý? Nasadím tedy přísnější tón. Dolehly k vám předchozími slovy dostatečně jasně varování a výčitky mužského plemene? Ocitovala jsem vám velmi nízké mínění, které o vás choval pan Oscar Browning. Naznačila jsem, co si o vás kdysi myslel Napoleon a jak o vás dnes smýšlí Mussolini. Pak jsem vám pro případ, že byste měly literární ambice, vypsala pro poučení radu kritika, nechť směle uznáte omezení daná vaším pohlavím. Hovořila jsem o profesoru X a zdůraznila jsem jeho tvrzení, že ženy jsou intelektuálně, mravně i tělesně podřazeny mužům. Předala jsem vám vše, co mi přišlo do cesty, aniž bych po tom pátrala, a zde máte poslední varování – od pana Johna Langdona Daviese.* Pan John Langdon Davies ženy varuje, „že až

* *Stručné dějiny žen* od Johna Langdona Daviese.

děti naprosto přestanou být žádoucí, ženy naprosto přestanou být nezbytné". Doufám, že si to zapíšete.

Jak vás mohu dále povzbuzovat, abyste žily? Mladé ženy, řekla bych – a poslouvejte prosím, protože teď začíná závěr –, podle mého názoru jste urážlivě nevědomé. Nikdy jste neučinily žádný důležitý objev. Nikdy jste neotřáslly impériem a netáhly s armádou do bitvy. Shakespearovy hry nejsou vaším dílem a nikdy jste žádné barbarské plémě nepřivedly k blahům civilizace. Čím to omluvíte? Můžete jistě ukázat na ulice a náměstí a lesy zeměkoule, po níž se hemží černé a bílé a kávové hnědé postavy, všechny zapojené do ruchu a podniků a milování, a říct: Byly jsme zabrané do jiné práce. Bez našeho přičinění by žádná loď nezkřížila hladinu a tyto úrodné pozemky by pokrývala poušť. Porodily jsme, živily a umývaly a učily, možná do věku šesti či sedmi let, jeden tisíc šest set dvacet tři milionů lidských tvorů, kteří podle statistiky v současnosti žijí, a to zabere čas, i když některé z nás měly pomocnice.

Vaše odpověď obsahuje kus pravdy – to nepopírám. Ale zároveň mi dovoluji vám připomenout, že v Anglii existují pro ženy minimálně dvě vysoké školy, a to od roku 1866, dále že po roce 1880 bylo ženě zákonem dovoleno vlastnit majetek a že v roce 1919 – což je už celých devět let – získala volební právo. A těž mi dovoluji vám připomenout, že už skoro deset let máte přístup k většině profesí. Když uvážíte tato nezměrná privilegia a délku doby, po kterou jsou skýtána, spolu se skutečností, že asi dva tisíce žen je v této době schopných tak či onak vydělat víc než pět set ročně, budete jistě souhlasit, že výmluva na nedostatek příležitostí, výcviku, povzbuzení, volného času a peněz už není na místě. Navíc nás ekonomové informují, že paní Setonová má příliš mnoho dětí. Samozřejmě musíte děti rodit dál, ale po dvou a po třech, říkají, ne po desítkách a tuctech.

A tak s trochou volného času a s trochou knižní učestnosti – té se vám dostalo bohatě a mám podezření, že zčásti vás na vysokou školu poslali právě proto, abyste zůstaly nevzdělané – byste jistě měly vystoupit na další stupeň vaší velmi dlouhé, velmi pracné a značně nejasné kariéry. Ti-

síce per jsou připraveny vám radit, co byste měly dělat a k jakým to povede důsledkům. Přiznávám, že moje rada je poněkud fantaskní. Raději ji proto podám jako smyšlený příběh.

V této přednášce jsem vám vyprávěla, že Shakespeare měl sestru, ale v jeho životopise od sira Sidneyho Leea ji nehledejte. Zemřela mladá – a bohužel nikdy nenapsala jediné slovo. Leží pohřbena na místě, kde dnes stavějí autobusy, naproti stanici Elephant and Castle. Nuže, věřím, že tato básnířka, která nikdy nenapsala jediné slovo a byla pohřbena na křižovatce, stále žije. Žije ve vás a ve mně a v mnoha dalších ženách, které tu s námi dnes večer nesedí, protože myjí nádobí a ukládají děti k spánku. Ale žije, neboť velcí básníci neumírají: jsou neustále přítomni a potřebují jen příležitost, aby se mezi námi zjevili z masa a kostí. Myslím, že možnost dát jí tuto příležitost se teď dostává do vaší moci. Věřím totiž, že pokud budeme žít ještě nějakých sto let – mluvím teď o sdíleném žití, jež je skutečným životem, ne o jednotlivých oddělených životech, které prožíváme jakožto jednotlivci – a každá z nás bude mít pět set ročně a vlastní pokoj, pokud si navykne na svobodu a odvážíme se psát přesně to, co si myslíme, pokud se vymaníme ze společného obývacího pokoje a spatříme lidské bytosti ne pouze v jejich vzájemných vztazích, nýbrž ve vztahu ke skutečnosti, a pokud též spatříme nebe a stromy nebo cokoli jiného tak, jak jsou, pokud pohledem mineme Miltonův přízrak, protože žádný člověk nám nezastře výhled, pokud se vyrovnáme s faktem (neboť je to fakt), že se nemůžeme zavěsit do žádného rámě, že jdeme samy a že vstupujeme do vztahu se světem skutečnosti, nejenom se světem mužů a žen, pak se příležitost dostaví a mrtvá básnířka, jež byla Shakespeareovou sestrou, si navlékne tělo, které tak často odkládala. Bude sít život z životů oněch neznámých, svých předchůdců, jako to předtím činil její bratr, a takto se zrodí. Že by snad přišla bez této přípravy, bez tohoto úsilí z naší strany, bez tohoto odhodlání, že až se znovu narodí, bude moci žít a psát své básně – to nelze očekávat, neboť to je nemožné. Ale tvrdím, že když pro ni budeme pracovat, při-

jde, a že tato práce, ač konaná v chudobě a v zapomnění, má svou cenu.

Virginia Woolfová
Vlastní pokoj

Z anglického originálu *A Room of One's Own* vydaného
nakladatelstvím Penguin Books ve Velké Británii 1967
do češtiny přeložil Martin Pokorný
Odpovědná redaktorka Jana Nováková
Obálku a sazbu písmem Raleigh upravil Miroslav Šimáček
Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod
Vydala Marie Chřibková v roce 1998

Marie Chřibková
nakladatelství a vydavatelství
Klimentská 16
110 00 Praha 1

Vydání první